

HUMAN COMMUNICATION STUDIES Vol. 12 (2018)

Jana FÚSKOVÁ & Lucia HARGAŠOVÁ
(Eds.)

SEXUALITY X

**Recenzovaný zborník príspevkov
z medzinárodnej vedeckej konferencie
Sexuality**

2018

Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV

HUMAN COMMUNICATION STUDIES Vol. 12 (2018)

Publikácia vyšla v rámci riešenia grantovej úlohy Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied (VEGA 02/0027/17 „*Tradičné a alternatívne rodičovstvo 21. storočia: motivácie, dilemy a konzekvencie*“)

Editovali:

Mgr. Jana Fúsková, PhD.

Mgr. Lucia Hargašová, PhD.

Vedeckí rcenzenti:

Mgr. Estera Kövérová, PhD. (koverova.ester@gmail.com)

Katedra školskej pedagogiky, Pedagogická fakulta TU v Trnave

Mgr. Lukáš Vaško, PhD. (lukas.vasko@truni.sk)

Katedra školskej pedagogiky, Pedagogická fakulta TU v Trnave

Edičná rada: Human Communication Studies

Návrh obálky a technická redaktorka: Mgr. Jana Fúsková, PhD.

Obrázok: Farebné spektrum obrej, chladnej hviezdy Arcturus, Kitt Peak National Observatory, near Tucson, Arizona, 2000

CD-ROM - ISBN 978-80-970234-7-8

ONLINE - ISBN 987-80-970234-8-5

OBSAH

Simona **Andraščíková** & Kristína **Blažeková**

Nerovný boj proti predsudkom 5

Lucia **Hargašová**

Učiteľka ako druhá matka: Paralely pedagogickej a materskej roly
v konštruovaní učiteľiek primárneho vzdelávania 21

Adriana **Jesenková** & Katarína **Minarovičová**

Sexuálna výchova v kontexte etiky starostlivosti 35

Petr **Kocina**

Critical Analysis of the EU's Legal Framework for Addressing
the Problem of Forced Marriage 53

Ivan **Lukšík** & Dagmar **Marková**

Rodičovstvo ako sociálna reprezentácia 74

Lívia **Nemcová**

Školský internát ako miesto eliminácie sexuálneho obťažovania -
- analýza základných pedagogických dokumentov 87

Eleonóra **Liptáková** & Erika **Polgáriová**

Rodičovstvo v sociálne znevýhodnenom prostredí /kazuistika z
praxe/. 110

Miroslav **Popper**

Manželstvo a kohabitácia: Ideológia maskovaná vo vedeckom
diskurze 121

Helena **Štrbavá** & Denisa **Šukolová**

Protektívne faktory dlhodobého partnerstva z pohľadu
úspešných mužov 130

NEROVNÝ BOJ PROTI PREDSDUDKOM

/EN: Unequal Fight Against Prejudice/

Simona Andraščíková & Kristína Blažeková

Abstrakt: Stigmatizácia rôznych minorít nie je v spoločnosti novým javom, rovnako ako v poslednom storočí aj snaha o zmiernenie existujúcej stigmy či predsudkov. Nielen v minulosti (Allport, 1954), ale i dnes (Pettigrew & Tropp, 2006) sa však kladie dôraz predovšetkým na postoje voči etnickým minoritám alebo handikapovaným jedincom. Napriek zvyšujúcej sa otvorenosti najmä v západnej spoločnosti (Natl. Gay Lesbian Task Force, 2012), sexuálne minority nie sú tradičným cieľom intervencií pre redukciu predsudkov. Sexuálne minority sú vnímané ako hrozba náboženstva, kultúry, ale aj rodových otázok (Herek & McLemore, 2013), čo otvára podstatne viac dverí, než vnímané rozdiely napríklad v etnicite.

Kľúčové slová: stigma, predsudky, sexuálne minority

Abstract: Stigmatisation of various sexual minorities is not a new phenomenon, as well as last century's attempts to reduce the existing stigma or prejudice. Not only in the past (Allport, 1954), but also nowadays (Pettigrew & Tropp, 2006) attention is focused mainly on attitudes towards ethnic minorities or handicapped individuals. Despite increasing openness in western society (Natl. Gay Lesbian Task Force, 2012), sexual minorities are not a traditional object of interventions for prejudice reduction. Sexual minorities are often viewed as a threat of religion, culture and also gender questions (Herek & McLemore, 2013), which leaves more doors open, than perceived differences for example in ethnicity.

Key words: stigma, prejudice, sexual minorities

Výskumy a ich implikácie

Oblasť redukcie predsudkov voči etnickým a iným stigmatizovaným minoritám (handicapovaní jedinci, náboženské minority) v spoločnosti získava na pozornosti už od päťdesiatych rokov minulého storočia. Boli skúmané rôzne prístupy a nástroje zmiernovania predsudkov ako optimálny kontakt (Allport, 1954; Cook, 1971), metódy kooperatívneho učenia (Aronson et al, 1978) či porozumenie perspektívy druhého (Stewart, 2003).

Nejedná sa však len o oblasť výskumu, ale aj v oblasti každodenného života dochádzalo k postupným zmenám. Snaha o ukončenie diskriminácie a desegregácie obyvateľstva podľa príslušnosti k rase bola prvotne implementovaná najmä skrz štátne nariadenia v oblasti integrácie etnických minorít do oblasti školstva (Brown v. Board of Education¹), bývania, volebného práva a zamestnania (Civil Rights Act of 1964²), čím sa postupom času upravuje aj spoločenská mienka. V dnešnom spoločenskom nastavení je neakceptovateľné presadzovať netolerantne ladené komentáre voči minoritám s možnými dôsledkami od nesúhlasu rovesníkov, až po vyhodenie zo školy alebo práce (Judkis, 2017; „Pedagogická fakulta sa dištancuje od extrémistických názorov svojho študenta“, 2017).

Napriek tomu má situácia ďaleko k ideálu a ukázalo sa, že je neskoro očakávať prístup rovnosti voči menšinám od dospelých jedincov, bez predchádzajúcej prípravy na budúce situácie stretu. Keďže sa predsudky rozvíjajú postupom veku, nie je prekvapivé, že intervencie sa vykonávajú na žiakoch a žiačkach v školách. Autori mnohých výskumov sa zameriavajú na redukciiu predsudkov v materských (Aboud et al, 2012),

¹ <http://www.uscourts.gov/educational-resources/educational-activities/history-brown-v-board-education-re-enactment>

² <https://www.archives.gov/education/lessons/civil-rights-act>

základných (Aboud & Fenwick, 1999), stredných (Liebkind et al, 2014) i vysokých školách (Devine et al, 2012).

Viaceré metaanalýzy v oblasti zmiernovania predsudkov však poukazujú na nedostatočný záujem o oblasť sexuálnych minorít. Metaanalýza Pettigrewa a Troppovej (2006), obsahovala 515 štúdií, z čoho len 43 sa venovalo použitiu priameho kontaktu na zmiernenie predsudkov voči sexuálnym menšinám. Prehľadová štúdia nepriameho kontaktu ako nástroja zmiernovania predsudkov (Vezzali a kolektív, 2014) ukázala, že z 91 štúdií sa iba 8 (vo všetkých prípadoch homosexuálom) venovalo téme sexuálnych menšín. V nasledujúcom príspevku budeme reflektovať o možných dôvodoch pre tento nepomer výskumného ale aj verejného záujmu.

Neviditeľnosť sexuálnych menšín

Sexuálne menšiny sú mnohokrát označované za neviditeľnú alebo neexistujúcu komunitu (Chan, 2013) a patria do nej všetci tí, ktorých sexuálna identita, orientácia alebo praktiky sa líšia od majority v spoločnosti (Math & Seshadri, 2013). Richardsonová (2011) považuje za kľúčový aspekt sociálnej exklúzie sexuálnych menšín práve ich ne/viditeľnosť. Túto ne/viditeľnosť pritom môžeme chápať v rovine fyzickej (nie vždy je možné inakosť spozorovať) alebo spoločenskej (príslušníci sexuálnej menšiny o svojej inakosti mlčia a okolie o nej nevie). Mnohí ľudia z LGBTI si volia neviditeľnosť ako životnú stratégiu z obavy, že budú vystavení diskriminácii a predsudkom. Práve táto stratégia prispieva k pomerne malému množstvu sťažností na diskrimináciu na základe sexuálnej orientácie, rodovej identity alebo rodového prejavu v porovnaní so sťažnosťami na diskrimináciu na základe iných dôvodov, čím zároveň ovplyvňuje nielen osoby z tejto komunity, ale aj mieru možného odhaľovania nepriamych foriem diskriminácie založenej na sexuálnej orientácii, či správaní. Neviditeľnosť problematiky sexuálnej orientácie na školách môže mať negatívne dôsledky na sebavedomie mladých ľudí zo skupiny LGBTI (FRA, 2013) ako aj na zvýšenú úroveň stresu súvisiaceho so stigmou

(Hatzenbuehler, 2009). Mnohokrát žijú v strachu alebo sú priamo obeťami diskriminácie, útlaku, obťažovania a perzekúcie zo strany vlády ich krajiny alebo jej obyvateľov.

Mezinárodný výskum Agentúry Európskej únie pre základné práva (2013) na vzorke 93000 participantov identifikujúcich sa ako LGBT preukázal, že viac ako 47% z nich má skúsenosť s obťažovaním alebo diskrimináciou pre ich sexuálnu orientáciu. Na Slovensku takúto skúsenosť potvrdilo až 52% účastníkov. Okrem obťažovania a diskriminácie participanti hovorili aj o skúsenostiach s násilím, ktoré zažilo až 26% z nich. Špecifickou oblasťou záujmu Agentúry bolo zistiť, nakoľko sa diskriminačné správanie odohráva v školskom prostredí. Z výsledkov vyplynulo, že sa s diskrimináciou pre svoju príslušnosť k niektorej zo sexuálnych minorít stretlo v škole alebo na univerzite 18% participantov, na Slovensku až 23%. Ojedinelá nie je ani diskriminácia v procese prijímania nových zamestnancov (Cunningham, Sartore & McCullough, 2010) alebo v pracovnom živote (Badgett, Sears, Lau, & Ho, 2009).

Okrem osobnej skúsenosti čelia príslušníci sexuálnych minorít aj problémom spôsobeným celospoločenským kontextom. „V súčasnosti ešte stále prevláda vplyv rôznych inštitúcií (štát, cirkev, rodina), ktoré potláčajú individualizáciu a rôznorodosť životných štýlov jedincov. Diktujú pevné sociálne rámce, ktorých porušenie sa trestá, prípadne označuje za patologické, choré, či nevhodné.“ (Smetanová, 2014).

Heteronormativita spoločnosti

Existuje množstvo faktorov spôsobujúcich predsudky voči sexuálnym minoritám (prípadne diskrepanciu v pomere iniciatív súvisiacich so sexuálnymi a inými minoritami). Jedným z takýchto faktorov je súčasný stav spoločnosti, ktorý je možné opísať ako heteronormatívny. Pod heteronormativitou rozumieme princíp, ktorý kultúrne ustanovuje heteronormativitu ako dominantnú, privilegovanú, normálnu a zároveň normatívnu. Je to takisto určitý univerzálny predpoklad, ktorý vytvára na

jedinca i celú spoločnosť tlak, aby sa správali, rozmyšľali, alebo identifikovali žiadúcim spôsobom (Sloboda, 2016).

Šmausová (2000) používa v súvislosti s heteronormativitou označenie inštitucionalizovaná heterosexuality, teda stav, kedy je heterosexuality vpísaná do sociálneho priestoru a sociálnych inštitúcií. Jedným z hlavných aspektov heteronormativity je podľa Sandersovej a Mathisovej (2013) systematická exklúzia - ignorovanie prítomnosti sexuálnych minorít v spoločnosti. Okrem tradičného heteronormatívneho nastavenia spoločnosti výraznú úlohu v tematike odstraňovania predsudkov voči sexuálnym minoritám zohrávajú i náboženské faktory. Homosexualita bola považovaná za mentálne ochorenie až do roku 1973 a nie je preto prekvapivé, že mnohé náboženstvá považujú homosexualitu za nesprávnu a odsudzujú ju (Whitley, 2009). V niektorých štátoch sa náboženské inštitúcie a organizácie často zapájajú do politických diskusií týkajúcich sa práv osôb patriacich k niektorej zo sexuálnych minorít a lobujú proti prijatiu takýchto práv, čím bránia prijatiu nových právnych predpisov v tejto oblasti, taktiež bývajú aktívni i pri mobilizácii demonštrácií proti podujatiam ľudí patriacim k LGBTI komunite (FRA, 2013).

Diskusiu k tejto problematike bolo možné na Slovensku pozorovať v roku 2015 v súvislosti s referendum o rodine. Hoci referendum vďaka nedostatočnej účasti (21,41% obyvateľov) nebolo platné, zo všetkých zúčastnených viac ako 90% vyjadrilo nesúhlas s uzatváraním manželstva a adopcie rovnakopohlavných párov a taktiež s tým, aby školy vyžadovali účasť detí na vyučovaní v oblasti sexuálneho správania (Štatistický úrad SR, 2015).

Okrem spomínaných politických aktivít cirkiev vlastní a spravuje značný počet sociálnych zariadení, komunitných centier, ako i škôl (FRA, 2013). Podľa posledného sčítania ľudu na Slovensku (Štatistický úrad SR, 2011) sa k náboženskému vierovyznaniu prihlásilo viac ako 75% obyvateľov. To objasňuje nielen spomenuté referendum, ale i majoritné nastavenie na Slovensku voči sexuálnym minoritám v každodennom živote.

Aktuálne Slovensko polarizuje najmä problematika ratifikácie Istanbulskeho dohovoru, ktorý sa prioritne týka domáceho násillia a násillia na ženách, avšak zástupcovia cirkevnej i politickej obce argumentujú jeho prepojením na rodovú tematiku a tiež ohrozením ústavnej definície tradičného manželstva tvoreného mužom a ženou, čo by následne mohlo viesť k diskusii o rovnakopohlavných vzťahoch.

Dôležitým faktom je nastavenie menej „aktívnych“ občanov, ktorí síce aktívne bojujú proti menšinám, ale zároveň situáciu ani nepomáhajú riešiť či zlepšovať. Zistenia Bianchiho a Luhu (2010) dokumentujú absenciu kvalifikovaného verejného diskurzu o sexuálnej inakosti, až nezaujímajú o túto problematiku. Autori tvrdia, že extrémne vysoká neochota prejavíť názor na príslušníkov sexuálnych minorít a ich potreby môže byť dôsledkom nedostatku všeobecnej spoločenskej reflexie tejto problematiky a s tým spojenej nízkej spontánnej aktivity.

Školské prostredie

Úspech alebo neúspech intervencií na zmiernovanie predsudkov voči sexuálnym minoritám na školách však neovplyvňuje len celospoločenský kontext a všeobecné nariadenia, ale priamo i školské prostredie dieťaťa. V školskom kontexte je podľa Smetáčkovej a Brauna (2009) možné hovoriť o prítomnosti sexualit v dvoch hlavných oblastiach. Jednak je to to vo formálnom kurikule, teda v učive (preberaná látka, učebnice) alebo v oficiálnych dokumentoch. Rovnako dôležité je však aj neformálne kurikulum, čiže skryté formy a obsahy učebnej látky nevyjadrené v oficiálnych dokumentoch, ako napríklad konanie pedagógov, dynamika medzi žiakmi, budova a školské priestory, klíma triedy a školy.

V súčasnosti je najmä vo svete badateľný trend vytvárania LGBTI inkluzívnych (LGBTI- friendly) kurikul, ako prostriedku pre zmiernovanie predsudkov voči tejto komunite. Náplňou inkluzívneho kurikula je vytváranie takého prostredia, aby všetci študenti získavali komplexné a autentické porozumenie okolitého sveta, podporovať rešpekt voči minoritám, kritické myslenie a sociálnu spravodlivosť

(GLSEN, 2011). Inklúzia vo výchove a vzdelávaní je v tomto prípade procesom reakcie školy na všetkých žiakov ako na individuality, kde odlišnosť jednotlivca nie je vnímaná ako negatívny, rušivý faktor pre vzdelávanie, ale má pozitívnu hodnotu. Tento princíp patrí k základným indikátorom edukácie inkluzívne orientovaných škôl a školských zariadení (Janoško & Neslušanová, 2014).

Štúdie americkej organizácie GLSEN (2011,2015) preukázali, že inkluzívne kurikulum týkajúce sa rôznych skupín a minorít (kultúrnych, rasových, etnických, rodových i sexuálnych) pomáha žiakom osvojovať si názor, že všetci ľudia majú svoju hodnotu a taktiež cenit' si rôznorodosť v spoločnosti. Tiež prispieva k bezpečnejšiemu prostrediu pre mladých ľudí patriacich k LGBTI komunite, konkrétne sa menej často stávajú obeťami fyzického či verbálneho násilia. Zahŕňanie pozitívne ladených tém súvisiacich s touto minoritou môže dopomôcť študentom k tomu, aby sa cítili hodnotnejšími členmi školskej komunity a taktiež podnecuje pozitívnejšie pocity k LGBTI témam a osobám, dôsledkom čoho je pozitívnejšia školská klíma. Faktom však zostáva, že väčšina študentov k inkluzívnemu kurikulu prístup nemá.

S konceptom inkluzívnych kurikúl a zároveň narúšaním heteronormatívnych princípov súhlasí i štúdia Sandersovej a Mathisovej (2013), ktoré navrhujú systematickú exklúziu LGBTI ľudí odstrániť inklúziou literatúry obsahujúcej LGBTI tematiku do vzdelávacieho procesu. Samotné prezentovanie a čítanie takejto literatúry však na prekonanie heteronormativity a odbúravanie predsudkov nestačí, autorky preto zdôrazňujú i potrebu tréningu pedagógov pre správne zaobchádzanie s takýmto typom literatúry v triedach.

Sexuálna výchova

Priestor pre rozvíjanie akceptácie a zmiernovanie predsudkov voči sexuálnym minoritám poskytuje v rámci vzdelávacieho procesu sexuálna výchova. Otázka, či by deti mali byť vzdelávané o témach týkajúcich sa sexuálnych minorít, je predmetom diskusie o reforme kurikula mnohých

vlád a vzdelávacích politik na svete a názory sa vplyvom mnohých, i v tomto príspevku spomínaných faktorov líšia.

Gegenfurtner a Gebhardt (2017) vo svojej prehľadovej štúdií hovoria o nasledujúcich troch základných argumentoch proti sexuálnej výchove na školách. Po prvé je to biologická zakorenenosť sexuálnej orientácie: za týmto argumentom stojí najmä názor, že homosexualita a inak odlišné, „neheteronormatívne“ prejavy týkajúce sa sexuality nie sú vrodené, ale sú predmetom voľby. V dôsledku toho sa potom vyskytuje obava, že ak budú žiaci v školách informovaní o LGBTI tematikách, budú sa môcť sami rozhodnúť pre takýto typ správania. Po druhé sa jedná o heteronormativitu: Čokoľvek čo je iné, je proti heteronormatívnemu nastaveniu môže byť v rozpore s politickými či náboženskými presvedčeniami rodičov a rodičia taktiež môžu mať pocit, že strácajú kontrolu nad tým, čo sa ich deti v škole učia. A po tretie téma učiteľov ako vzorov: tento argument súvisí s obavou, že ak budú učitelia prinášať témy týkajúce sa sexuálnych minorít a otvorene o nich rozprávať, budú tým žiakov podporovať v praktizovaní neheteronormatívneho správania.

V rovnakej štúdií autori vyslovujú záver, že dostupné empirické údaje potvrdzujú, že u detí nemožno predpokladať negatívne dôsledky vyplývajúce z ich zapojenia do inkluzívnej sexuálnej výchovy. Naopak, predpokladajú, že vzdelávacie benefity budú vyplývať najmä pre „rizikových študentov“, patriacich do niektorej zo sexuálnych menšín.

Okrem vyššie spomínaných je však kladený dôraz i na participáciu samotnej LGBTI komunity. Výskum Hereka (2004) ukázal, že je veľmi pravdepodobné, že aktívne zdieľanie zo strany LGBTI ľudí (týkajúce sa ich života, toho, čo prežívajú- v osobnom živote, škole, práci) pomáha redukovať predsudky voči tejto komunite a zvyšuje u iných podporu ich spoločenskej a politickej rovnosti.

Pre to, aby detaily svojho života mohli zdieľať je nevyhnutný i coming out- odhalenie sexuálnej orientácie či rodovej identity. Toto však môže byť stresujúce z mnohých dôvodov. Jednak ľudia prechádzajúci si

coming outom nevedia, ako budú ostatní reagovať a taktiež pomáhať ostatným prekonať nedostatok vedomostí, zmiernovať ich diskomfort a zvyšovať empatiu nie je ľahké a môže podnietiť negatívne pocity u človeka, ktorý prechádza coming outom v dôsledku v minulosti zažitých predsudkov či diskriminácie (Herek, 2004).

Situácia na Slovensku

Témy týkajúce sa sexuálnych minorít, ich akceptácie a inklúzie sa v školských dokumentoch vyskytujú iba nepriamo, najčastejšie v prierezových témach, ktoré sú súčasťou obsahu vzdelávania a prelínajú sa v jednotlivých predmetoch. Ide o témy dotýkajúce sa ľudských práv, či predchádzania všetkých foriem diskriminácie a intolerancie.

Napriek tomu, že v školských osnovách a prierezových témach sa tematika sexuálnych menšín konkrétne nevyskytuje, v posledných rokoch sa objavilo niekoľko dokumentov vládneho i mimovládneho charakteru, pokúšajúcich sa upraviť prístup k tejto skupine v rámci vzdelávania.

Výbor pre práva LGBTI osôb zriadený pod záštitou Ministerstva spravodlivosti SR v roku 2012 sa zaoberá právami LGBTI ľudí a to i v súvislosti s oblasťou vzdelávania, kde okrem iného navrhuje: zabezpečiť, aby školy poskytovali inkluzívne prostredie pre mladých LGBTI ľudí, vzdelávať pedagógov, zahrnúť problematiku šikany LGBTI osôb, podporovať vytváranie akreditovaných programov, hĺbkovú analýzu medzinárodných dohovorov, aby objektívne informácie ohľadom orientácie boli súčasťou štátnych vzdelávacích programov a učebných osnov celoživotného formálneho i neformálneho vzdelávania a taktiež prispievať k pochopeniu rôznorodosti ako prostriedku humanizácie školy a spoločnosti (FRA, 2013)

Vláda Slovenskej republiky prijala v roku 2015 Celoštátnu stratégiu ochrany a podpory ľudských práv v Slovenskej republike a prípravy následných akčných plánov. Stratégia identifikovala potrebu prijať aj akčné plány pre znevýhodnené skupiny, ktoré podobným dokumentom na vládnej úrovni dovtedy nedisponovali. Na základe Stratégie vznikol

i Akčný plán pre LGBTI ľudí na roky 2016-2019, ktorý bol predložený ešte v roku 2015, doposiaľ však neprešiel schválením.

Tento plán sa zameriava okrem iného i na oblasť vzdelávania a to konkrétne formou nasledujúcich návrhov:

- Vypracovať návrh metodiky na predchádzanie homofóbnej a transfóbnej šikane, využívajúc príklady dobrej praxe a z krajín Európskej únie s cieľom zabezpečiť, aby školy predstavovali inkluzívne a bezpečné prostredie pre mladých LGBTI ľudí, oslobodené od násilia a vylúčenia.
- Analyzovať pedagogické osnovy, metodiky a odporúčené učebné materiály a v prípade potreby odstrániť materiálny podnecujúce k homofóbii a transfóbii a navrhnuť materiály poskytujúce vhodné objektívne informácie o LGBTI ľudoch, sexuálnej orientácii a rodovej identite.
- V rámci vzdelávacích programov pre pedagogických zamestnancov, odborných zamestnancov škôl a školských zariadení poskytovať informácie aj o ľudských právach LGBTI ľudí, sexuálnej orientácii, rodovej identite a metódach riešenia incidentov homofóbneho a transfóbneho násilia a obťažovania.

Pomerne aktívnejší prístup k samotným metódam inklúzie a odstraňovania diskriminácie LGBTI osôb na Slovensku zaujímajú mimovládne organizácie (napr. Iniciatíva Inakosť, TransFúzia, Q centrum) alebo Magazín LGBTI v škole a vo vzdelávaní (2016), ktorý sa venuje predchádzaniu homofóbii a transfóbii prostredníctvom vzdelávania, poskytuje aj konkrétne návrhy riešení pri výskyte takejto šikany, ponúka vzdelávacie kurzy v oblasti práv LGBTI ľudí. Taktiež Metodicko-pedagogické centrum pripravilo akreditovaný aktualizčný vzdelávací program „Sme iní, hovorme o tom nahlas“, ktorého hlavným

cieľom je udržiavať profesijné kompetencie učiteľov a učiteľiek aktuálne aj v oblasti sexuálnej orientácie či rodovej identity³.

Záver

V príspevku sme sa snažili poukázať na aktuálne dôvody a ťažkosti v oblasti zmiernovania predsudkov voči sexuálnym minoritám. Predsudky voči rôznym minoritám v spoločnosti nie sú len témou minulosti, dodnes pretrvávajú sexuálne stigmy a pokračuje šírenie sociálnych konštruktov založených na zvyku, názore či viere. Okrem celospoločenského nastavenia na Slovensku vnímame ako významnú tému uvedenú ne/viditeľnosť LBGTI a z toho vyplývajúce dôsledky. V hre sú konzervatívne morálne agendy spôsobujúce obavy zo straty hodnôt spoločnosti, avšak na druhej strane zabráňujúce právam sexuálnych minorít. Zraniteľné postavenie sexuálnych minorít v spoločnosti bráni šíreniu reálnych informácií a umožňuje šírenie falošných poplašných správ⁴, čo podporuje proces legálnej a štrukturálnej marginalizácie práv týchto minorít. Sexuálne minority by však nemali vyznieť ako abstraktný pojem akademického diskurzu alebo marginalizovaná skupina spoločnosti, ale ako skupina ľudí, ktorá by mala byť videná, vypočutá a porozumená.

³ <https://mpc-edu.sk/filebrowser/download/180057>

⁴ „Najčastejšie mýty a klamstvá o Marianovi Kotlebovi a Ľudovej strane Naše Slovensko“, 2016 ; Nikolov, 2015

Zoznam použitej literatúry

- About, F. E., & Fenwick, V. (1999). Exploring and Evaluating School-Based Interventions to Reduce Prejudice. *Journal of Social Issues* 55(4), 767–786.
- About, F. E., Tredoux, C., Tropp, L. R., Brown, C. S., Niense, U., & Noor, N. M. (2012). Interventions to reduce prejudice and enhance inclusion and respect for ethnic differences in early childhood: A systematic review. *Developmental Review* 32(4), 307–336.
- Allport, G.W. (1954). *The nature of prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Aronson, E., Blaney, N., Stephan, C., Sikes, J., & Snapp, M. (1978). *The jigsaw classroom*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Badgett, M. V. L., Sears, B., Lau, H., & Ho, D. (2009). Bias in the Workplace: Consistent Evidence of Sexual Orientation and Gender Identity Discrimination 1998-2008. *Chicago-Kent Law Review* 84(2), 559-595
- Bianchi, G., & Luha, J. (2010). Názorová neparticipácia: sexuálna a telesná inakosť na okraji záujmu. *Sociológia* 42(5), 548-563.
- Chan, P. C. W. (2013). *Protection of Sexual Minorities since Stonewall: Progress and Stalemate in Developed and Developing Countries*. London: Routledge.
- Cook, S. W. (1971). *The effect of unintended interracial contact upon racial interaction and attitude change*. Project No. 5–1320, Final Report. Washington, DC: U.S. Department of Health, Education, and Welfare.
- Cunningham, G. B., Sartore, M. L., & McCullough, B. P. (2010). The Influence of Applicant Sexual Orientation, Applicant Gender, and Rater Gender on Ascribed Attributions and Hiring Recommendations of Personal Trainers. *Journal of Sport Management* 24(4), 400-415

Devine, P. G., Forscher, P. S., Austin, A. J. & Cox, W. T. L. (2012). Long-term reduction in implicit race bias: A prejudice habit-breaking intervention. *Journal of Experimental Social Psychology* 48(6): 1267–1278.

FRA (2013). *EU LGBT survey. Main results*. Luxembourg, European Union: Agency for Fundamental Rights, 2013a.

Gegenfurtner, A., & Gebhardt, M. (2017). Sexuality education including lesbian, gay, bisexual, and transgender (LGBT) issues in schools. *Educational Research Review* 22, 215-222.

GLSEN (2011). *Teaching Respect: LGBTI Inclusive Curriculum and School Climate* (Research Brief). New York: GLSEN.

Hatzenbuehler, M. L. (2009). How Does Sexual Minority Stigma “Get Under the Skin”? A Psychological Mediation Framework. *Psychological Bulletin* 135(5): 707–730.

Herek, G. M. (2004). Beyond „homophobia“: Thinking about sexual stigma and prejudice in the twenty-first century. *Sexuality Research and Social policy* 1(2), 6-24.

Janoško, P., & Neslušanová, S. (2014). *Škola s inkluzívnou klímou*. Ružomberok: Verbum.

Judkis, M. (2017, August 14). *Charlottesville white nationalist demonstrator loses job at libertarian hot dog shop* [Blog post]. Získané z: https://www.washingtonpost.com/news/food/wp/2017/08/14/charlottesville-white-nationalist-demonstrator-fired-from-libertarian-hot-dog-shop/?utm_term=.ca58ce78af51

Liebkind, K., Mähönen, T. A., Solares, E., Solheim, E. & Jasinskaja-Lahti, I. (2014). Prejudice-reduction in Culturally Mixed Classrooms: The Development and Assessment of Theory-driven Intervention Among Majority and Minority Youth in Finland. *Journal of Community & Applied Social Psychology* 24, 325-339.

Math, S. B., & Seshadri, S. P. (2013). The invisible ones: Sexual minorities. *Indian Journal of Medical Research* 137(1), 4–6.

Najčastejšie mýty a klamstvá o Marianovi Kotlebovi a Ľudovej strane Naše Slovensko (2016, marec 10). Získané z: <http://www.naseslovensko.net/nase-nazory/najcastejsie-myty-a-klamstva-o-marianovi-kotlebovi-a-ludovej-strane-nase-slovensko/#homosexuali>

Nikolov, M. (2015, január 29). *Prečo je prirodzená rodina a naša sloboda naozaj ohrozená?* [Blog post]. Získané z: <http://pastorbonus.sk/preco-je-prirodzena-rodina-a-nasa-sloboda-naozaj-ohrozena/>

Pedagogická fakulta sa dištancuje od extrémistických názorov svojho študenta (2017, január 17). Získané z <http://www.trnavskyhlas.sk/c/20586-pedagogicka-fakulta-sa-distancuje-od-extremisticky-nazorov-svojho-studenta.htm>

Pettigrew, T. F., & Tropp, L. (2006). A Meta-Analytic Test of Intergroup Contact Theory. Interpersonal relations and group processes. *Journal of Personality and Social Psychology* 90(5), 751-83.

Richardson, D. (2001). Extending Citizenship: Cultural Citizenship and Sexuality. In: Nick Stevenson (Ed.): *Culture and Citizenship*. London: SAGE, s. 152-166.

Sanders, A. M., & Mathis, J. B. (2013). Gay and Lesbian Literature in the Classroom: Can Gay Themes Overcome Heteronormativity? *Journal of Praxis in Multicultural Education* 7(1), Art. 6.

Sloboda, Z. (2016). *Dospívání, rodičovství a (homo) sexualita*. Libčice nad Vltavou: Pasparta publishing.

Smetanová, D. (2014). *Priestor pre sexuálnu výchovu na školách- sociálna inklúzia sexuálnych menšín. Psychológia- škola- inklúzia*. Zborník príspevkov

z medzinárodnej vedeckej konferencie pri príležitosti 10. výročia založenia Paneurópskej vysokej školy. Bratislava, 2014, 300-307.

Smetáčková, I., & Braun, R. (2009). *Homofobie v žákovských kolektívech*. Praha, Úřad vlády ČR.

Stewart, T. L. (2003). Do the "Eyes" Have It? A Program Evaluation of Jane Elliott's "Blue-Eyes/Brown-Eyes" Diversity Training Exercise. *Journal of Applied Social Psychology* 33, 1898–1921.

Šmausová, G. (2002). Proti tvrdošíjné představě o ontické povaze gender a pohlaví. Politika rodu a sexuální identity. *Sociální studia* 7, 15-27.

Vezzali, L., Hewstone, M., Capozza, D., Giovannini, D., & Wölfer, R. (2014). Improving intergroup relations with extended and vicarious forms of indirect contact. *European Review of Social Psychology* 25(1), 314-389

Whitley, B. E. (2009). Religiosity and Attitudes Toward Lesbians and Gay Men: A Meta-Analysis. *The International Journal for the Psychology of Religion* 19(1), 21-38.

Online zdroje:

Jandžíková, K. Sme iní, hovorme o tom nahlas. Program kontinuálneho vzdelávania Metodicko-pedagogického centra Bratislava. Dostupné online: <https://mpc-edu.sk/filebrowser/download/180057>

Štatistický úrad SR (2015). Výsledky hlasovania občanov v referende 2015. Dostupné online: www.slovak.statistics.sk

<http://www.uscourts.gov/educational-resources/educational-activities/history-brown-v-board-education-re-enactment>

<https://www.archives.gov/education/lessons/civil-rights-act>

*Text vyšiel v rámci riešenia grantovej úlohy Agentúry na podporu výskumu a
vývoja Ministerstva školstva Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie
vied číslo APVV 14-0531.*

Mgr. Simona Andraščíková (simona.andrascikova@savba.sk)

Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV

a

Katedra školskej pedagogiky, PdF, Trnavská univerzita v Trnave

Mgr. Kristína Blažeková (kristina.blazekova@savba.sk)

Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV

a

Katedra školskej pedagogiky, PdF, Trnavská univerzita v Trnave

UČITEĽKA AKO DRUHÁ MATKA: PARALELY PEDAGOGICKEJ A MATERSKEJ ROLY V KONŠTRUOVANÍ UČITELIEK PRIMÁRNEHO VZDELÁVANIA

*/EN: Teacher As a Second Mother: Parallels In Primary Teachers'
Construction of Educational And Parental Role/*

Lucia Hargašová

Abstrakt: V príspevku prezentujeme vybrané výsledky kvalitatívneho výskumu konštruovania pedagogickej a rodičovskej roly učiteľkami základnej školy. V roku 2014 sme zrealizovali 19 rozhovorov s učiteľkami a učiteľmi (ktorých deti navštevovali ich školu - pracovisko) a s ich nadriadenými. Pri skúmaní roly sme vychádzali zo sociálne-konštrukcionistického prístupu a texty sme za účelom identifikácie kľúčových významov, mikrodiskurzov a zdrojových diskurzov analyzovali pomocou kritickej diskurzívnej analýzy. Paralely pri konštruovaní oboch rol sa koncentrovali okolo kľúčových významov starostlivosti, obety a poslania. Dieťa, respektíve žiak/žiačka boli v mikrodiskurzoch definované ako spoločný objekt pre obe roly a očakávaným správaním bolo rozvíjanie vzťahu s nimi. V oboch rolách sme identifikovali obdobnú dilemu v rozhodovaní sa, či sa prikloniť k rešpektovaniu a podriaďovaniu sa potrebám dieťaťa alebo k vyžadovaniu disciplíny. Výsledky interpretujeme v súvislosti s rodovými stereotypmi formujúcimi spôsoby konštruovania rodičovstva a čiastočne aj v kontexte dominujúcich pedagogických diskurzov.

Kľúčové slová: *učiteľ, pedagogická rola, rodičovská rola, škola, starostlivosť*

Abstract: The paper presents selected results of qualitative research on construction of educational and parental roles of primary teachers. We conducted 19 interviews with teachers (whose children attended the

same school were they were employed) and with school management. We used social-construction perspective to examine roles and we applied critical discourse analysis in order to identify key meanings, micro-discourses and source discourses of both roles. Parallels in constructing educational and parental roles were concentrated on key meanings of care, sacrifice and mission. A child /a pupil respectively/ served as a common object for both roles and building a relationship with him/her was expected behaviour for parents /teachers/. We discovered a similar dilemma within both roles in terms of deciding whether to respect and submit to child's needs or whether to demand discipline. We interpreted the results in the context of gender stereotypes influencing patterns of constructing parenthood and partially in the context of educational discourses dominant in Slovak schooling.

Key words: *teacher, educational role, parental role, school, care*

Úvod

V spôsobe, akým sa hovorí o učiteľkách (a učiteľoch) základnej školy, sa zvykne vyskytovať vyjadrenie „učiteľka je žiakom ako druhá mama“. Niekedy zostáva toto vyjadrenie na úrovni konštatovania, inokedy vyznieva ako požiadavka. Rodičovský (či až materský) aspekt pedagogickej roly môže slúžiť ako odôvodnenie vyššieho počtu žien na základných školách. Zvyšujúci sa počet žien pracujúcich v školstve však inokedy býva označovaný ako problematický (Havlík a Kot'a, 2002). Feministické autorky (Jesenkova, 2009, Cviková, Filadelfiová, 2008, Čermáková, 1999) identifikujú spoločný zdroj feminizácie školstva v prepojení na stereotypné vnímanie ženy v spoločnosti. A tak vyvstáva otázka, či sú si rodičovstvo a učiteľstvo významovo blízke. A snáď ešte konkrétnejšie – v akých aspektoch sú tieto roly podobné? Obom rolám, rodičovskej a pedagogickej, je v našej spoločnosti prisudzovaná vysoká dôležitosť. Do učiteľov sa vkladajú veľké očakávania a nádeje práve preto, že vzdelanie je globálne vnímané ako veľmi dôležité (Walterová a kol., 2010). Zistenia o diskurzoch z prostredia Slovenska indikujú, že

rodičovstvo konštruované ako významná hodnota na individuálnej aj spoločenskej úrovni (Hargašová, 2016).

Domnievame sa, že je dôležité, ako samotní učitelia a učiteľky vnímajú svoje roly a s akými očakávaniami ju spájajú.⁵ Zaujímalo nás, v čom je konštruovanie pedagogickej roly a rodičovskej roly u učiteliek⁶ základných škôl podobné. Skúmali sme, aké mikrodiskurzy vytvárali, aké boli kľúčové významy definujúce obe roly a z akých už existujúcich diskurzívnych zdrojov čerpali. V texte prezentujeme parciálne výsledky výskumu realizovaného pre potreby dizertačnej práce autorky.

Výskumný dizajn

V roku 2014 sme zrealizovali 19 polo-štruktúrovaných interview s učiteľkami a učiteľmi (ktorých deti navštevovali ich školu - pracovisko) a s ich nadriadenými zo 4 základných škôl. Pre skúmanie roly sme vychádzali zo sociálne-konštrukcionistického prístupu, ktorý predpokladá že realita je do veľkej miery sociálne konštruovaná a že podstatné aspekty sociálneho života sú v jazyku zachytené (Berger, Luckmann, 1999). Učiteľskú a rodičovskú rolu sme operacionalizovali predovšetkým prostredníctvom očakávania zúčastnených aktérov a aktérok. Texty sme za účelom identifikácie kľúčových významov, mikrodiskurzov a zdrojových diskurzov analyzovali pomocou kritickej diskurzívnej analýzy (Zábrowská, Petránová, 2013) a analýzy manifestných obsahov.

⁵ Ak sa v minulosti (sociologické a psychologické) definovanie roly opieralo o vymenúvanie, zisťovanie miery, či porovnávanie stabilných charakteristík s normatívne definovanými očakávaniami, dnes sa pozornosť sústreďuje čoraz viac na perspektívu samotných osôb vykonávajúcich rolu a spôsoby, akou ju vytvárajú.

⁶ Ďalej budeme pre označenie učiteliek a učiteľov, účastníčok a účastníkov výskumu využívať generické femininum z dôvodu väčšinového zastúpenia žien ako v pedagogických zboroch základných škôl, tak aj v našej výskumnej vzorke.

V čom je konštruovanie pedagogickej a rodičovskej roly podobné?

Nižšie prezentujeme podobnosti v spôsobe konštruovania oboch rol účastníkami štruktúrované do piatich oblastí, pričom prvou z nich sú kľúčové pojmy zastrešujúce konštruovanie rolí (detailnejšie popísané v bode 2 až 4) a poslednou je dilema spoločná tak pre rodičovstvo, ako aj učiteľstvo.

1. Starostlivosť a oddanosť

Účastníčky konštruovali rodičovskú rolu používaním viacerých (spolu viac než 10 dominantných a doplnkových) mikrodiskurzov. Spomedzi nich sa ako strešný diskurz javil mikrodiskurz **„Starostlivej a obetavej matky“**. Kľúčovými významami pre definovanie roly v ňom bola obetavá starostlivosť, zameranie sa na naplnenie potrieb dieťaťa, empatický a láskyplný prístup, a venovanie sa dieťom v dostatočnej kvalite i kvantite. Tento mikrodiskurz rodičom (aj keď predovšetkým matkám) stanovoval nasledujúce požadované vlastnosti – byť nápomocná, obetavá, trpezlivá, láskavá, odovzdaná, empatická, byť dieťom nablízku. Rodičovstvo účastníčky spájali s naplnením potrieb dieťaťa a definovali ho ako poslanie a svoju prvoradú rolu. Poukazovali na to, že pociťujú rozdiel v pocite naplnenia pri výchove detí vo všeobecnosti (v škole) a počas výchovy a starostlivosti o vlastné deti.

Účastníčky pre definovanie učiteľskej roly paralelne využívali tri mikrodiskurzy. Jeden z nich, mikrodiskurz **„Oddanosť poslaniu a žiakom“** sa spôsobom konštruovania a svojimi obsahmi významovo najviac zhodoval s konštruovaním rodičovskej roly. Mikrodiskurz „Oddanosť poslaniu a žiakom“ definoval pedagogickú rolu okolo ústredného významu vzťahu. Medzi nosné očakávania patrilo pozitívny vzťah k svoju povolaniu, pozitívny vzťah ku dieťom a požiadavka byť stotožnený/stotožnená so svojim poslaním učiteľa/učiteľky. V mikrodiskurze účastníčky popisovali svoju oddanosť učiteľstvu a osobnú zaangažovanosť v práci aj mimo pracovného času. V oblasti vzťahu k dieťom vyjadrovali účastníčky požiadavku prihliadať a prispôbiť sa individuálnym potrebám detí, tzn. pracovať s ich

úrovňou vedomostí, schopností i motivácie. Ku kľúčovým významom, ktoré tvorili očakávania od učiteľskej roly v mikrodiskurze „Oddanosť poslaniu a žiakom“, patrili adjektíva – trpezlivá, ľudská, empatická, oddaná, obetavá, zaangažovaná, starostlivá, rešpektujúca individualitu žiaka, podobná mame, rozvíjajúca vzťah k deťom.

2. Byť rodičom je prvoradé, byť učiteľom/učiteľkou je poslanie

V mikrodiskurze „Starostlivej a obetavej matky“ sme identifikovali požiadavku umiestniť rodičovskú rolu na prvé miesto a venovať jej vykonávaniu čo najviac svojho času:

„(Materstvo je) *Tak úplne prvoradé, prvoradá vec.*“ (Zuzana, 6:16, 69:70)

„*Pre mňa to učiteľstvo malo vždy aj v tomto výbodu, že o druhej sme skončili a venovala som sa svojim deťom. Vedeli, že majú mamu na plný úväzok. Čo niektoré matky (nerobia), ktoré sú do večera v robote, tak si myslím, že tie deti trpia, aj tie rodiny trpia.*“ (Tina, 7:33, 101:102)

Významnosť rodičovskej roly demonštruje výrok účastníčky:

„*Takže pre mňa je materstvo takým, ako keby poslaním.*“ (Zuzka, 11:15, 45:46)

Pri popisovaní učiteľskej roly síce účastníčky nevyužívali rovnaké slová, no definovali učiteľstvo ako povolanie, ktoré prekračuje rámec bežnej práce a ktorého povinnosti zasahujú aj do osobného času.

„*Že učiteľ nie je učiteľom len kým je v práci, ale aj za tým. A to si musí uvedomiť napríklad ten, čo na učiteľstvo ide, že to je iné taká záležitosť, že ráno o ôsmej prídem a o dajme tomu o tej druhej odídem a potom zavriem dvere na škole a skončila som. Mne to pokračuje aj doma.*“ (Barbora, 10:6, 26:26)

Ako rodičovstvo, tak aj materstvo boli účastníčkami konštruované ako významné roly, ktoré predstavujú v ich živote nielen dôležité miesto, ale zaberajú aj náležite veľa času. Od učiteľky sa očakávalo, že k svojmu povolaniu má byť motivovaná aj pozitívnym vzťahom k deťom.

3. Podobnosť vzťahu k vlastným deťom a k žiakom

Podľa účastníčok je pre všetky deti (i žiakov) spoločná potreba lásky, pravidiel a výchovy. Požiadavka naplniť tieto potreby, čas strávený s deťmi/žiakmi, blízky a pozitívny vzťah slúžili ako argumenty pre pripodobnenie rodičovskej a učiteľskej roly.

„(Materstvo a učiteľstvo sú) niekedy asi aj podobné, lebo ako keď mám vzťah k tým deťom svojim, tak vidím to, že tie školské sú skoro tiež jak moje. A hlavne, keď ich má človek od prvej do štvrtej (triedy). Lebo a hlavne, keď tie deti sú, keď si to tak zoberieme, tak naozaj viacej v škole, než doma. A hlavne, keď sú v družine.“ (Sisa, 9:34, 115:115)

„Ono sa to premieta jedno s druhým. Také to učiteľské povolanie, pre mňa je, ako keby som bola matkou týmto deťom a niečo podobné robím doma. Takže u mňa sa to prelína.“ (Barbora, 10:39, 106, 106)

„Ako nedá sa to podľa mňa robiť bez tobo, aby niekto nemal vzťah k deťom. No, ono sa to potom skôr, či neskôr ako...zistí. Nebude mať, myslím, ten človek dobrý pocit, ani tie deti (ak bude absentovať vzťah). Takže myslím, že skôr ten vzťah tam je dôležitý, trpezlivosť.“ (Sisa, 9:11, 52:52)

Očakávanie, že učiteľka bude mať blízky a autentický vzťah k deťom, a tiež bude mať skúsenosti s materstvom, sa v rozhovoroch prelína s častým konštatovaním: učiteľka sa ku žiakom a žiačkam v škole správa ako matka. Skúsenosť s materstvom je pre učiteľku účastníčkami považovaná za prospešnú. Popisovali situácie v škole, kedy učiteľka *„musí fungovať ako mama“*; alebo inak povedané - je tam pre deti, ak niečo potrebujú.

4. Obetavá matka a zaangažovaná učiteľka

Ako dôležité vlastnosti pre konštruovanie rodičovskej roly vystupujú schopnosť byť nesebecká, nesústredená na seba a svoje potreby, prispôbiť svoj vlastný komfort nárokom dieťaťa. Byť dobrým rodičom znamená byť pre niekoho potrebný celou svojou osobou a mať možnosť úplne sa tejto role oddať a odovzdať.

„Hmm, matka no, ja si myslím, že je to ako obetovať. Obetovať svoj voľný čas, svoje záľuby. Proste je to obeta, nič, nič iné to nie je.“ (Tina, 7:25, 64:64)

Pre učiteľskú rolu nezaznela požiadavka obety explicitne, účastníčky vyjadrili na viacerých rovinách očakávanie, že povinnosťou učiteľky je osobne sa angažovať. Oceňovali osobné vloženie sa do procesu vyučovania a osobný prístup k žiakom a žiačkam. Popisovali (takmer) nevyhnutnosť zapojiť sa do pracovných aktivít aj v súkromnom čase, pričom ako príklady uvádzali od obligátnych „domácich“ príprav a opravovania písomiek cez prípravu rôznych aktivít pre deti mimo rámec ich bežných povinností, až po organizovanie exkurzií a vypracovávanie projektov pre školu. Vyskytli sa aj ťažkosti s oddeľovaním školských problémov a svojho voľného času.

„No je to veľa času, aj vlastného súkromného, že vlastne doma si pripravujem niektoré veci, nejaké nápady, s internetom veľa robím.“ (Gabika, 13:9, 39:39)

„Cítim sa byť taká učiteľka srdcom. (...) Možno to je môj problém, ako neviem. Ja to takto cítim, že je mi potom povedané, že moc riešim, moc premýšľam, moc si to beriem, moc sa angažujem. Že proste, aby som sa ja zamyslela nad sebou, že ako to ja prežívam. Že možno moc si to (príliš) pripúšťam to svoje povolanie.“ (Aneta, 1:33, 40:40)

5. Spoločné dilemy – ako zladit' autoritu a partnerský prístup?

V povinnostiach a úlohách oboch rolí účastníčky popisovali viaceré výchovné prístupy, ktoré vnímali za určitých okolností ako konfliktné, či problematické. Do pozornosti vtedy vystupovali významy prepojené na úlohu starostlivosti a na úlohu disciplíny.

V spôsobe rodičovskej výchovy pomenovali účastníčky dva konkurujúce si prístupy - „Výchova cez vzťah“ a „Rodič nastavuje hranice“. Vo výchove cez vzťah bolo dôležité partnerstvo a kamarátsky vzťah s dieťaťom, rešpektovanie jeho/jej individuality, odmietanie autoritatívneho prístupu a prísnych trestov. Od rodiča sa vyžadovalo

prístupovanie k dieťaťu ako k rovnocennému partnerovi a prispôsobenie výchovy atribútom dieťaťa.

„...ja som taký demokratický typ, to znamená, že nikdy som nebola direktívna. Jasné, že som niečo aj prikázala, ale vždy to bolo tak, že proste som sa snažila to prikázať nie rozkazom, že „musíš to urobiť“, ale sme sa na tom dohodli. Že proste dohodli sme si jasné pravidlá, ktoré sme mali dodržiavať hej.“ (Barbora, 10:23, 68:68)

Oproti tomu rodič nastavujúci hranice si mal udržiavať nadradenú pozíciu autority, stanovovať hranice a udeľovať tresty. Účastnícky využívali oba diskurzy paralelne v závislosti od problému a situácie, ktoré popisovali, či od pozície, ktorú zaujali voči spolu-aktérom danej situácie. Ich dilemu by sme mohli popísať ako túžbu rodiča byť dieťaťu blízko, porozumieť mu a rešpektovať ho, no zároveň potrebu zachovať si autoritu a udržiavať hranice.

„Tak (ako by sa mal) správať rodič, ako teraz sa veľmi preferuje tá výchova, že teda som kamarát. Ale myslím si, že to rodičovstvo tiež má svoje hranice, kedy musím ukázať svojmu dieťaťu, že som matka a mám nejaké slovo a nie som len kamarátka. Napriek tomu, že som ti tu na pomoci stále, .. tak musí zase rešpektovať niečo, čo je dôležité, čo nevie zväžiť samo to dieťa, že môžem prísť do nebezpečenstva, alebo môžem si ublížiť.“ (Aneta, 1:42, 52:52)

Dilema v očakávaniach od učiteľskej roly sa pohybovala medzi dvoma pólmi - individuálny prístup ku žiakom a potreba disciplíny v triede.

Aby učiteľka dostatočne rešpektovala individualitu dieťaťa, vyžadovalo sa, aby bola empatická, trpezlivá a zhovievavá. Tak mohla lepšie pracovať s ich motiváciou a využiť ju vo vzdelávacom procese. Individuálny prístup bol odôvodňovaný aj tým, že malé dieťa potrebuje byť pochopené.

„A to, že beriem každého žiaka individuálne, že naozaj niektoré tie metódy sa nedajú použiť na každého. Že toho žiaka musíte brať taký, aký je. A dostať z toho, čo naozaj vie. Nie dokazovať, čo nevie.“ (Tina, 7:16, 44:44)

„Určite je veľmi dôležitá empatia, by som povedala. A to nielen tá empatia, že treba sa vcítiť do rodičov, ale hlavne do tých žiakov. Ako sa cítia oni, aké potreby majú oni, či sa im v škole páči. Lebo podľa mňa je na tom všetkom najdôležitejšie na tom všetkom to, či chce dieťa chodiť do školy alebo nie. Či sa mu v škole páči.“ (Zuzka, 11:4, 18:18)

„No a potom, dôležité je vedieť sa vcítiť do toho, nejaká tá empatia. Veľa chváliť, to je pre mňa dôležité. Veľa chváliť, povzbudzovať.“ (Katarína, 14:6, 33:33)

V pedagogickom mikrodiskurze „Zameranie na výsledky a disciplínu“ bolo hlavnou úlohou učiteliek vzdelávanie. Dosahovanie výsledkov v tejto oblasti však účastníčky vnímali problematicky, predovšetkým v závislosti od vychovanosti a disciplíny detí. Pri zdôrazňovaní dosahovania dobrých študijných výsledkov u detí sa teda do popredia dostávala potreba disciplíny a schopnosť učiteľa udržať si svoju autoritu v triede.

„Vzdelávanie (je našou úlohou). Presne tak, my chceme učiť tie deti.. A môžu mať rôznu mentálnu úroveň, ale ak je tam tá ukáľenosť a tá disciplína na hodine, tak jednoducho to vzdelávanie tam ide, lebo oni sa učia od rovesníkov. Ale keď (dieťa) odmieta a priori všetko, ako podriaďiť sa nejakým činnostiam, nejakým príkazom, tak nemá šancu ho človek vzdelávať.“ (diskusia: 2 učiteľky, 15:6, 45:49)

„Začala som takým kamarátskejšim prístupom. Čo asi nie je úplne ten najlepší začiatok. Treba dodržiavať pravidlá. Treba splniť to, čo povieť a to, čo nastavíte. Nevyhrážať sa nejakými trestami a potom to nedodržiavať. Treba dodržiavať pravidlá.“ (Zuza, 6:10, 42:42)

Zhrnutie

Paralely rodičovskej a pedagogickej roly		
Rola	MATKA	UČITEĽKA
Mikrodiskurzy	Starostlivá a obetavá matka	Oddanosť poslaniu a žiakom
Objekt záujmu	Dieťa	Žiak/žiačka
Kľúčové významy	• nápomocná • obetavá • trpezlivá • láskavá • odovzdaná • empatická • napĺňa potreby detí • je nablízku	• oddaná práci a žiakom • obetavá • zaangažovaná • trpezlivá • empatická • ľudská • starostlivá • rozvíja vzťah k deťom • je „ako mama“
Dilemy	Výchova cez vzťah vs. Rodič nastavuje hranice	Potreby žiakov vs. Disciplína žiakov

Potenciálne zdrojové diskurzy

Medzi kľúčovými významami, ktoré tvorili obsah pedagogickej a rodičovskej roly, nachádzame stereotypne feminínne charakteristiky, ktoré u nás tvoria základ pre definovanie rodovej roly ženy (porovnaj Kusá, 2006). Domnievame sa, že ako mikrodiskurz „Starostlivej a obetavej matky“, tak aj „Oddanosť poslaniu a žiakom“ mohli čerpať aj z diskurzu dieťaťa ako najvyššej hodnoty (Kačániová, 2012), ktorý od

rodiča vyžaduje bezpodmienečnú lásku, trpezlivosť, maximálnu pozornosť venovanú dieťaťu a poskytovanie priestoru pre vlastné rozhodnutia dieťaťa.

Ako zdroj pre vnímanie materstva (a zrejme sekundárne aj učiteľstva) ako významnej a prvoradej roly s požiadavkou obety mohla slúžiť kresťanská tradícia, kde je žena v prvom rade matkou a materstvo je vnímané ako náročná a obetavá rola (Marková, Lukšík, 2013). Tendenciu popisovať rolu matky ako povinnosť starostlivého, obetavého a citlivého prístupu zachytila v našom kultúrnom prostredí aj Potančoková (2009). Čo sa týka pedagogickej roly, Nias zistila, že učitelia mali tendenciu využívať koncept starostlivosti pri konštruovaní svojej profesionálnej identity (1989). Zo šiestich aspektov, ktoré v rámci konceptu identifikovala, sa v spôsobe konštruovania našich účastníkov vyskytli dva: *afektívna rovina* (v našich výsledkoch vzťah k deťom a povolaniu) a *seba-obetovanie* (v našich výsledkoch angažovanie sa mimo pracovného času). Nias zároveň upozorňovala, že starostlivosť je spoločensky vnímaná ako „slabosť“ a typicky ženská charakteristika, a môže tak podkopávať profesionalitu učiteľov a učiteliek.

Domnievame sa, že zdrojom pre dilemu medzi prispôbením sa potrebám detí/žiakov a udrжанím si autority a jasných hraníc, sa mohli stať pedagogické diskurzy – humanistický a funkcionálny. Na jednej strane stojí humanistický prístup, ktorý vyzdvihuje individualitu dieťaťa a partnerský prístup k nemu - vyučujúci je v úlohe facilitátora. Na druhej strane, funkcionálny diskurz, ktorý kladie dôraz na disciplináciu a asymetrický vzťah medzi učiteľmi a žiakmi - vyučujúci vystupuje v pozícii autority (Kaščák, Pupala, 2009).

Záver

Paralely v spôsobe konštruovania pedagogickej a rodičovskej roly zastrešoval pojem starostlivosti. Medzi kľúčovými významami rolí sa vyskytovali prevažne stereotypne feminínne charakteristiky. Mikrodiskurzy tvorené účastníkmi formulovali požiadavky obetavého prístupu, uprednostňovania predovšetkým roly materskej pred

ostatnými, no zároveň angažovaného zapojenia sa do učiteľského povolania aj mimo svoj pracovný čas a pozitívneho vzťahu k deťom, respektíve žiakom. V oboch rolách sa vyskytla otázka, za akých okolností a nakoľko využívať partnerský vzťah k dieťaťu na úkor rodičovskej/učiteľskej authority. Zdrojmi pre definovanie rolí mohli byť kresťanská tradícia vnímajúca matku ako prvoradú a obetavú rolu prislúchajúcu žene, pedagogické diskurzy - funkcionálny a humanistický, diskurz dieťaťa ako najvyššej hodnoty a v poslednom rade koncept starostlivosti.

Zoznam použitej literatúry

- Berger, P. L., Luckmann, T. 1999. *Sociální konstrukce reality*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 215 s.
- Cviková, J., Filadelfiová, J. 2008. *Rodový pohľad na školstvo*. ASPEKT, Bratislava, 2008. 113 s. ISBN 978-80-85549-82-9.
- Čermáková, M. 1999. Gender a pracovní trh. In: *Společnost žen a mužů z aspektu gender. Sborník studií*. Open society Fund: Praha 1999, s.51-57, 171 s.
- Hargašová, L. 2016. *Pedagogická a rodičovská rola učiteľov v školskom a mimoškolskom prostredí*. Pedagogická Fakulta TU : Trnava, dizertačná práca, 2016. 171s.
- Havlík, R., Kot'a, J. 2002. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. 184 s.
- Jesenská, A. 2009. Rodová segregácia v príprave na povolanie. In *Konferencia Učiteľ pre školu 21.storočia*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB, 2009. 487 s.
- Kačániová, L. 2012. *Konstruovanie identity matky a identity otca súčasnými slovenskými rodičmi v období mladjej dospelosti*. FilF UK : Bratislava, dizertačná práca, 2012.
- Kaščák, O., Pupala, B. 2009. *Výchova a vzdelávanie v základných diskurzoch*. Prešov: Rokus, 2009. 175 s.
- Kusá, D. (2006). *Metafory rodových reálií: protiklad, blas a farebnosť muža a ženy*. Československá psychologie, 50, 2, 187-197.
- Marková, D., Lukšík, I. 2013. Reprodukcia v morálnych a kultúrnych kontextoch na Slovensku. In Bianchi, G. (Ed.) *Kontexty ľudskej reprodukcie na Slovensku*. Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV, Bratislava, 2013. 105 s.
- Nias, J. 1989. *Primary Teachers Talking. A Study of Teaching as Work*. London , Routledge, 1989. 232 s.

Potančoková, M. 2009. Neplnohodnotné matky? Imperatív dobrej matky a participácia matiek maloletých detí na trhu práce. In *Sociologický časopis/ Czech Sociological Review*, 2009, 45, s. 61– 88.

Walterová a kol. 2011. *Školství – věc (ne) veřejná?* Praha, Karolinum, 2011. 308s.

Zábrowská, K., Petráňová, M. 2013. Metody diskurzivní analýzy. In ČERMÁK, Ivo - HYTYCH, Roman. *Kvalitativní analýza textů : čtyři přístupy*. Brno : Masarykova univerzita, 2013, s. 105-138.

*Text vyšiel v rámci riešenia grantovej úlohy Vedeckej grantovej agentúry
Ministerstva školstva Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied vied číslo
VEGA 02/0027/17 „Tradičné a alternatívne rodičovstvá 21.storočia: motivácie,
dilemy a konzekvencie“.*

Mgr. Lucia Hargašová, PhD. (lucia.hargasova@savba.sk)

Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV

SEXUÁLNA VÝCHOVA V KONTEXTE ETIKY STAROSTLIVOSTI

/EN: Sex education in the context of care ethics/

Adriana Jesenková & Katarína Minarovičová

Abstrakt: Autorky vo svojom príspevku interpretujú sexuálnu výchovu z perspektívy etiky starostlivosti. V súlade s Tronto ukazujú, že deficit starostlivosti a deficit demokracie sa navzájom podmieňujú. Zároveň sú presvedčené, že etika starostlivosti ako svojbytná morálna teória s jej dôrazom na potreby (konkrétnych aktérok a aktérov) môže prispieť k prekonaniu patovej situácie (nielen) v diskurze o sexuálnej výchove na Slovensku. V príspevku ponúkajú etickú analýzu koncepcie sexuálnej výchovy na Slovensku. Pomocou metódy TRACE analyzujú inovovaný Štátny vzdelávací program, s dôrazom na etickú analýzu osnov Výchovy k manželstvu a rodičovstvu.

Kľúčové slová: etika starostlivosti, sexuálna výchova, potreby, demokracia, občianstvo, TRACE analýza

Abstract: In their contribution, the authors interpret sex education from the perspective of care ethics. According to Tronto, they show that the deficit of care and the lack of democracy are mutually supportive. At the same time, they are convinced that ethics of care as a moral theory with its emphasis on needs (specific he-actors and she-actors) can - adequately transform into the design of research projects and, consequently, into specific sexuality policies and practices - contribute to the overcoming of the stalemate (not only) in the discourse about sex education in Slovakia. Using the TRACE method, they analyze an innovative State Education Program, with an emphasis on the ethical analysis of Education for Marriage and Parenting.

Key words: care ethics, sex education, needs, democracy, citizenship, TRACE analysis

Úvod

Obsah osnov sexuálnej výchovy sa v školstve na Slovensku po roku 1989 menil iba minimálne. Sexuálna výchova po roku 1994 prešla zmenou názvu a bola premenovaná na Výchovu k manželstvu a rodičovstvu. Omnoho častejšie však počas jednotlivých školských reforiem dochádza k zmene postavenia sexuálnej výchovy v systéme vzdelávania. Postupne sa z povinne nadpredmetového a prierezového obsahu (1989) dostala do úzadia, medzi nepovinné osnovy (2010). Školská reforma v roku 2008 ešte stále opisuje Výchovu k manželstvu a rodičovstvu ako povinne nadpredmetovú, avšak v roku 2010 sa jej postavenie opäť mení a jej obsah sa stáva „nepovinným“. Školy nemali povinnosť zaraďovať jej obsah do školských vzdelávacích programov a teda ani do jednotlivých predmetov. Ďalšia zmena nastala v roku 2015, kedy sa v inovovanom Štátnom vzdelávacom programe stala z Výchovy k manželstvu a rodičovstvu prierezová téma (na druhom stupni základných škôl a tiež na stredných školách - gymnáziách). Opäť sa teda postavenie Výchovy k manželstvu a rodičovstvu posilňuje, avšak bez zmeny obsahu, bez učebníc, bez vzdelávania učiteliek a učiteľov v danej oblasti. Verejná odborná diskusia okolo sexuálnej výchovy na Slovensku je minimálna. V podmienkach Slovenska je menej diskutovanou tiež otázka etických aspektov sexuálnej výchovy ako súčasť (sociálnych a rodových) politík. Hoci v procese diskusie predchádzajúcej tzv. referendu o rodine, ktoré prebiehalo na Slovensku vo februári 2015, sa okrajovo niektoré vyjadrenia dotýkali aj etickej roviny problematiky, zostávali prevažne bez hlbšej analýzy, alebo argumentácie. Domnievame sa, že sexuálna výchova na Slovensku vychádza skôr z diskurzu ľudských práv chápaných fundacionisticky a deduktívne argumentovaných, než z reálnych potrieb detí a mladých ľudí, ako ich vnímajú oni sami. Prevládajúcim východiskovým etickým konceptom je tak skôr koncept etiky spravodlivosti, než etiky starostlivosti.

Aké sú potreby detí a mladých ľudí v oblasti sexuálnej výchovy? Deti a mladí ľudia sú skupinou, ktorá je v tejto diskusii najviac zraniteľná. Na skúmanie a identifikovanie ich potrieb v oblasti sexuálnej výchovy sa

zameriava etika starostlivosti. Koncept etiky starostlivosti nám umožňuje porozumieť príčinám, faktorom, mechanizmom a procesom, ktoré sa podieľajú na formulovaní, konštruovaní, interpretácii, ale aj marginalizácii či ignorovaní potrieb konkrétnych aktérov (individuálnych, ale aj kolektívnych) konkrétnej vzdelávacej a výchovnej praxe, v tomto prípade v oblasti ľudskej sexuality. Etika starostlivosti môže slúžiť ako východisko a podpora pre realizáciu etiky ľudských práv (bližšie pozri Jesenková, 2016).

1. Etika starostlivosti ako teoretické východisko etickej analýzy koncepcie sexuálnej výchovy na Slovensku

Naším teoretickým východiskom etickej analýzy koncepcie sexuálnej výchovy na Slovensku je súčasná etika starostlivosti. A to najmä v tej podobe, ako ju rozpracúvajú predstaviťky druhej generácie etiky starostlivosti – Joan Tronto (1993, 2013), Selma Sevenhuijsen (1998), a ďalšie predstaviťky. Ide teda o politickú etiku starostlivosti. Tá považuje za nevyhnutný predpoklad dobrej praxe starostlivosti na rovine individuálnych vzťahov (v ktorejkoľvek oblasti sociálnej reality) vytvorenie adekvátnych podmienok na inštitucionálnej a systémovej rovine. Zjednodušene povedané, bez starostlivej spoločnosti nie je možná dobrá starostlivosť. Dobrá prax starostlivosti musí mať demokratických charakter a to na všetkých jej rovinách (od individuálnej cez organizačnú až po systémovú a globálnu). Dobrá prax starostlivosti teda vyžaduje demokraciu. Deficit demokracie súvisí s otázkami slobody, rovnosti, a teda spravodlivosti.

Pozrieť sa na sexuálnu výchovu z perspektívy politickej etiky starostlivosti potom nutne znamená chápať sexualitu a aj sexuálnu výchovu v kontexte sociálnych vzťahov, to znamená ako záležitosť (okrem iného) hodnotovú. Takéto ponímanie otvára priestor pre kritickú reflexiu hodnôt, na ktorých je postavená sexuálna výchova v súčasnej spoločnosti/spoločnostiach. Je zrejmé, že diferencie v chápaní/konceptualizácii sexuality, a následne aj vo vzdelávaní a výchove v tejto

oblasti v rôznych krajinách, vyvierajú práve z normatívnych a hodnotových rámcov, ktoré determinujú politiky vzdelávania. Naopak, podobnosti sú dôsledkom procesov, ktoré sa na systémovej a globálnej rovine dotýkajú (takmer) všetkých spoločností vo všetkých krajinách sveta, kde Slovensko nie je výnimkou. Máme na mysli vedecké poznanie a poznatky v oblasti sexuality, sexuálneho zdravia a uplatňovanie ľudských práv. K homogenizácii vo sfére sexuality, a aj v sexuálnej výchove ako snahe reflektovať a reagovať na aktuálne procesy, trendy, otázky a problémy, prispieva tiež globálne rozširovanie ekonomického neoliberalizmu ako paradigmy sociálneho života. Avšak, uvedené „homogenizačné faktory“ sú spracovávané a transformované do konkrétnych vzdelávacích stratégií (aj v oblasti sexuálnej výchovy) v konkrétnych sociokultúrnych kontextoch špecifickým spôsobom práve vplyvom konkrétnych normatívnych a hodnotových rámcov a vzorcov.

Zároveň, perspektíva súčasnej etiky starostlivosti kladúca dôraz na chápanie starostlivosti ako politickej, sociálnej a morálnej praxe, ukazuje aktérky a aktérov sexuality ako situovaných v sociálnych podmienkach, ktoré sú často nerovné a vedú k sociálnej nerovnosti a v konečnom dôsledku k nespravodlivosti, ktorá sa prejavuje a reprodukuje aj v sexuálnych vzťahoch a životoch. Slepota k sociálnym podmienkam charakteristická pre súčasný neoliberalný diskurz (nielen) o vzdelávaní, ako aj marginalizácia sociálnej situovanosti a kontextu aktérov/aktérok sexuálneho života, má potom za dôsledok rôzne formy nespravodlivostí a zneužitia (diskriminácie, sexizmu, sexuálneho násillia, zneužívania, psychických i fyzických zranení a krívd).

Etiku starostlivosti však zaujíma, ako sa dá z perspektívy etiky starostlivosti vzdorovať existujúcim mocenským štruktúram. Ako je možné transformovať existujúce vzorce distribúcie zodpovednosti za starostlivosť, ako aj kultúrne vzorce podmieňujúce konkrétne vzťahy a prax starostlivosti. Právo a koncept práv má v tomto zápase o spravodlivosť, uznanie a dobrý život svoju nezastupiteľnú úlohu. No v liberálnej tradícii je dominantnou predstava, že pravidlá a zákony

vyriešia všetky problémy. Zákonné práva často pomáhajú uskutočniť niektoré aspekty potrebnej spoločenskej zmeny, avšak ich realizácia a účinnosť závisí od vzťahov v spoločnosti.

Práve preto si obhajcovia a obhajkyne etiky starostlivosti uvedomujú, akú dôležitú úlohu hrá dôvera a súdržnosť ľudí. Lebo keď dôvera zanikne, alebo keď sa ju nepodariť uviesť do života, môžu byť len ťažko dodržiavané práva (Held, 2015, s. 257). Aj Minow kritizuje právnu rétoriku za to, že neberie ohľad na vzťahy. Podľa nej by sme nikdy nemali strácať zo zreteľa sociálne vzťahy moci a zvýhodnenia, v rámci ktorých sú individuálne práva konštruované (Minow, 1990, s. 15).

Spoločenská zodpovednosť za starostlivosť o zraniteľných a utláčaných je jedným z etických koreňov ľudských práv. Realizácia práva na základné životné potreby (sociálne, hospodárske a kultúrne práva) potrebuje teda etiku starostlivosti ako svoje východisko.

Viacerí teoretici a teoreticky sexuálnej výchovy upozorňujú, že v podmienkach súčasných neoliberálnych spoločností, v ktorých politickú demokraciu nahradila trhovú demokracia, je “zodpovednosť za seba“ bez ohľadu na existujúcu (ne)rovnosť príležitostí pri uskutočňovaní individuálnych rozhodnutí a volieb/výberov, vynášaná na piedestál (carried to new heights) (Lamb, Randazzo, 2016, s. 149 – 151.) Lamb a ďalší v tejto súvislosti presadzujú zmenu v koncepcii sexuálnej výchovy, ktorá by vytvárala podmienky pre posun v postojoch žiakov/žiačok od výlučnej osobnej zodpovednosti, k zodpovednosti za vzťahy a spoločnosť ako celok, t.j. k sociálnej alebo kolektívnej zodpovednosti. Bez tohto posunu nie je možné účinne zápasiť so zneužívaním moci v sexuálnych vzťahoch, so sexuálnym násilím, nie je možné transformovať médiá, a účinne usilovať o etické správanie a konanie vo vzťahu k druhým. Lamb v tomto kontexte argumentuje pre vyučovanie sexuálnej výchovy ako formy občianskej výchovy, čo zodpovedá téze súčasnej etiky starostlivosti o nutnosti prekonávať priepasť medzi privátnou a verejnou sférou, medzi morálkou a politikou.

2. TRACE analýza - etická analýza štátneho vzdelávacieho programu

Metódu TRACE vypracovala Selma Sevenhuijsen (1998) pre normatívnu politickú analýzu z perspektívy konceptu starostlivosti. Ide o metódu „stopovania“ (identifikovania stôp), kde základným cieľom je zistiť a vyhodnotiť normatívny rámec politických dokumentov, ktoré sa nejakým spôsobom týkajú starostlivosti v tej či onej oblasti, ale aj dokumentov, ktoré sa starostlivosti priamo netýkajú. V normatívnom rámci sú implicitne prítomné predstavy a očakávania o tom, čo je dobré a čo zlé, spravodlivé a nespravodlivé, užitočné a škodlivé a pod., ako aj isté vízie želateľného smeru ďalšieho vývoja.

Ďalším dôležitým cieľom TRACE metódy je rozvinúť starostlivosť ako politickú kategóriu, pochopiť ju ako morálnu a politickú prax, úzko prepojenú s pojmom starajúceho sa občianstva. Metóda TRACE totiž neslúži len na analýzu existujúcich politických a programových dokumentov, ale aj na ich re-formulovanie, re-nováciu, presnejšie na vytvorenie takých politických vízií a sociálnych koncepcií, ktoré zohľadňujú význam starostlivosti tak, ako ho konceptualizuje súčasná etika starostlivosti, t.j. starostlivosť je potrebné de-privatizovať, de-rodovať (odčleniť od rodu), a zmeniť kontext, ktorý starostlivosť vnímal len ako feminínnu a privátnu aktivitu, hodnotu, výkon, cnosť.

Politické dokumenty bývajú nositeľmi normatívnych paradigiem, vzorov, pričom normatívnu paradigmu definujeme ako istú konfiguráciu poznania, ktorá určuje deskripciu sociálnych problémov, a tým pripravuje cestu ich regulácie. Normatívne paradigmy sa neredukujú na súbor hodnotových súdov, ale sú širšie, obsahujú aj modely definovania problému, istý slovník, ktorý sa pritom používa, isté „naratívne konvencie“. Politické dokumenty tým, že preferujú istý typ naratívnych prostriedkov, konštituuju aj mocenské vzťahy, hoci v zaobalenej podobe, neraz sú nástrojom vytvárania mocenského hegemonického diskurzu, už len tým, že zahrňujú resp. vylučujú isté spôsoby hovorenia. TRACE metóda môže odhaliť práve tieto spôsoby tvorby moci a môže

viest' k vytvoreniu nového modelu sociálnych politík (Sevenhuijsen 1998, s. 122 – 124).

Aplikácia metódy TRACE pozostáva zo štyroch krokov:

1. „*Vystopovanie*“, zistenie toho, aký je normatívny rámec príslušného dokumentu, z akých hodnôt čerpá, resp. aké hodnoty preferuje. Pozornosť sa sústreďuje na otázky ohľadom definície problému, ktorému je dokument venovaný, aká koncepcia človeka je v jeho pozadí, či je v texte prítomný pojem (koncept) starostlivosti, ako sa definuje úloha štátu pri riešení daného problému a pod.
2. Zaujatie hodnotiaceho stanoviska k zistenému normatívnemu rámcu a v celkovom posúdení politických a filozofických ideí, na ktorých je text dokumentu postavený.
3. „*Renovácia*“ textu, to znamená k tomu, ako by text vyzeral, keby bol tvorený z perspektívy zdôrazňujúcej princípy etiky starostlivosti.
4. Tvorba alternatívnej koncepcie konkrétneho riešenia problému, ktorému je analyzovaný dokument venovaný.

V aktuálnej fáze výskumného projektu⁷, v rámci ktorého vznikol aj prezentovaný príspevok, sme sa sústredili na aplikáciu prvých dvoch krokov, pričom úlohe reformulácie textov analyzovaných politických dokumentov a tvorbe alternatívnej koncepcie sexuálnej výchovy v našom špecifickom prostredí sme sa venovali zatiaľ len v náčrte.

Štátny vzdelávací program

Štátny vzdelávací program (ŠVP) patrí k základným pedagogickým dokumentom v kontexte systému vzdelávania a výchovy na Slovensku. ŠVP ustanovuje základné požiadavky štátu na poskytovanie inštitucionálneho vzdelávania vo všetkých typoch verejných škôl. Štát prostredníctvom neho garantuje kvalitu inštitucionálneho vzdelávania vo

⁷ Projekt „Sexuálna výchova v kontexte etiky starostlivosti“ realizovaný na základe Zmluvy č. APVV-15-0234.

všetkých školách zaradených v sieti škôl a školských zariadení Slovenskej republiky.

V Slovenskej republike školský systém tvoria tri základné stupne škôl: primárny, sekundárny a terciárny. Štruktúru výchovno-vzdelávacej sústavy určujú zákony a podrobnosti fungovania jej jednotlivých súčastí a upravujú vyhlášky Ministerstva školstva Slovenskej republiky. V súčasnosti je na Slovensku dvojúrovňový participatívny model riadenia škôl.

ŠVP predstavuje záväzný národný rámec pre vzdelávanie, pričom reprezentuje prvú úroveň dvojúrovňového modelu vzdelávania (70% obsahu vzdelávania). Je východiskovým dokumentom na prípravu školských vzdelávacích programov, ktoré predstavujú druhú úroveň dvojúrovňového modelu vzdelávania (30% obsahu vzdelávania).

Vzdelávanie a výchova sa sústreďuje na každej úrovni ISCED na niekoľko vzdelávacích oblastí, ktoré sa realizujú v príslušných predmetoch. Zároveň okrem vzdelávacích oblastí (jazyk a komunikácia, matematika a práca s informáciami, človek a príroda, človek a spoločnosť, človek a hodnoty, človek a svet práce, umenie a kultúra, zdravie a pohyb) sú súčasťou vzdelávacieho procesu aj prierezové témy, medzi ktoré patrí aj Výchova k manželstvu a rodičovstvu. Prierezové témy sa povinne vyučujú buď ako súčasť učebného obsahu vyučovacích predmetov alebo prostredníctvom samostatných projektov, seminárov, vyučovacích blokov, kurzov, a pod.

Prierezové témy – a takou je aj Výchova k manželstvu a rodičovstvu – sú považované v ŠVP ako vhodný prostriedok, ktorým systém vzdelávania reaguje na skutočnosť rýchlych zmien reality pod vplyvom globalizácie, technologického vývoja a sociálneho vývoja, ktorý ovplyvňuje aj postoje, hodnoty a konanie detí. Prierezová téma má za úlohu prepájať obsah vzdelávacích oblastí s aktuálnym dianím v spoločnosti a s každodennou žitou skúsenosťou žiakov a žiačok, či konkrétnej triedy.

Výchova k manželstvu a rodičovstvu (VMR) je v rámci ŠVP prierezovou témou, čo znamená, že nie je vyučovaná ako samostatný predmet, ale naprieč a v rámci rôznych predmetov na všetkých úrovniach vzdelávania (ISCED 0, 1, 2, 3). Napríklad v 4. ročníku základnej školy v predmete prírodoveda (ISCED 1), v predmete biológia, v predmetoch etická výchova a náboženská výchova, ktoré sa vyučujú v alternácii ako povinne voliteľné, a tiež v prierezových témach vzdelávania (téma Osobnostný a sociálny rozvoj, téma Ochrana života a zdravia) na úrovni ISCED 3, kde sú prezentované informácie o reprodukčnom zdraví a o vzájomných vzťahoch.

ŠVP (na všetkých stupňoch vzdelávania ISCED) vychádza z demokratických a humanistických hodnôt spoločnosti. Hodnoty, ktoré sú tu identifikovateľné, sú: poznanie a otvorenosť voči poznaniu, sebadôvera pri poznávaní a učení sa a z nej vyplývajúca kompetentnosť, aktívne občianstvo, slušnosť, morálka/ mravnosť.

Žiadúcim cieľom teda je dosiahnuť to, aby vzdelávací systém sformoval vzdelaných, voči poznávaniu otvorených ľudí, ktorí dokážu samostatne získavať poznatky a poznanie. Vďaka čomu budú kompetentní, občiansky aktívni, slušní a morálni ľudia.

Koncepcia človeka je v ŠVP identifikovateľná prostredníctvom názvov jednotlivých vzdelávacích oblastí – človek je bytosť komunikujúca, získavajúca informácie a riešiaca problémy, myslíaca a poznávajúca – prírodu, spoločnosť, v ktorej sa má orientovať, bytosť hodnotová a pracujúca, tvorivá, a starajúca sa o svoje zdravie. Koncept človeka je zrozumiteľný v interakcii s explicitným aj implicitným chápaním zodpovednosti, a to jednak zodpovednosti k sebe, zodpovednosti k druhým a zodpovednosti za vzťahy so svojím prostredím. Tieto zodpovednosti sa žiaci/žiačky učia prijať a uskutočňovať vo vzťahu k spoločnosti (vzdelávacia oblasť Človek a spoločnosť) ako aktívni občania/ občianky, a to najmä ako zodpovednosť za uplatňovanie (svojich) práv a povinností, a rešpekt k právam ostatných. Aktívne občianstvo je tu teda pochopené ako uplatňovanie svojich práv,

zodpovednosť k sebe, svojim blízkym a krajine, ako vlastenectvo, a tiež ako pochopenie základných princípov demokracie a zodpovedný občiansky život v demokratickej spoločnosti. Vo vzťahu k druhým sa používa pojem úcta, rešpekt k názorom, právam a potrebám druhých, rešpekt k rozmanitosti. Druhou oblasťou pre výkon zodpovednosti je oblasť interpersonálnych vzťahov, kde sa učia študenti/ky prosociálnosti, hodnotám a slušnosti a morálke (vzdelávacia oblasť Človek a hodnoty). Toto je priestor aj pre zodpovednosť za výkon starostlivosti (o svoje zdravie). Druhí sú tí, ktorých názory, práva a potreby sa majú žiaci/žiačky, študenti/ky naučiť rešpektovať, druhých treba mať v úcte. Zároveň sa tu učia odolávať rizikám, ktoré plynú zo vzťahov s ľuďmi. Kľúčová je zodpovednosť za seba (osobná zodpovednosť), vzťah k druhým je postavený na rešpekte. Otázkou však ostáva aktívny prístup a miera zodpovednosti za vytváranie podmienok pre aktívne občianstvo tých druhých. Ak je aktívne občianstvo redukované na rešpekt a úctu k druhým, tak to môže viesť aj k pasivite vo vzťahu k druhým. Podobne aj prosociálnosť má obmedzený charakter, keď je prezentovaná v dvoch dimenziách: jednak ako prispôsobenie sa a zosúladenie s morálnymi a sociálnymi normami spoločnosti, a zároveň/alebo ako zvládnutie nástrah a tlaku okolia/prostredia. Druhí sú prezentovaní ako riziko – avšak do akej miery môžem byť ja rizikom pre ostatných? Zraniteľnosť, vzťahovosť a závislosť nie sú ako súčasť konceptu človeka prezentované v dostatočnej miere. Vzťahovosť autonómie nie je dostatočne rozvinutá, skôr tenduje k autonómii klasickej, v ktorej sú vzťahy bremenom, závislosť oslabením, druhí predstavujú riziko, ktorému sa treba naučiť odolávať.

Učebné osnovy Výchovy k manželstvu a rodičovstvu

Učebné osnovy Výchovy k manželstvu a rodičovstvu (ďalej VMR) vychádzajú z *Koncepcie Výchovy k manželstvu a rodičovstvu*, ktorá bola vypracovaná na základe uznesenia vlády SR č.389/ 1996. Východiskovými materiálmi pre tvorbu VMR boli *Koncepcia štátnej rodinnej politiky* (Uznesenie vlády č.

389/1996), *Komplexný program prevencie nákazy HIV/AIDS* (Uznesenie č. 390/1996) a *Národný program podpory zdravia* 659/1991.

Koncepcia VMR vyplýva „z potreby riešiť aktuálne otázky súčasnej spoločnosti“ (Molčanová a Verbovská, 2015, s. 8). Potreba VMR je konkrétne zdôvodnená tým, že mladá generácia potrebuje byť kompetentne pripravovaná na realizáciu manželstva, na rodinný život a na také zvládnutie vlastnej sexuality, ktoré by prispievalo k sexuálnemu zdraviu. Ambíciou Koncepcie VMR je pomôcť deťom a mládeži uvedomiť si dôležitosť prípravy na rodinný život, a zároveň poskytnúť v tomto procese účinnú pomoc.

Koncepcia VMR v sebe implicitne zahŕňa aj problematiku sexuálnej výchovy, ktorá bola spracovaná v učebných osnovách pre základné a stredné školy v roku 1994. Učebné osnovy VMR sú spracované ako nadpredmetové, a dávajú teda každému učiteľovi či učiteľke možnosť v rámci svojho predmetu pôsobiť v sfére vzdelávania a výchovy v daných intenciách. Učebné osnovy sú charakterizované (tvorcami) ako „návrh akceptovateľný rôznymi názorovými skupinami“.

Cieľom VMR v škole je „vychovávať sociálne, morálne a emocionálne zrelé osobnosti, schopné konať a správať sa v súlade s etickými normami a hodnotami uznávanými danou spoločnosťou vo svojom sexuálnom, manželskom a rodinnom živote“.

Obsahom VMR je aj integrácia filozofických, psychologických a biologických poznatkov o manželstve, rodinnom živote a intímnych vzťahoch. Cieľom VMR je dosiahnuť, „aby žiak základnej a strednej školy na základe získaných poznatkov konal a správal sa v súlade s morálnymi zásadami spoločnosti, vedel odolávať negatívnym vplyvom okolia a dokázal v dospelosti vybudovať harmonické partnerské vzťahy založené na láske, úcte, vernosti, tolerancii a zodpovednosti“ (*Výchova k manželstvu a rodičovstvu*, 2010).

Pri analýze dokumentu ŠVP, a následne učebných osnov VMR, sme zistili, že koncept starostlivosti sa v nich nachádza v troch kontextoch:

1. V kontexte zdravého životného štýlu (ako starostlivosť o vlastné duševné a telesné zdravie, celoživotná starostlivosť o zdravie)
2. V kontexte biologicko-medicínskom (špecifiká starostlivosti o gravidnú ženu a plod, starostlivosti o novorodenca)
3. V kontexte rodinného života (tradicionalistická línia diskurzu) - rodičovská starostlivosť (starostlivosť rodičov o dieťa – výživa a opatera) a starostlivosť matky o narodené dieťa (kŕmenie, prebaľovanie, umývanie, pravidelná návšteva lekára), starostlivosť detí o rodičov v starobe – medzigeneračná solidarita.

V zásade však ide buď o starostlivosť v zmysle biologicko-reprodukčných aktivít, ktoré sú umiestnené v privátnej sfére, alebo aktivít, ktoré sú vykonávané ako poskytovanie zdravotnej starostlivosti vo verejnej sfére.

Za významné považujeme, že v každom z identifikovaných kontextov starostlivosti je dominantným špecifický typ zodpovednosti. V prvom prípade ide o osobnú zodpovednosť zameranú na starostlivosť o osobné (vlastné) duševné a fyzické zdravie. V biologicko-medicínskom kontexte starostlivosti je dominantná zodpovednosť štátu a jeho inštitúcií. Napokon v kontexte rodinného života je dominantná zodpovednosť rodiny za svojich členov.

Absentuje koncept starostlivosti vo verejnom priestore/sfére, čo najlepšie prezentuje jeho absencia v ŠVP vo vzdelávacej oblasti Človek a spoločnosť, pričom ho nachádzame len ako starostlivosť o zdravie vo vzdelávacej oblasti Zdravie a pohyb (predmet Telesná a športová výchova). Táto neprítomnosť starostlivosti vo verejnej sfére koreluje s absenciou sociálnej (kolektívnej) zodpovednosti vo vzťahu k jednotlivým identifikovaným typom starostlivosti. Z perspektívy politickej etiky starostlivosti (výlučná) zodpovednosť štátu a (výlučná) zodpovednosť rodiny nemôže byť považovaná za sociálnu zodpovednosť (collective responsibility), keďže (a pokiaľ) nemá (resp.

nemožno u nej zaručiť) inkluzívny charakter, a v prípade, že sa reálny/aktuálny sociálno-politický kontext vyznačuje paternalistickými a/alebo parochialistickými, t.j. hegemonistickými prvkami/aspektami, tak je inkluzívnosť (demokratickosť) výkonu a praxe starostlivosti či už zo strany štátu alebo rodiny značne nepravdepodobná, málo pravdepodobná, resp. obmedzená. Tento typ zodpovednosti – zodpovednosť štátu, zodpovednosť rodiny, (štruktúrovanej paternalisticky/ maternalisticky, parochialisticky, t.j. hegemonisticky), nezodpovedá tomu, čo J. Tronto označuje ako „zdieľaná starostlivosť“ alebo „spolustarostlivosť“ (caring with), ktorá je postavená na inklúzii, a umožňuje tak demokratickú starostlivosť.

1. V ŠVP a vo VMR je prítomný trend k privatizácii starostlivosti. Možno identifikovať tendenciu k rozdeleniu verejnej a privátnej sféry, s ktorou ide paralelne delenie medzi politickým a morálnym, spoločnosťou/sociálnym a hodnotami/hodnotovým. Hodnoty ako jadro morálky umožňujú rozlíšiť medzi žiadúcim a nežiadúcim, morálnym a amorálnym, a je to práve vzdelávacia oblasť Človek a hodnoty, a jej príslušné predmety (Etická výchova, resp. Náboženská výchova) a prierezová téma VMR, ktoré sa zameriavajú na to, aby zvyšovali odolnosť žiakov voči negatívnym sociálno-psychologickým alebo amorálnym javom.
2. Spojenie starostlivosti a rodu – tendencie k feminizácii starostlivosti (spojenie so ženami – starostlivosť matky o narodené dieťa) - sa prejavuje v špecifickejšej pozornosti venovanej starostlivosti matky o narodené dieťa; význam materinskej lásky pre zdravý vývin dieťaťa (otcova starostlivosť v tejto súvislosti nie je uvádzaná) To bráni resp. komplikuje návrh etiky starostlivosti chápať starostlivosť nielen ako morálnu, ale aj ako sociálnu a politickú prax.
3. Dôraz na práva a povinnosti (práva detí a práva a povinnosti rodičov vo VMR, uplatňovanie vlastných práv a rešpekt k právam ostatných) v ŠVP – minimálna pozornosť potrebám - potreby sú spomenuté

- jediný krát (prierezová téma Osobnostný a sociálny rozvoj – ISCED 3).
4. Starostlivosť ako nerecipročný vzťah (jednosmerný vzťah)-starostlivosť za seba, starostlivosť matky o dieťa, rodičov o dieťa, starostlivosť dieťaťa o rodičov – vždy je dominantne poskytovateľom starostlivosti jeden z aktérov vzťahu, druhý je v pozícii príjemcu starostlivosti.
 5. Formálna relokácia starostlivosti od žien na mužov – starostlivosť matky o dieťa, avšak otcovstvo ako rodičovstvo sa uvádza v súvislosti s krásou rodičovstva a osobnostnou dimenziou rodičov;
 6. Chýba vzťahové chápanie autonómie – pochopenie, že sa podieľam, a teda nesiem zodpovednosť za podmienky pre voľby a rozhodnutia iných – to by si vyžadovalo väčšie prepojenie s občianskou výchovou (cez predmet občianska náuka) a so vzdelávacou oblasťou Človek a spoločnosť – a výraznejší posun od (výlučnej) osobnej zodpovednosti za svoje zdravie k sociálnej a kolektívnej zodpovednosti. Už v prvých stupňoch vzdelávania vytvárať lepšie podmienky pre porozumenie tomu, čo sa vyučuje na vyšších stupňoch vzdelávania (ISCED 3) – osobná a občianska zodpovednosť – tým, že sa kladie dôraz na vzťahovú povahu autonómie a identity.

Potrebné konceptuálne zmeny v sexuálnej výchove v súlade s etikou starostlivosti sú navzájom previazané, čo znamená, že konceptualizácia autonómie ako vzťahovej predpokladá relacionistický (vzťahový) prístup (obraz) aj z ontologickej perspektívy, a zároveň to nevyhnutne súvisí s rekonceptualizáciou pojmu občianstva a aj prosociálnosti v relacionistickom duchu. Reformulácia pojmu občianstva a aktívneho občianstva má smerovať k starajúcemu sa občianstvu (Sevenhuijsen), ktoré sa „spolustará“ (caring with) (Tronto), aby som mohol byť občanom a uplatňovať svoje práva nielen ja, ale aby mohli byť aktívnymi, a teda starajúcimi sa občanmi aj druhí/ ostatní. Podobne reformulácia prosociálnosti má smerovať ku konceptualizácii vzťahov a vzťahovej situovanosti človeka ako zdroja individuálnej autonómie, čo

späťne vytvára priestor pre (nové/ aktívne)premyslenie úlohy/ zodpovednosti jednotlivcov pri pretváraní svojho sociálneho prostredia, t. j. v procesoch sociálnej zmeny pre dobrý život (seba i druhých bytostí).

Záver

V rámci progresívnej (nie tradičnej) sexuálnej výchovy vo viacerých liberálnodemokratických spoločnostiach, možno v súčasnosti identifikovať ako dominantný prúd založený na prístupe opierajúcom sa o vedecké dôkazy (evidence-based approach), v rámci ktorého boli v oblasti sexuálnej výchovy formulované, skúmané a podporované učebné osnovy, ktoré sú účinné s ohľadom na prevenciu pohlavne prenosných infekcií, tehotenstva a predčasných sexuálnych vzťahov. Pre tento prístup je prioritou účinnosť (efektívnosť) z pohľadu prevencie zdravotných rizík, pričom iné ciele sexuálnej výchovy sú v ňom opomínané (Lamb a Randazzo, 2016, s. 148). Druhá línia v rámci progresívneho vzdelávania v oblasti sexuálnej výchovy sa viac zameriava na sociálne aspekty sexuality a sexuálnej výchovy, a teda ide o hodnotovú výchovu, ktorej významnou súčasťou je vzdelávanie o inkluzívnej sexualite. Ukazuje sa, že zameranie sa na ciele v oblasti zdravia, jednoducho odsúvajú do úzadia kurikulárne témy, ktoré priamo riešia ciele súvisiace s etikou a sociálnou spravodlivosťou (Lamb a Randazzo, 2016, s. 149).

Sharon Lamb, ktorá obhajuje návrat etiky (s oporou v etike starostlivosti) do kurikul sexuálnej výchovy (v USA), argumentuje, že sústredenie sa na zdravotné ciele a efektívnosť, malo za dôsledok rozvoj egocentrickej etiky sexuality, ktorá zabudla na etické zaobchádzanie so sexuálnymi partnermi a na také ciele ako starostlivosť a vzájomnosť. Tvrdí, že tento „sebastredný“ (self-centered) pohľad pripravuje študentov a študentky pre individuálny projekt rozhodovania v prospech ich vlastného zdravia, pričom však abscentuje alebo sa len málo diskutuje o tom, ako zaobchádzať s inými ľuďmi, a už vôbec sa nehovorí nič o zodpovednostiach mladých ľudí zoči-voči sexu a sexualite v spoločnosti (Lamb a Randazzo, 2016, s. 149). Pre neoliberalný diskurz

je zásadná slepota voči sociálnym podmienkam, v ktorých jednotliví aktéri konajú a rozhodujú sa.

Sharon Lamb (2013) argumentuje v prospech takých kurikúl sexuálnej výchovy, v ktorých nemá ústredné miesto ani voľba, ani autonómia. To si však vyžaduje také vyučovanie sexuálnej výchovy, ktoré by bolo umiestnené do sociálneho kontextu, a teda späté s kritickým porozumením situovanosti aktérov/aktérok (študentov/študentiek a ďalších aktérov) v štruktúre sociálnych vzťahov, a zároveň vyučovanie, ktoré by bolo eticky rámcované, a teda hodnotovo nasýtené. Takto uskutočňované vyučovanie sexuálnej výchovy nesmie ignorovať zraniteľnosť študentiek a študentov v konkrétnych podmienkach triedy, v triednom kolektíve. To samozrejme kladie vyššie a špecifické odborné, i osobnostné nároky na učiteľky a učiteľov sexuálnej výchovy, pretože je zrejmé, že skúmanie a odhaľovanie vlastnej zraniteľnosti vyplývajúcej zo špecifickej a konkrétnej situovanosti jednotlivých žiačok alebo žiakov si vyžaduje trpezlivosť a statočnosť. To je však možné len v takej triede a škole, ktorá je bezpečným a podporným priestorom pre takúto starostlivú prax sexuálnej výchovy, t. j. v škole, ktorá vytvára a podporuje podmienky pre starostlivú komunitu (caring school) (Lamb, 2013).

Z perspektívy sexuálnej výchovy etika starostlivosti predstavuje, a to aj s ohľadom na európsky či svetový kontext, nový alternatívny a najmä inšpiratívny pohľad. Jeho kľúčovou myšlienkou je úsilie pomôcť študentom a študentkám vnímať v kontexte spoločnosti a sociálnych vzťahov to, čo predtým vnímali ako výlučne osobné. Adekvátna sexuálna výchova sa teda musí nevyhnutne opierať o vzťahové relacionistické chápanie osoby a jej autonómie, ktoré umožňuje vnímať a prijímať zodpovednosť jednotlivcov ako súčasti kolektívu/spoločnosti za dobrý (aj sexuálny) život svojich členov a členiek v tom zmysle, že je našou sociálnou zodpovednosťou podieľať sa na vytváraní systémových podmienok pre takýto život – napríklad aj podporou a uskutočňovaním kvalitnej sexuálnej výchovy.

Zoznam použitej literatúry

Held, V. 2015. *Etika péče. Osobní, politická a globální*. Praha, Filosofia, 312 s. ISBN 9788070074473.

Jesenková, A. 2016. *Etika starostlivosti*. Košice, UPJŠ, 131 s. ISBN 978-80-8152-472-1

Lamb, S. 2013. *Sex Education for a Caring Society: Creating an Ethics-based Curriculum*. New York, Teachers College Press. 157 s. ISBN 978-0-8077-5398-9.

Lamb, S. - Randazzo, R. 2016. From I to We: Sex Education as a Form of Civics Education in a Neoliberal Context. In *Curriculum Inquiry*, č. 2, 148 – 167, Dostupné na: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03626784.2016.1144465?journalCode=rcui20>. Získané: 16.07.2017.

Sevenhuijsen, S. 1998. *Citizenship and the Ethics of Care. Feminist Considerations on Justice, Morality and Politics*. London, Routledge. 198 s. ISBN 0-415-17082-6.

Tronto, J. C. 1993. *Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethic of Care*. New York, Routledge, 226 s. ISBN 0-415-90642-3.

Tronto, J. C. 2013. *Caring Democracy. Markets, Equality, and Justice*. New York, New York University Press, 227 s., ISBN 978-0-8147-8278-1.

Výchova k manželstvu a rodičovstvu – učebné osnovy. 2010. Dostupné na: http://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/vychova_k_manzelstvu.pdf

*Text vyšiel v rámci riešenia grantovej úlohy Agentúry na podporu výskumu
a vývoja Ministerstva školstva Slovenskej republiky na základe Zmluvy č.
APVV-15-0234.*

Mgr. Adriana Jesenková, PhD. (adriana.jesenkova@upjs.sk)

Katedra aplikovanej etiky, Filozofická fakulta
Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach

Mgr. Katarína Minarovičová, PhD.

(kat.minarovicova@gmail.com)

EsFem, o. z., Prešov

a

Katedra etickej a občianskej výchovy, Pedagogická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

CRITICAL ANALYSIS OF THE EU'S LEGAL FRAMEWORK FOR ADDRESSING THE PROBLEM OF FORCED MARRIAGE

/SK: Kritická analýza legislatívneho rámca Európskej únie pre riešenie problému núteného manželstva/

Petr Kocina

Abstract: There can be little doubt that the practise of forced marriage is at odds with the foundational values and ideals of the European Union (EU). The paper focuses on legal actions taken by the EU to eradicate the practice. It briefly defines a forced marriage, an arranged marriage, a sham marriage, and offers a unique systematic overview of the EU's legal instruments concerned with the practise. The text scrutinises the legal constraints that confine the EU's ability to take direct action against the practise and analyse the available legal instruments through which it acts. It examines the legislation in areas where competencies have been bestowed upon the EU by the Member States, such as asylum, immigration, free movement, criminal justice, data protection and foreign policy. Emerging opportunities, aspirations and related ideological struggles concerning the foreseeable EU's accession to the Council of Europe's Istanbul Convention are also briefly outlined.

Keywords: Forced Marriage, European Union Law

Introduction

The European Union (EU) is essentially an international project for securing peace, advancing economic and social progress, including gender equality, guaranteeing democracy and freedom, while increasingly

emphasising particularly the protection and promotion of human rights.⁸ It has unquestionably achieved significant progress in some areas and advanced particularly in the defence of, and respect for, gender equality and rights of women.⁹ Nevertheless, the EU can only act in areas where competencies have been bestowed upon it by Member States (MS).¹⁰ Naturally then, its secondary legislation addressing forced marriage (FM) in particular, may seem fragmented as it has been shaped by these legal constraints. The following analysis will not primarily criticize the framing of the legislation or treaty based distribution of the competences and focus instead on the actual legislation functioning within that legal framework. This essay will predominantly examine the aspects falling under the EU competences and critically analyse the legal framework, aspirations and opportunities with potential impact on FM.

1. The definition of forced marriage

There is no official, internationally agreed definition of FM.¹¹ All attempts to define it further highlighted the complexity of this issue.¹² FM is, nonetheless, essentially a marriage concluded without the consent of one or both partners and, therefore, against the will of at least one of them.¹³ A union where one or both parties are coerced into a marriage against their will and under duress.¹⁴ These two elements are emphasised

⁸ Amelia Conte, *A Europe of Rights: History of the EU Charter* (EU 2012).

⁹ Catherine Hoskyns *Integrating Gender, Women, Law and Politics in the European Union* (Verso 1996).

¹⁰ Consolidated Version of the Treaty on European Union [2007] OJ C326.

¹¹ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *Addressing forced marriage in the EU: legal provisions and promising practices* (EU 2014).

¹² Alexia Sabbe et al., *Forced marriage: an analysis of legislation and political measures in Europe* In: Crime, Law & Social Change (2014 Vol.62(1)171–189.

¹³ FRA (n4).

¹⁴ Sabbe et al. (n5).

by most of the relevant case law since the 1938 case *Hussein v. Hussein*,¹⁵ in which a woman successfully petitioned for a decree of nullity on the grounds that her husband had repeatedly threatened to kill her if she did not consent to marriage, because in the absence of consent, the marriage could be usually rendered void.¹⁶ Since the *Hirani v. Hirani* (1983),¹⁷ the courts in the UK have moved further beyond definition of duress based on direct threats to life to admit that emotional pressure can sometimes equally invalidate consent.¹⁸ Although this case initially failed due to the absence of any threat to the applicants life, the Court of Appeal finally granted a decree of nullity, based on the applicant's parents threats to throw the applicant out of the house, and further emotional pressure resulting in deep psychological discomfort.¹⁹ According to contemporary standards the element of duress can comprise physical, psychological, financial, sexual and emotional pressure.²⁰ The proceedings, nevertheless, retain the power to victimize further the applicant by the range of culturally and institutionally authorized linguistic practices, especially when FM is 'consumed' under analogous threats.²¹

Except for cases involving violence that obviously result in denial of a person's freedom of consent, it is, often rather difficult to determine whether the union was entered into freely.²² One or both partners may be exposed to a strong cultural pressures.²³ In traditional arranged marriages the spouses are typically introduced and chosen by the parents

¹⁵ *Hussein v Hussein* [1938] 2 All ER 344.

¹⁶ Aisha Gill, Anitha Sundari, *The illusion of protection? An analysis of forced marriage legislation and policy in the UK* In: Journal of Social Welfare & Family Law (2009 Vol. 31(3)257–269.

¹⁷ *Hirani v Hirani* [1983] 4 FLR 232

¹⁸ Gill and Sundari (n9).

¹⁹ *Hirani v Hirani* [1983] 4 FLR 232

²⁰ Sabbe et al. (n5).

²¹ Susan Ehrlich, *Representing rape* (Routledge 2001).

²² Sabbe et al. (n5).

²³ FRA (n4).

or relatives while both parties perceptibly give their consent to the union.²⁴ Yet, feelings of anxiety and fear of violence, regardless of the occurrence of the open verbalized threats can silence active defiance to a marriage in communities, where violence is culturally acceptable or openly regarded as desirable in similar cases. It is problematic to differentiate between arranged and FM in practice.²⁵ The discursive practices that form the FM, or any other marriage, as its own subject are always embedded in particular institutional, linguistic and cultural settings.²⁶ It is difficult to determine at what point is the power of these settings great enough.²⁷ The terminology of ‘consent’ is also disputed as ‘context bound and embedded within power relations, rather than an act of pure individual agency’.²⁸ A lot eventually depends on the circumstances in which the intent is expressed.²⁹ If, however, at least one of the parties to marriage perceptibly does not consent to it, an arranged marriage becomes a forced one.³⁰

Another specific issue is the practice of the so called ‘sham marriage’ or marriage of convenience, defined in the EU legislation as a marriage: ‘contracted for the sole purpose of enabling the person concerned to enter or reside in a MS’.³¹ The free and full consent to the union can be occasionally authentic in these cases, making the practise almost impossible to combat. This issue is often connected to immigration. When assessing the relevant case, the EU recommends to: ‘to regard in particular to the fact that the marriage... was contracted after the

²⁴ Sabbe et al. (n5).

²⁵ *ibid.*

²⁶ Ehrlich (n14).

²⁷ Sabbe et al. (n5).

²⁸ *ibid.*

²⁹ *ibid.*

³⁰ FRA (n4).

³¹ Council Directive 2003/86/EC of 22 September 2003 *on the right to family reunification* [2003] OJ L 251/12.

sponsor had been issued his/her residence permit'.³² Reliability of this and similar 'indicators' is questionable. Yet, since direct measuring of the authenticity and substantive character of human feelings is, fortunately, neither practically possible, nor theoretically acceptable, as it would constitute the grossest intrusion to human privacy, MS are advised by the EU to utilize rather unsatisfactory indirect indicators to achieve pragmatic results, particularly restricting migration and perhaps also reducing an occurrence of arranged marriages in the EU.

In practice, distinguishing between sham and FM is difficult and complex.³³ They are often interlinked. Europol has reported on women 'in vulnerable positions due to economic, societal or even medical reasons (mental health issues)' being trafficked to be later forced into a marriage of convenience.³⁴ They are lured to the foreign country on false promises and then forced into a marriage with a third country nationals. In some cases, these women are brought to the country of destination against their will and subjected to a considerable violence. The status of the bride, due to the violence and coercion, alters from that of a perpetrator to an actual victim.³⁵

2. Allocation of the competences and critical analysis of relevant legal instruments

The allocation of competences, particularly law making powers, between the EU and the MS echo the quasi-constitutional relationship that is 'somewhat fluid'.³⁶ It is changing and likely to continue to do so as the

³² *ibid.*

³³ FRA (N4)

³⁴ Europol 2014/8 *Early Warning Notification: Marriages of convenience: A link between facilitation of illegal immigration and THB.*

³⁵ Europol (n27).

³⁶ Damian Chalmers, et. al., *European Union Law* (4th ed. Cambridge UP 2007)183.

Union is getting ‘ever closer’.³⁷ There is little that can be said in definite terms and much is a matter for negotiation and argument. The question of what exactly should be classified as falling within the exclusive competence of the EU has been fiercely contested.³⁸ It is, nevertheless, quite clear that marriage, and to a large extent even FM, falls outside of the exclusive competences of the EU. These civil law provisions remain primarily within Member State’s competence.³⁹ According to Art.(9) of the EU Charter of Fundamental Rights, which is, in any case, only applicable to MS when they actually implement the EU law,⁴⁰ the right to marry and the right to found a family is defined as follows:

‘The right to marry and to found a family shall be guaranteed in accordance with the national laws governing the exercise of these rights.’⁴¹

The wording is not unreasonable as the Art.(9) contains a very flexible social concept. Different societies have divergent views on marriage and that is essentially being respected.⁴² Nonetheless, the article and the Charter can be criticized along the same lines as it, instead of acting as a basis for review of national practices, turned these rights around to justify almost any practice.⁴³ The national legislature is given ‘broad latitude in the elaboration of the domestic rules on marriage in accordance with the respective social and cultural concepts’.⁴⁴ The right is, nevertheless, covered by other human rights instruments outside the EU legal

³⁷ Catherine Bernard, Steve Peers, *European Union Law* (OUP 2014).

³⁸ Chalmers, et. al. (n29)185.

³⁹ FRA (n4).

⁴⁰ Damian Chalmers, Giorgia Monti, *European Union Law, updating supplement* (Cambridge UP 2008).

⁴¹ The Charter of Fundamental Rights of the European Union [2012] OJ C 326/02

⁴² Florence Benoît-Rohmer et al., *Commentary of the Charter of Fundamental Rights of the European Union* (EU 2006)98.

⁴³ Chalmers (n29)257.

⁴⁴ Benoît-Rohmer et al., (n35)98.

framework to such an extent, that it obviously cannot be governed by domestic law only.⁴⁵ Nevertheless, some relevant aspects related particularly to FM can be addressed by EU legislation on antidiscrimination, asylum, immigration, free movement, criminal justice and data protection grounds.⁴⁶ Furthermore, looking outwards, the EU's common foreign policy can and does address the issue of FM.⁴⁷

2.1 External relations and common foreign policy

The Lisbon Treaty⁴⁸ gave the EU competence to define and implement a common foreign and security policy.⁴⁹ As part of this endeavour the General Affairs Council adopted guidelines on violence against women and girls as an instrument designed to navigate the EU's external actions and guide foreign policy.⁵⁰ These guidelines recognized: 'FM and early marriage' as violence against women.⁵¹ The Victims' Directive⁵² equally: 'notes that FM is a form of gender-based violence and that victims require special support and protection because of the high risk of

⁴⁵ *ibid.*

⁴⁶ FRA (n4).

⁴⁷ High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy (European Commission) [2015] SWD 182 *Gender Equality and Women's Empowerment: Transforming the Lives of Girls and Women through EU External Relations 2016-2020*.

⁴⁸ TEU (n3).

⁴⁹ Bernard and Peers (n30).

⁵⁰ FRA (n4).

⁵¹ European Commission [2008] *Guidelines on violence against women and girls and combating all forms of discrimination against them*.

⁵² Directive of the European Parliament and of the Council 2012/29/EU of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA [2012] OJ L315/57.

secondary and repeat victimisation, of intimidation and of retaliation connected with such violence'.⁵³

The EU, as an essential part of its foreign policy, requires all States to condemn such violence and: 'not invoke custom, tradition or religion to avoid their obligations to eliminate such violence'.⁵⁴ It has pledged to: 'regularly raise the issue of combating violence against women and girls and the types of discrimination from which such violence originates in its relations with third countries and regional organisations'.⁵⁵ The EU undertook to: 'consider taking specific measures if it becomes aware of individual cases of exceptional gravity'.⁵⁶ The Qualification Directive⁵⁷ recognize persons in need of international protection on the ground of the gender-based persecution and forced marriage is, therefore, among the potential violations.⁵⁸ The EU's common foreign policy is actually full of strong messages concerning gender based violence and human rights in general.⁵⁹

2.2 Criminal justice provisions partially addressing the practice of FM

The area of communitarian law making relevant to the issue of FM is criminal justice. Art.83(1) of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) gives the EU power to adopt by means of

⁵³ FRA (n4).

⁵⁴ European Commission (n44).

⁵⁵ *ibid.*

⁵⁶ *ibid.*

⁵⁷ Directive of the European Parliament and of the Council 2011/95/EU of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted [2012] OJ L337/9.

⁵⁸ FRA (n4).

⁵⁹ SWD (n40).

directives criminal law measures on offences which were estimated by the Treaty drafters to have a EU-wide impact.⁶⁰ Among these areas of crime are also: ‘trafficking in human beings and sexual exploitation of women and children’.⁶¹ According to this competence the EU has adopted the directive on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims.⁶² These directives according Art.83(1) ‘established minimum rules concerning the definition of criminal offences and sanctions in the areas’.⁶³ Their impact on the practise of FM is confirmed in previously cited Europol report. The instruments that do not address a substantive criminal law, such as the European arrest warrant,⁶⁴ European Protection Order⁶⁵ and the European Investigation Order⁶⁶ also play a crucial role in combating the practise when police or judicial authorities from more than one EU MS are involved.⁶⁷

The European Parliament already in 2006 condemned FM in its resolution on women’s immigration and called on the MS: ‘to introduce

⁶⁰ Bernard and Peers (n30).

⁶¹ Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union [2012] OJ C 326/01.

⁶² Directive of the European Parliament and of the Council 2011/36/EU of 5 April 2011 *on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA* [2011] OJ L101/1.

⁶³ TFEU (n54).

⁶⁴ Council Framework Decision 2002/584/JHA of 13 June 2002 on the European arrest warrant and the surrender procedures between Member States [2002] OJ L190.

⁶⁵ Directive of the European Parliament and of the Council 2011/99/EU of 13 December 2011 on the European protection order [2011] OJ L 338/2.

⁶⁶ Directive of the European Parliament and of the Council 2014/41/EU of 3 April 2014 regarding the European Investigation Order in criminal matters [2014] OJ L 131/1.

⁶⁷ FRA (n4).

in their national legislation measures aiming at prosecuting any of their citizens who may seek to contract or help to organise one, including when the FM is contracted outside their territory'.⁶⁸ However, according to the FRA report from the 2014, only seven of the MS do recognize FM as a separate criminal offence.⁶⁹ Although, naturally, the criminal provisions on assault, harassment, rape or abduction can be still brought against a FM, regardless of this recognition.⁷⁰ It is, nevertheless, not within the EU competences to harmonize these domestic provisions by stronger legislative instruments, as the Art.5(2) states that '...Competences not conferred upon the Union in the Treaties remain with the Member States'.⁷¹ Although the benefits of further criminalization had been deeply contested on various grounds, including raising potential guilt feelings in victims and hindering their coming forward, it seems to be an emerging legal trend in Europe, invigorated by the Council of Europe's Istanbul Convention.⁷² However, the proposed ratification of the Convention by the EU would not transfer competencies in substantive criminal law concerning criminalization of FM from the MS to the EU. The accession is only proposed within the limits of the existing competences and alongside the MS.⁷³ The issue of further criminalization will, therefore, remain largely outside the EU legal framework.

⁶⁸ European Parliament resolution P6 TA-PROV(2006)0437 on women's immigration: the role and place of immigrant women in the European Union (2006/2010(INI)).

⁶⁹ FRA (n4).

⁷⁰ Sabbe et al., (n5).

⁷¹ TEU (n3).

⁷² Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (2011)

⁷³ European Commission 2016/0062 (NLE) *Proposal for a Council Decision on the conclusion, by the European Union, of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence.*

2.3 Migration law provisions partially addressing the practice of FM

The EU is addressing FM through the provisions of migration law, particularly those related to Free Movement Directive⁷⁴ and Family Reunification.⁷⁵ The latter one do ‘not apply to members of the family of a Union citizen’.⁷⁶ It regulates only the rights of lawfully residing third-country national to bring their family members, and contains some specific measures purporting to prevent or discourage FM.⁷⁷

There are many concerns from the human rights perspective. The MS can require sponsor to have lawfully resided in the territory for two years before he/she can be joint with the rather restrictively defined family, causing potential deprivation of family life.⁷⁸ According to Art.6(1) family member may be refused entry, for reasons of public policy, public health and scrutiny.⁷⁹ The MS can, among other things, require the sponsor and spouse to be a certain minimum age which cannot be set above twenty-three years of age, before family reunion may start.⁸⁰ The European Commission clarified that: ‘This faculty may only be used to ensure better integration and to prevent FM.’⁸¹ The minimum age should correspond with the age at which ‘a person is presumed to have acquired sufficient maturity not only to refuse to enter into a FM but also to choose voluntarily to move to a different country with his or her

⁷⁴ Directive of the European Parliament and of the Council 2004/58/EC of 29 April 2004 on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States [2004] OJ L 229/35.

⁷⁵ Bernard and Peers (n30).

⁷⁶ *ibid.*

⁷⁷ FRA (n4).

⁷⁸ Chalmers, et. al., (n29)634.

⁷⁹ Reunification Directive (n24).

⁸⁰ *ibid.*

⁸¹ European Commission COM(2014) 2010 Communication on guidance for application of Directive 2003/86/EC on the right to family reunification.

spouse.⁸² ‘MSs may only require a minimum age for this purpose’, and not ‘as an overall threshold below which all applications will be systematically refused, irrespective of an actual examination of the situation of each applicant.’⁸³ However, the provisions resemble an anti-immigration agenda with high risk that families will not be reunited or the reunion will remain very limited.⁸⁴ As it has been highlighted by the women’s groups: ‘the emphasis on FM as culturally specific phenomena both informs and is informed by racist and essentialist stereotypes, that stimulates an anti-immigration agendas’.⁸⁵ According to evidence available to the FRA in 2014, raising the minimum age for family reunification is not an effective tool to combat FM.⁸⁶ On the contrary, a dreadful paradox emerges whereby the whole directive, claiming to promote and protect family unity, in fact, denies non-EU nationals the right to family life.⁸⁷

Another important issue is, what happens to the residence permit of the victim of FM, if it is found void, or ends in a divorce. ‘Victims of domestic violence, including FM, whose residence status is dependent on that of the perpetrator are de facto forced to stay in abusive relationships for long periods of time.’⁸⁸ Art.13(2) of the Free Movement Directive⁸⁹ secured the right to an autonomous residence permit for a third-country national who are family members of the EU nationals on several grounds, including: ‘particularly difficult circumstances, such as having been a victim of domestic violence while the marriage or

⁸² Case C-338/13 *Marjan Noorzia v Bundesministerin für Inneres* (CJEU, 30 April 2004).

⁸³ European Commission (n74).

⁸⁴ Chalmers, et. al., (n29)635.

⁸⁵ Gill and Sundari (n9).

⁸⁶ FRA (n4).

⁸⁷ Chalmers, et. al., (n29)635.

⁸⁸ FRA (n4).

⁸⁹ Freedom of movement Directive (n66).

registered partnership was subsisting'.⁹⁰ In the case of third country nationals lawfully residing in the EU as a family members of non-EU national sponsor, the Family Reunification Directive,⁹¹ only urges MS to: 'lay down provisions ensuring the granting of an autonomous residence permit in the event of particularly difficult circumstances'.⁹²

2.4 Contemporary challenges and opportunities for further development

The EU has exclusive competence in the field of international agreements, providing certain conditions are met.⁹³ According to Art.216 it 'may conclude an agreement with one or more third countries or international organisations where... the conclusion of an agreement... is likely to affect common rules or alter their scope'.⁹⁴ Exercising this competences, the European Commission had, on the 4th March 2016, proposed for the European Union to ratify, within its competences and alongside the Member States, the Council of Europe's Istanbul Convention, an international treaty on combatting violence against women and dealing also particularly with FM.⁹⁵ European Parliament in its resolution of 24 November 2016 instructed its President to forward the 'resolution to the Council, the Commission, the governments of the Member States and the Parliamentary Assembly of the Council of Europe'.⁹⁶

⁹⁰ Freedom of movement Directive (n66).

⁹¹ The Family Reunification Directive (n24).

⁹² *ibid.*

⁹³ Chalmers and Monti (n33)52.

⁹⁴ TFEU (n54).

⁹⁵ European Commission Commission proposes EU accession to international Convention to fight violence against women, press release - Brussels, 4 March 2016

⁹⁶ European Parliament Resolution (2016/2966(RSP) of 24 November 2016 on the EU accession to the Istanbul Convention on preventing and combating violence against women.

According to the European Commission the EU accession to the Convention will bring the following benefits: A mandate for better data collection at EU level, causing an improved understanding that can help to tackle the FM and accountability for the EU at the international level.⁹⁷ According to European Parliament resolution ‘the accession will guarantee a coherent European legal framework to prevent and combat violence against women and gender-based violence and to protect the victims of violence’ and ‘provide greater coherence and efficiency in the EU’s internal and external policies’. Plus: ‘the EU accession will apply renewed political pressure on Member States to ratify this instrument.’⁹⁸ Although the Council of Europe’s Istanbul Convention is so far, the most comprehensive international agreement on combating violence against women including issues directly related to FM it has strong ideological enemies that hinder the progress of its ratification among the member states and at the EU level.

Contrary to the findings of contemporary research in the field of sexual morality and partnership,⁹⁹ and in opposition to the conclusions of the European Commission, religious fundamentalists in myriad of blogs, pamphlets and on various web pages essentially claim that: ‘There are plenty of laws on the statute books of all 28 Member States to prosecute violence against women. The Istanbul Convention will do nothing to change this situation, but will give a legal basis for promoting gender ideology throughout the EU.’¹⁰⁰ Their assumption is based on the following logic: ‘All decisions that has anything to do with gender mainstreaming, sexual orientation, gender identity, sexual maturity, anti-

⁹⁷ European Commission (n66).

⁹⁸ Resolution on the EU accession to the Istanbul Convention (n90).

⁹⁹ Dagmar Marková, *O sexualite, sexuálnej morálke a súčasných partnerských vzťahoch* (Garmond, 2012).

¹⁰⁰ EU institutions join forces in further push for gender ideology Istanbul Convention Available at: Agenda Europe, downloaded 15.4.2017 16:34.

discrimination, homophobia, same-sex marriage destroy the fundamentals of social order.’¹⁰¹ ‘Let there be no mistake that the Istanbul Convention is a very dangerous document...’¹⁰² ‘Strong statements by the Slovak bishops, warned of the dangers to children of this extremist document which seeks to deny the fundamentals of human nature.’¹⁰³ It is: ‘a concealed attempt of simultaneously advocating for other issues, such as the gender ideology or teaching of so-called non-stereotypical roles in schools...’¹⁰⁴

Conclusions

This brief analysis of the EU’s legal framework for addressing FM did not extensively commented on the treaty based distribution of the competences, as this is essentially a political project and not a legal issue. Nevertheless, given the legal constraints and cultural diversity of the MS the EU performs exceptionally well. It is certainly at the forefront of the protection and fulfilment of women’s rights worldwide and it enthusiastically promotes them in its external relations.¹⁰⁵ This conclusion of the European Commission is well supported by the strong reactions from the opposing political forces inside and outside the EU. However, looking inward, the EU’s legislation seems rather fragmented on the issue, as it had been shaped by the whole set of legal constraints. Although much is up for discussion, substantive criminal law, that could

¹⁰¹ Gabriele Kuby, *Globálna Sexuálna Revolúcia, Strata slobody v mene slobody* (Lúč 2013)124.

¹⁰² EU Parliament to debate ‘Istanbul Convention’ – ‘Trojan horse for Gender Ideology’ Available at: Agenda Europe, downloaded 16.4.2017 12:11.

¹⁰³ Slovak EU Presidency pushes gender ideology in face of opposition by Slovak catholic Bishops Available at: Agenda Europe, downloaded: 16.4.2017 13:42

¹⁰⁴ Stanislav Zvolenský, *Slovak Bishops object to ‘gender’ language in new Convention* Available at: Vatican Radio, downloaded: 16.4.2017 14:22.

¹⁰⁵ European Commission (n40).

effectively deal with FM is largely within the competencies of MS. The EU legislation that deals with the issue on other grounds, particularly in relation to immigration, bares the sings of an uneasy compromise between the human rights ideal and the realities of political life.

Table of Authorities

Cases

Hussein v Hussein [1938] 2 All ER 344

Hirani v Hirani [1983] 4 FLR 232

Case C-338/13 *Marjan Noorzia v Bundesministerin für Inneres* (CJEU, 30 April 2004)

Treaties

Consolidated Version of the Treaty on European Union [2007] OJ C326

Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union [2012] OJ C 326/01

The Charter of Fundamental Rights of the European Union [2012] OJ C 326/02

Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (2011) entry into force 01/08/2014

Secondary legislation

Council Directive 2003/86/EC of 22 September 2003 *on the right to family reunification* [2003] OJ L 251/12

Council Framework Decision 2002/584/JHA of 13 June 2002 *on the European arrest warrant and the surrender procedures between Member States* [2002] OJ L190

Directive of the European Parliament and of the Council 2004/58/EC of 29 April 2004 *on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States* [2004] OJ L 229/35

Directive of the European Parliament and of the Council 2011/36/EU of 5 April 2011 *on preventing and combating trafficking in human beings and*

protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA [2011] OJ L101/1

Directive of the European Parliament and of the Council 2011/95/EU of 13 December 2011 *on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted* [2012] OJ L337/9

Directive of the European Parliament and of the Council 2011/99/EU of 13 December 2011 *on the European protection order* [2011] OJ L 338/2

Directive of the European Parliament and of the Council 2012/29/EU of 25 October 2012 *establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA* [2012] OJ L315/57

Directive of the European Parliament and of the Council 2014/41/EU of 3 April 2014 *regarding the European Investigation Order in criminal matters* [2014] OJ L 131/1

European Parliament Resolution P6 TA-PROV(2006)0437 *on women's immigration: the role and place of immigrant women in the European Union* [2006] OJ E313

European Parliament Resolution P8 TA-PROV(2016)0451 *on the EU accession to the Istanbul Convention on preventing and combating violence against women* (2016/2966(RSP))

Bibliography

Books

Benoît-Rohmer F., et al., *Commentary of the Charter of Fundamental Rights of the European Union* (EU 2006)

Bernard C., Peers S., *European Union Law* (Oxford UP 2014)

Conte A., *A Europe of Rights: History of the EU Charter* (EU 2012)

Ehrlich S., *Representing rape* (Routledge 2001)

Hoskyns C., *Integrating Gender, Women, Law and Politics in the European Union* (Verso 1996)

Chalmers D., et. al., *European Union Law* (4th ed. Cambridge UP 2007)

Chalmers D., Monti G., *European Union Law - updating supplement* (Cambridge UP 2008)

Kuby G., *Globálna Sexuálna Revolúcia, strata slobody v mene slobody* (Lúč 2013)

Marková D., *O sexualite, sexuálnej morálke a súčasných partnerských vzťahoch* (Garmond, 2012)

Official publications

European Commission - Press release: *Commission proposes EU accession to international Convention to fight violence against women*, Brussels, 4 March 2016

European Commission [2008] *Guidelines on violence against women and girls and combating all forms of discrimination against them*

European Commission 2016/0062 (NLE) *Proposal for a Council Decision on the conclusion, by the European Union, of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence* Brussels, 4.3.2016 COM(2016)

European Commission COM(2014) 2010 *Communication on guidance for application of Directive 2003/86/EC on the right to family reunification*

European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *Addressing forced marriage in the EU: legal provisions and promising practices* (EU 2014)

Europol 2014/8 *Early Warning Notification: Marriages of convenience: A link between facilitation of illegal immigration and THB*

High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy (European Commission) [2015] SWD 182 *Gender Equality and Women's Empowerment: Transforming the Lives of Girls and Women through EU External Relations 2016-2020*

Journal articles

Sabbe A. et al., Forced marriage: an analysis of legislation and political measures in Europe In: *Crime, Law & Social Change* (2014 Vol.62(1)171–189

Aisha Gill, Sundari Anitha, The illusion of protection? An analysis of forced marriage legislation and policy in the UK In: *Journal of Social Welfare & Family Law* (2009 Vol. 31(3)257–269

Internet sources

EU institutions join forces in further push for gender ideology Istanbul Convention

In: Agenda Europe, available at:

<https://agendaeurope.wordpress.com/2016/11/29/eu-institutions-join-forces-in-further-push-for-gender-ideology-istanbul-convention/>
downloaded: 15.4.2017 16:34

EU Parliament to debate 'Istanbul Convention' – Trojan horse for Gender Ideology

In: Agenda Europe, available at:

<https://agendaeurope.wordpress.com/2016/11/22/eu-parliament-to-debate-istanbul-convention-trojan-horse-for-gender-ideology/>
downloaded: 16.4.2017 12:11

Slovak EU Presidency pushes gender ideology in face of opposition by Slovak

catholic Bishops In: Agenda Europe, available at:

<https://agendaeurope.wordpress.com/2016/12/10/slovak-eu-presidency-pushes-gender-ideology-in-face-of-opposition-by-slovak-catholic-bishops/>
downloaded: 16.4.2017 13:42

Zvolenský S., *Slovak Bishops object to 'gender' language in new Convention*

Available at: Vatican Radio

http://en.radiovaticana.va/news/2016/11/29/slovak_bishops_object_to_gender_language_in_new_convention/1275593
downloaded: 16.4.2017 14:22

Mgr. Petr Kocina, PhD. (petrkocina@gmail.com)

Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky, Filozofická fakulta

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

RODIČOVSTVO AKO SOCIÁLNA REPREZENTÁCIA

/EN: Parenthood as a social representation/

Ivan Lukšík & Dagmar Marková

Abstrakt: V texte otvárame otázku, či je možné považovať rodičovstvo za sociálnu reprezentáciu. Poukazujeme na to, ako rôzne vnímanie rodičovstva rozrušuje niektoré sociálne skupiny a ako sa vo svojej reprezentácii rodičovstva snažia nastoliť poriadok. V empirickej časti analyzujeme kresťanské diskurzy o rodičovstve, prítomné v súčasných slovenských kresťanských textoch, špecificky vyhrotené v situácii rozvodu, pričom overujeme heuristickú hodnotu teórie sociálnych reprezentácií.

Kľúčové slová: sociálne reprezentácie, rodičovstvo, rodina, rozvod, kresťanský diskurz

Abstract: In the text, we open the question of whether parenthood can be considered a social representation. We focus on how different perception of parenthood disturb some social groups and how in their representation of parenthood they try to establish discipline. In the empirical part we analyze the Christian discourses about parenthood, present in recent Slovak Christian texts, specifically in the divorce situation, while we are verifying the heuristic value of the theory of social representations.

Keywords: social representations, parenthood, family, divorce, Christian discourse

Úvod

V tomto texte sa zaoberáme tým, nakoľko je teória sociálnych reprezentácií užitočná pre vysvetlenie toho, ako sa píše o rodičovstve, resp. špecificky nás zaujíma, ako sa v kresťanskom diskurze píše o rodičovstve, a to v situácii rozvodu. Najskôr predstavíme základné

znaky teórie sociálnych reprezentácií. Potom poukážeme na to, nakoľko je fenomén rodičovstva, a špecificky otázky rodičovstva, vyhrotené v situácii rozvodu. A napokon, na základe analýzy vybraných súčasných kresťanských textov sa pokúsime overiť heuristickú hodnotu teórie sociálnych reprezentácií.

Sociálne reprezentácie

Prepracované vymedzenie sociálnych reprezentácií, ktoré je pravdepodobne najčastejšie citované, nachádzame v knihe z roku 1984 (Farr, Moscovici, 1984, str. 17). Podľa neho sú sociálne reprezentácie "*špecifickým spôsobom chápania a komunikovania poznaneého*". Patrí im vskutku zaujímavé miesto medzi pojмами, ktorých cieľom je abstrahovať významy z okolitého sveta a vnášať do nich poriadok vnímaním, ktoré reprodukuje svet zmysluplným spôsobom. S. Moscovici (1973) opisuje sociálne reprezentácie ako kognitívne systémy, ktoré majú vlastnú logiku a jazyk a ktoré nie sú len názormi na, predstavami o, postojmi k, ale istými teóriami, oblasťami poznania so svojimi vlastnými pravdami, ktoré objavujú a organizujú realitu. Sociálne reprezentácie sú systémami hodnôt, myšlienok a praktík, ktoré majú dvojakú funkciu: 1. zaviesť poriadok, ktorý umožní jednotlivcom orientovať sa v svojom materiálnom a sociálnom svete a ovládať ho a 2. umožniť komunikáciu medzi členmi sociálnej skupiny tým, že im poskytuje kódy pre interakciu, pomenovanie a jednoznačné zaradenie rôznych aspektov ich sveta a ich individuálnej a skupinovej histórie". Farr Moscovici (1984) tiež uvádzajú, že sociálne reprezentácie podobne ako vedecké teórie, náboženstvá, alebo mytológie sú reprezentáciami niečoho niekým. Majú špecifický obsah, sú rôzne v rôznych oblastiach života a spoločenstvách. Spoločné prijatie sociálnej reprezentácie istou sociálnou skupinou prispieva k formovaniu skupinovej identity.

V priebehu komunikácie o komplexných a spočiatku aj neznámych javoch, ktoré nás obklopujú (napr. otázky zdravia a choroby, ideológie a pod.) si sociálne skupiny, predovšetkým na základe sociálnej skúsenosti a vedeckého poznania, vytvárajú vlastné poznanie a hodnotenie týchto

javov, vytvárajú si sociálne reprezentácie. Keď sú sociálne reprezentácie vytvorené, vedú svoj vlastný život, cirkulujú, prit'ahujú sa, odpudzujú sa a zlučujú sa. Farr a Moscovici (1984) v súvislosti so sociálnymi reprezentáciami píšú o nasledujúcich procesoch: familiarizácia - účelom sociálnych reprezentácií je pretvárať neznáme na známe. Proces, v ktorom sa neznáme stáva známym, je založený na dvoch mechanizmoch, na zakotvovaní (anchoring) a objektivizácii (objectifying). Zakotvovanie je chápané ako proces umiestnenia neznámych myšlienok a predstáv do známeho kontextu. Neznáme myšlienky a predstavy podriadujeme známym kategóriám a predstavám. Napr. nábožensky založená osoba sa snaží dať do vzťahu novú teóriu, alebo správanie sa neznámeho človeka, so svojím rebríčkom náboženských hodnôt. Keď pocítujeme odstup, odpor k niečomu, prvým krokom k prekonaniu tohto odstupu a zmiereniu sa s takýmto objektom, osobou, alebo javom, je zaradenie si ich do známych kategórií a označenie ich známym menom. Tento proces je pritom predovšetkým hodnotiaci. Keď napr. označujeme a zaraďujeme človeka, že je neurotik, Žid, alebo hlupák zvyčajne nekonštatujeme fakt, ale ho hodnotíme. Toto "zaraďovanie" je tiež označované ako partikularizácia. V procese partikularizácie porovnávame, v čom sa človek líši od typického (prototypu) neurotika a pod., či spadá do našej normy, alebo zaužívanej sociálnej konvencie, respektíve sa od nej líši. Objektivizácia je ďalším procesom, v ktorom sa neznáme stáva známym. Tento proces je zameraný na zmenu abstraktného na konkrétne, na zmenu toho, čo je len v mysli, na niečo, čo existuje vo fyzickom svete. Tak je to napr. v prípade, keď prirovnávame boha k otcovi. Objektivizácia proces, v ktorom integrujeme abstraktné a neuchopiteľné do toho, čo sa nazýva "figuratívne jadrá" (figurative nucleus). Figuratívne jadrá sú komplexom predstáv, ktoré premieňajú, reprodukujú do viditeľnej formy komplexu myšlienok. Napr. psychoanalytické pojmy vedomie a nevedomie sú reprezentované známejšími deleniami, ako sú nevôľový - vôľový, duša - myseľ, vnútorný - vonkajší. Keď si spoločnosť osvojí takéto figuratívne jadrá, ľahšie sa jej o neznámej myšlienke alebo predstave diskutuje.

V súvislosti so zameraním tohto textu na rodičovstvo sa otvára otázka: Ktoré z vyššie popísaných znakov a procesov sociálnych reprezentácií sa týkajú rodičovstva? V analýze sa zameriavame na špecifické znaky rodičovstva v kresťanskom diskurze.

Empirická časť – analýza kresťanských textov o rodičovstve a rozvode

Metodológia

Metóda

Pre účely identifikácie znakov a procesov sociálnych reprezentácií rodičovstva sme zvolili obsahovú analýzu textov. Texty poskytujú bohatý materiál symbolického a čiastočne obrazného poznania v danej oblasti, zvyčajne aj opisujú určité procesy (príbehy), ktoré sa dajú komparovať s tými, ktoré predpokladá teória sociálnych reprezentácií.

Vybraná vzorka textov

V rámci analýzy kresťanských textov o rodičovstve a rozvode sme uskutočnili obsahovú analýzu textov, ktoré sa týkali rodičovstva, resp. rozvodu z kresťanského pohľadu. Išlo o knihy:

- Maurice, P. R. 2017 (1938). Rozvod. Trnava: Spolok sv. Vojtecha.
- Duffy, L., Frese, V. 2007. Rozvedení. Katolíci. Čo ďalej? Bratislava: Vydavateľstvo Dona Bosca.
- McDowell, J. 2009. Tajomstvo milovania : ako dosiahnuť trvalý dôverný vzťah? Bratislava: CreativPress.
- Laun, A. 1995. Láska a partnerstvo z hľadiska katolíckej cirkvi. Bratislava: Serafín.
- Moll, E., Chester, T. 2014. (2009). Evanjelium v centre rodiny. Bratislava: Porta Libri.

Výber kníh bol urobený na základe štatistík predajnosti podľa jednotlivých vydavateľstiev. Do výberu boli zaradené najobľúbenejšie tituly. Toto kritérium sa nevzťahovalo na jednu z kníh (Laun, 1995), ktorá bola vybratá na základe podobnosti s ostatnými knihami v priebehu ich analýz.

Spôsob analýzy

V analýze sme sa zvolili najskôr induktívny postup. Všeobecné kategórie, ktoré sa vynorili z textov analyzovaných kníh boli: poriadok – neporiadok, proces, výsledok, vysvetlenie a znovunastolenie poriadku.

V tomto príspevku, vychádzajúc z teórie sociálnych reprezentácií, sme sa zamerali len na analýzu toho, ako je v kresťanský orientovaných textoch reprezentovaný poriadok ohľadom rodičovstva a ako je o opätovne nastoľovaný poriadok (po rozvode). Zamerali sme sa pritom na procesy zmien poriadku na neporiadok a naopak. To, že sme sa pri analýze rodičovstva zamerali na rozvod znamená, že sme skúmali hraničné situácie fenoménu rodičovstva, prípadne manželstva. Aplikovali sme tak metodologický princíp abdukcie.

Výsledky

1. Poriadok vs. neporiadok

Z hľadiska sociálnych reprezentácií je dôležité sledovať, čo je v rámci daného fenoménu považované za poriadok a čo je považované za jeho porušenie. V našej analýze sa ukázalo (tab. č. 1), že rodičovstvo v kresťanskom diskurze obhajuje poriadok, v ktorom deti prichádzajú na svet v heterosexuálnom manželskom posvätnom zväzku a v láske, čo je možné ilustrovať týmito príkladmi: Poukazujúc na Druhý vatikánsky koncil, Laun (1995) uvádza, že „*Ako „korunovanie“ manželskej lásky... sa javí plodenie až potom, keď sa myslí na zázrak vzniku a zrodu nového človeka, ktorý je určený pre večnosť*“ (Laun, 1995, s. 27). Ďalej rozvíja, že je nekresťanské spojiť sa s partnerom iba preto, aby sa splodilo dieťa, musí byť medzi partnermi láska – inak je to hriech. Nestačí chcieť dieťa, ale dieťa má byť splodené v splynutí muža a ženy v skutočnej, telo a dušu

obopínajúcej láske. V plodení človeka sa ukazuje určenie na lásku, stvoriteľský akt je aktom lásky (Laun, 1995).

Naopak, medzi neprijateľné varianty patria všetky ostatné formy „neposväteného“ heterosexuálneho a osobitne homosexuálneho spolužitia s deťmi či bez detí, či výchova bez viery alebo autority: napr. „... *postarajte sa o to, aby vás poslúchali. Nedovoľte, aby v dome vládlo vaše dieťa. Ak to dovoľíte naučíte ich, že sú kráľmi svojich životov. Ale nie sú. Nepripraví ich to na širšie sociálne vzťahy a komunikáciu. A nepripraví ich to na stretnutie s pravým Kráľom*“ (Moll, Chester, 2009, s. 13).

Tabuľka: 1: Poriadok a neporiadok v rámci kresťanského diskurzu o rodičovstve

<i>Poriadok</i>	<i>Neporiadok</i>
▫ <i>Deti prichádzajú na svet v heterosexuálnom manželskom posvätnom zväzku</i>	▫ <i>Rôzne formy neposväteného heterosexuálneho spolužitia s deťmi a bez detí</i> ▫ <i>Homosexuálne spolužitie s deťmi a bez detí</i> ▫ <i>Rozvod</i> ▫ <i>Plodenie bez lásky</i> ▫ <i>Rodičovstvo bez viery a ateistická výchova detí</i> ▫ <i>Prílišné práva detí, ktoré dávajú do úzadia práva rodičov</i>

Rozvod predstavuje vyhrotenú situáciu narušenia poriadku rodičovstva a párového spolužitia (manželstva). Polarizujú sa v ňom viaceré etické kategórie. Ide o boj medzi dobrom a zlom, medzi vyššími princípmi a osobnou slobodou a pod.

V obsahovej analýze sa vynorili nasledujúce kategórie narušenia poriadku rozvodom a širšie narušenia rodičovstva:

- **Hriech – vina – trest:** Maurice (2017) opisuje vo svojej knihe ženu, ktorá sa rozviedla s manželom ako hriešnu, ktorá potom žije

v hriechu s druhým neveriacim mužom, na čo doplatia – stihne ich za to trest, ako aj za to, že bránia dieťaťu v prirodzenej túžbe po bohu „Potrestá ich dobrý Pán Boh, uvidíte“ (Maurice, 2017, s. 38). Pocity viny netrpí však len matka, ktorej viera sa oslabilá, ale dieťa tiež nesie bremeno, ťarchu zodpovednosti za chyby rodičov, aj keď to nespôsobilo (Maurice, 2017).

- **Viera vs. sloboda vs. vzdelanie:** V knihe Rozvod (Maurice, 2017) je rozvod o konflikte medzi vierou, slobodou a vzdelaním – ak sa sloboda alebo vzdelanie (u ženy) príliš zvýraznia, tak ohrozujú vieru a teda dobré rodičovstvo: „V Márii vymrela viera a jej miesto zasadol rozum (Maurice, 2017, s. 12), „Jej rodičia urobili chybu, keď ju poslali na štúdiá... Zaoberala sa neistými filozofickými vedami bez vážneho duchovného vedenia... Radšej opustila rodinný kozub, kde ju vraj obrali o slobodu formovať dušu svojho syna podľa jej vôle. Škoda, že nemala niekoho, kto by jej ukázal, ako veľmi sa mýli“ (Maurice, 2017, s. 22). Tiež vo svojej knihe McDowell (2009) na príkladoch zo svojho života opisuje, že intelekt nie je u dieťaťa to najpodstatnejšie, ale dať svoje schopnosti a talenty Ježišovi (McDowell, 2009, s. 27), tiež rodičia nemusia byť nevyhnutne vzdelaní, ale nápomocní v rozvoji dieťaťa, aby boh mohol ich talenty použiť.
- **Neveriaci, egoista a tyran dieťaťa vs. milujúci manžel a rodič:** Maurice (2017) vykresľuje ako dobrého rodiča výlučne rodiča veriaceho, kým rodič - ateista je ten, kto robí zlé rozhodnutia a je zodpovedný/á za rozpory medzi manželmi, za nešťastie detí a rozpad rodiny. Výchova neveriaceho rodiča je pomenovaná ako tyranstvo a dieťa potom v dospelosti nebude vedieť rozmýšľať: „Ale vtáča, ktorému denne obstrihávajú krídla, si odvykne od lietania ...“ (Maurice, 2017, s. 51). Laun, (1995), odvolávajú sa na Dostojevského, poukazuje na to, že ateista je človek bez pokoja, manželská vernosť závisí od vernosti k bohu.

Rozvod je opisovaný ako extrémna etická a existenciálna otázka, napr. ako: rozbitie (rodiny), škandál, deštrukcia, ako previnenie a nemorálnosť voči seba a okoliu (Duffy, 2007). Rozvod prináša utrpenie dieťaťa, z ktorého môže dokonca ochorieť, byť celý život smutné, nešťastné (Maurice, 2017). Rozvod, resp. zlé rodičovstvo, sú vysvetľované predovšetkým oslabením viery, odpadnutím od viery (Maurice, 2017), psychologickou rozdielnosťou pováh (Duffy, 2007), nedostatkom lásky (Laun, 1995).

2. Znovunastolenie poriadku

Na základe analýzy zvolených kresťanských textov sa ukazuje, že znovunastolenie poriadku prebieha týmito prostriedkami alebo procesmi:

- **Návrat k jednotiacemu vyššiemu princípu (Boh, manželstvo):** Manželstvo ako jediné správne usporiadanie vzťahu muža a ženy (Laun, 1995, Maurice, 2017), Boží plán (Maurice, 2017), Boh ako vzor rodičovskej lásky, model bezpodmienečnej rodičovskej lásky (McDowell, 2009), Ježiš ako ideál dieťaťa (Maurice, 2017), „Cieľom nie je ovládanie (dieťaťa), ale dieťa, ktoré s radosťou spoznáva Boha a slúži mu“ (Moll, Chester, 2009, s. 39) a pod.
- **Kategorizácia na dobrých – nevinných a zlých – vinných:** zjednodušene na veriacich/dobrych a neveriacich/zlých (Maurice, 2017), napr. neveriacim sú prisudzované charakteristiky netolerantných, tyranských, namyslených, spôsobujúcich nešťastie a rozpad rodiny a i., kým veriaci disponujú cnosťami, sú nevinnými obeťami činov neveriacich, správne vychovávajú, prijímajú „prirodzený“ poriadok, atď.
- **Popieranie** – rozvod vlastne neexistuje a preto ďalšie manželstvo predstavuje život v hriechu (Maurice, 2017).
- **Vina a trest** – Stihne nás trest, máme byť pokorní k božiemu plánu (Maurice, 2017).

- **Odpustenie a obeta:** Netreba trvať na svojich právach, ale odpúšťať tým, ktorí nám po nich šliapu. Potrebujeme odpúšťať, aby sa rodina udržala. Odpustenie je olejom vzťahov, rodičia majú odpustiť deťom, ktoré ich zranili, a naopak, deti majú odpustiť rodičom (aj incest, rozvod, zneužitie, alkoholizmus atď.). Obeta vypovedá o kvalite vzťahu. Problémy v rodine sa jednoducho vyriešia a vzťahy uzdravia zmenou našich postojov: ak budeme uprednostňovať potreby iných pred vlastnými potrebami skutočná láska znamená dávať, obetovať sa (McDowell, 2009). „Kto s slzách seje, v radošti žne“ (Maurice, 2017, s. 127).
- **Odvolávanie sa na vyvolenie bohom či požehnanie:** Deti sa nerodia rodičom náhodou, boh si ich osobne vybral, aj keď to majú ako deti ťažké, boh to môže použiť pre dobro (McDowell, 2009). Dieťa má právo na život, aj keď nie je plánované a očakávané, lebo „žena nie je jednoducho „tehotná“, ale je „v požehnanom stave“ (Laun, 1995, s. 43). Ak chýbal vzorový rodičovský model lásky, máme nádej, druhú šancu - stať sa kresťanom - a môžeme sa stať „zrelým milovníkom napriek tvojej nedostatočnej príprave na lásku“ (McDowell, 2009, s. 12), lebo sme pre boha špeciálni, boh každého miluje (McDowell, 2009).
- **Hierarchizácia – viera je najvyšší morálny princíp:** Manželská láska nie je to najdôležitejšie, ale cieľ všetkých cieľov je boh. Treba partnera milovať, ale nie zbožňovať a dosadiť ho na miesto boha (Laun, 1995). Rodičovstvo má deti viesť k viere v boha – to je základ a pravá podstata rodičovstva (Maurice, 2017).
- **Ideologizácia – znovunastolenie poriadku prebieha reprodukciou a šírením kresťanských hodnôt:** Manželstvo a rodičovstvo je prostriedkom pre rozmnožovanie cirkvi. „Rodičia majú deti a Cirkvi sa rozmnožuje v ľudoch, ktorí sa stávajú veriacimi a krstom sú do nej prijatí“ (Laun, 1995, s. 51).
- **Zastrašovanie:** Boh svoju pomoc neposiela ako pošta balík. Iba tie dvojice, ktoré sa modlia a snažia sa skutočne žiť podľa evanjelia,

zakúšia, že boh je s nimi. Na lásku, manželstvo a rodičovstvo je potrebná sila a pomoc od boha (Laun, 1995). Rozbitie rodiny a rozvod je horší ako smrť (Maurice, 2017). Kto opovrhne Bohom, toho zradí celý svet (Maurice, 2017).

- **Psychologizácia:** napr. Osamotenie, ktoré je dôsledkom nedostatku lásky – každý túži po láske a potrebuje lásku, inak príde bieda osamotenía (Laun, 1995).
- **Odvolávanie sa na prirodzenosť a biologické rodičovstvo:** Deti majú právo na lásku obidvoch rodičov a treba urobiť všetko, aby toto právo zostalo pre ne zachované, alebo im treba zabezpečiť inú náhradu vo forme adoptívnych či pestúnskych rodičov, čo je vždy neprirodzené a na ťažkú ujmu psychiky i somatiky dieťaťa (Laun, 1995).

Diskusia a závery

Ukazuje sa, že nie iba nové, neznáme javy, ale aj bežné javy stávajú predmetom sociálneho re-prezentovania, najmä ak sa v nich vyskytnú nejaká porucha (rozvod). Zistili sme, že znovunastolenie poriadku môže prebiehať aj inými prostriedkami ako sú familiarizácia a objektivizácia, a to napr. principializácia, kategorizácia, psychologizácia (popieranie) a pod. Vedecké poznanie je len databázou, z ktorej sa selektívne vyberajú vhodné, niekedy aj pochybné vedecké argumenty. Rodičovstvo v kresťanskom diskurze obhajuje poriadok, v ktorom deti prichádzajú na svet v heterosexuálnom manželskom posvätnom zväzku. Iné varianty sú neprijateľné, alebo výrazne negatívne hodnotené. Ohrozením pre tento vzťah je ochladnutie viery, osobná sloboda a vzdelanie, ktoré nie je „pravé“, teda nevedie k viere. Jedným z mocenských nástrojov udržania tohto poriadku je hrozba hriechu – viny a trestu.

Táto sociálna reprezentácia rodičovstva je dosť podstatne odlišná od občianskeho (neliberálneho) diskurzu rodičovstva. V sociálnom štáte je rodičovstvo prostriedkom na riešenie sociálnych problémov – deti ako budúci noví občania, ako investícia do budúcnosti, z ktorej budeme mať profit. Odlišná je aj od iného mýtického diskurzu rodičovstva „ideológia

dominantného materstva“ (Geinger, Vandenbroeck, Roets, 2014). Mierne však nadväzuje na rozšírenú reprezentáciu „prirodzeného rodičovstva“ (Hašková, Zamykalová, 2006, Pakosta, 2009). Dieťa je ponímané ako prirodzený produkt rozmnožovania svojich rodičov (Franklin, 1995). Táto predstava podporuje „prirodzenosť“ rodinných a príbuzenských vzťahov.

Rodičia sú pravdepodobne konzumenti mýtických konštrukcií rodičovstva a ideálov detstva a performéri niektorých takýchto konštrukcií (Geinger, Vandenbroeck, Roets, 2014).

Zoznam použitej literatúry

- Duffy, L., Frese, V. 2007. *Rozvedení. Katolíci. Čo ďalej?* Bratislava: Vydavateľstvo Dona Bosca.
- Farr, R., Moscovici, S.(Eds.) 1984. *Social representations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Geinger, F., Vandenbroeck, M., Roets, G. 2014. Parenting as a performance: Parents as consumers and (de)constructors of mythic parenting and childhood ideals, *Childhood*, 21, 4, 488 – 501.
- Hašková, H., Zamykalová, L. 2006. Mít děti - co je to za normu? Čí je to norma? In: *Biograf : Časopis (nejen) pro biografickou a reflexní sociologii*, č. 40-41, 2006.
- Laun, A. 1995. *Láska a partnerstvo z hľadiska katolíckej cirkvi*. Bratislava: Serafín.
- Maurice, P. R. 2017. *Rozvod*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha.
- McDowell, J. 2009. *Tajomstvo milovania : ako dosiahnuť trvalý dôverný vzťah?* Bratislava: CreativPress.
- Moll, E., Chester, T. 2014. *Evanjelium v centre rodiny*. Bratislava: Porta Libri.
- Moscovici, S. 1973. Foreword. In C. Herzlich, *Health and illness: A social psychological analysis*, pp. ix–xiv, London, UK: Academic Press.
- Pakosta, P. 2009. Proč chceme děti: hodnota dítěte a preferovaný počet dětí v České republice. In: *Sociologický časopis*, 45, 5, s. 899 – 934.

*Text vyšiel v rámci riešenia grantovej úlohy Vedeckej grantovej agentúry
Ministerstva školstva Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied vied číslo
VEGA 02/0027/17 „Tradičné a alternatívne rodičovstvá 21.storočia: motivácie,
dilemy a konzekvencie“.*

prof. PhDr. Ivan Lukšík, CSc. (luksik@savba.sk)

Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV

a

prof. PhDr. Dagmar Marková, PhD. (dmarkova@ukf.sk)

Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky, Filozofická fakulta

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

ŠKOLSKÝ INTERNÁT AKO MIESTO ELIMINÁCIE SEXUÁLNEHO OBŤAŽOVANIA - ANALÝZA ZÁKLADNÝCH PEDAGOGICKÝCH DOKUMENTOV

/EN: The School Dormitory as a place to eliminate sexual
harassment - analysis of basic educational documents/

Lívia Nemcová

Abstrakt: Cieľom príspevku je zmapovať problematiku sexuálneho obťažovania v základných pedagogických dokumentoch troch vybraných školských internátov. Stanovili sme si výskumné otázky: Akým spôsobom sa v charakteristike školského internátu vo výchovných programoch prezentuje dodržiavanie ľudských práv a závažné narušenie ľudskej dôstojnosti? Existuje vo výchovných štandardoch/výchovných osnovách priestor pre elimináciu sexuálneho obťažovania a porušovania ľudskej dôstojnosti? Z výsledkov vyplýva, že významný priestor pre elimináciu sexuálneho obťažovania prostredníctvom výchovy a vzdelávania nachádzame v rôznych témach.

Kľúčové slová: sexuálne obťažovanie, výchovný program, školský internát, stredoškolská mládež

Abstract: The aim of contribution is to map the issue of sexual harassment in basic pedagogical documents of three selected school dormitories. We have identified a research questions: How does human rights compliance and a serious violation of human dignity arise in the curriculum characteristics of educational programs? Is there a space in educational standards/curricula to eliminate sexual harassment and human dignity? The results show that significant scope for the elimination of sexual harassment through education and training can be found in different topics.

Úvod

Voľný čas mladých ľudí žijúcich v stredoškolských internátoch by sme mohli vnímať ako významný priestor pre zdravý osobnostný rozvoj, zároveň je aj priestorom pre vznik rizikového správania.

Sexuálne obťažovanie je téma, ktorá je v teoretickej i praktickej rovine široko rozpracovaná. U nás sa jej pozornosť venuje v poslednom desaťročí. Na Slovensku (Holubová, 2008; 2014; Očenášová, 2015; Vasková, Lovaš, 2010, 2014; Gregussová, Tomková, Balážová, 2011; Valihorová, Holáková, 2015), i v zahraničí (Fitzgerald, Gelfand, Drasgow, 1995; Fastig, Chroni, Knorre, 2014; Krahé, Tomaszewska, Kuyper, Vanwesenbeeck, 2014; Gruber, Fineran, 2016; Pavlík, Smetáčková, 2011; 2012, FRA¹⁰⁶, 2014) bolo doteraz publikovaných množstvo výskumov a výsledky boli vždy zarážajúce. Výskumy boli orientované na domáce násilie, oblasť ľudských práv, diskrimináciu v spoločnosti, na zisťovanie výskytu sexuálneho obťažovania na pracovisku, v online priestore ako súčasť kyberšikanovania, v školskom prostredí, na zisťovanie sexuálneho, sexualizovaného násillia a pod.

Venovanie sa tejto téme má svoje opodstatnenie aj vo vzťahu k Akčnému plánu rodovej rovnosti v Slovenskej republike na roky 2014 – 2019 ako aj vo vzťahu k Celoštátnej stratégii rodovej rovnosti v SR na roky 2014 – 2019, kde sa uvádza v 4. kapitole „Dôstojnosť a telesná integrita“ niekoľko operačných cieľov, ktorých aktívnou realizáciou môžeme eliminovať prejavy sexuálneho obťažovania. I ďalší dokument „Národný program ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia v SR“, poukazuje na potrebu pravidelnosti výskumov v tejto oblasti.

¹⁰⁶ FRA je skratka Agentúry Európskej únie pre základné práva. Názov celoeurópskeho prieskumu bol – Násillie páchané na ženách, 2014.

Sexuálne obt'azovanie

Nie je jednoduché definovať pojem sexuálne obt'azovanie, pretože ako uvádzajú Smetáčková, Pavlík (2012) jeho charakteristika je ovplyvnená socio-kultúrnymi modelmi. Zároveň uvádzajú, že je možné rozoznať rôzne definície/prístupy/modely k ponímaniu sexuálneho obt'azovania, napr. odborné, laické, objektívne a subjektívne.

Sexuálne obt'azovanie je súčasťou témy sexuálneho násillia, sexuálneho zneužívania, ale má aj svoje vlastné vymedzenie. Európska komisia definuje sexuálne obt'azovanie ako porušenie princípov rovnakého zaobchádzania, a tiež ako správanie postihujúce dôstojnosť ženy a muža v práci. Sexuálne obt'azovanie znamená nechcené správanie sexuálnej povahy, alebo iné správanie založené na pohlavnom poškodzovaní dôstojnosti žien a mužov. Zahŕňa tiež neprijemné fyzické, verbálne alebo neverbálne správanie (Timmerman, Bajema, 1999). Sexuálne obt'azovanie (sexual harassment) charakterizujeme ako „*nevtávané sexuálne návrhy, požiadanky sexuálnej priazne a ďalšie verbálne, neverbálne či fyzické správanie sexuálnej povahy*“ (Janiš, Čížková, 2007, s.48). Sexuálnym obt'azovaním však rozumieme aj také správanie obt'azujúceho, v ktorom musí byť určitý náznak na pohlavie obete, prípadne pohlavné orgány a priame alebo nepriame naznačenie možného sexuálneho styku (Halama, 2000).

Sexuálne obt'azovanie predstavuje správanie, ktoré spĺňa tri nasledujúce podmienky (Smetáčková, Pavlík, 2011):

- a) dochádza k nemu spravidla medzi osobami s nerovným mocenským postavením
- b) neadekvátne zdôrazňuje skutočnosť, že zúčastnené osoby sú ženami či mužmi a ich vzťah tým robí neprimerane sexualizovaný;
- c) má pre obt'azovanú osobu negatívne dôsledky v oblasti psychickej, somatickej, vzdelávacej (študijné výsledky) i sociálnej.

Sexuálne obt'azovanie sa často považuje len za osobnú ojedinelú záležitosť, ktorú nie je možné exaktne vymedziť. Dokumenty zamerané na ľudské práva na pôde OSN, Rady Európy a Európskej únie považujú

sexuálne obťažovane za formu porušovania ľudských práv a za závažné narušenie ľudskej dôstojnosti. Sexuálne obťažovanie zahŕňa rôzne prejavy, a je vnímané ako ponížujúce a ohrozujúce zdravie alebo bezpečnosť. Nemožno opomenúť, že celá problematika sexuálneho obťažovania je úzko spätá s diskrimináciou a rodovo/genderovo podmieneným správaním.

Na Slovensku prijatiu právnej úpravy sexuálneho obťažovania predchádzala neochota akceptovať ho ako problém. V spoločnosti stále prevláda názor, že ide o fenomén, ktorý sa u nás vyskytuje len ojedinele a je k nám „importovaný“ z USA. Sexuálne obťažovanie pritom patrí medzi najrozšírenejšie formy porušovania ľudských práv v USA, aj v Európe (<http://diskriminacia.sk>). V roku 2008 bola schválená NR SR **novela antidiskriminačného zákona**, vďaka ktorej sa rozprúdila diskusia na túto tému, pretože novinkou v legislatíve sa stalo sexuálne obťažovanie. Podľa tohto zákona, je sexuálne obťažovanie „*verbálne, neverbálne alebo fyzické správanie sexuálnej povahy, ktorého úmyslom alebo následkom je alebo môže byť narušenie dôstojnosti osoby a ktoré vytvára zstrašujúce, ponížujúce, zneuctňujúce, nepriateľské alebo urážlivé prostredie*“ (zákon č. 85/2008 Z. z.).

Problematika sexuálneho obťažovania ako javu vyskytujúceho sa v edukačnom prostredí je venovaný nízky záujem. Vôbec prvý výskum sexuálneho obťažovania, ale v pracovno-právnych vzťahoch prebehol v roku 2002 Strediskom pre výskum práce a rodiny (Holubová, 2007). Od toho roku sa niekoľkokrát ešte opakoval, ale nebol zameraný na školské prostredie. Samostatný výskum orientovaný na sexuálne obťažovanie v školskom prostredí bol realizovaný Vaskovou, Lovašom (2011, 2014), ktorý bol realizovaný na strednej škole. Sexuálne obťažovanie ako výchovný problém je sledovaný aj v iných výskumoch, kde sa primárne zisťuje/identifikuje výskyt šikanovania a kyberšikanovania (Kariková, Nábělková, 2010; Gregussová, Tomková, Balázová, 2011; Valihorová, Holáková, 2015 a i.).

Sexuálne obt'azovanie v školskom prostredí (Fitzgerald, Gelfand, Drasgow, 1995; Vasková, Lovaš, 2011) v sebe zahŕňa tri typy správania:

- **sexuálny nátlak** (*sexual coercion*) – viaže sa k možnosti zisku alebo straty výhod v zamestnaní. Príkladom je to, kde je práca alebo odmena objektu sexuálneho obt'azovania podmienená sexuálnou spoluprácou.
- **nežiaduce sexuálne správanie/nechcená sexuálna pozornosť** (*unwanted sexual attention*) – vyznačuje sa verbálnymi aj neverbálnymi prejavmi, dotieravé telefonáty, dotyky, ohmatávanie, hrubé sexuálne požiadavky alebo napadnutie, opakované pozvania na rande, zízanie na ženské prsia a podobne.
- **obt'azovanie na základe pohlavia, používanie rodových stereotypov, rodové obt'azovanie** (*gender harassment*) – správanie verbálnej a neverbálnej povahy, ktorého cieľom nie je naviazať sexuálny vzťah, ale vyjadriť degradujúce, nepriateľské alebo urážlivé postoje, alebo symbolické správanie, ktoré je posúdené ako hostilné a ofenzívne (napríklad ukazovanie alebo distribúcia pornografických materiálov, a iné).

Ako uvádzajú Vasková, Lovaš (2011) v školskom prostredí má zásadný význam odlišovanie sexuálneho obt'azovania podľa účastníkov a účastníčky. Môže ísť o obt'azovanie žiakov/žiačok učiteľmi/učiteľkami alebo inými zamestnancami/zamestnankyňami školy, učiteľov/učiteľky žiakmi/žiačkami a napokon obt'azovanie žiakov/žiačok žiakmi/žiačkami. Ak by sme predpokladali, že sa sexuálne obt'azovanie vyskytuje na stredných školách je dôležité mu venovať pozornosť. Ak však školy nerealizujú žiadnu primárnu i sekundárnu prevenciu a ani výchovu k manželstvu a rodičovstvu (sexuálnu výchovu), alebo ju realizujú jednonárazovo, nekonceptne, mali by sme hľadať ďalšie školské zariadenia, kde je toto konceptne a obsahovo efektívnejšie realizované. Tu sa do popredia dostáva najmä školský internát.

Školský internát ako priestor eliminácie nežiaduceho správania

Školský internát (ďalej len ŠI) je vnímaný ako bezpečná náhradná forma rodinného zázemia pre žiakov a žiačky, ktorých miesto bydliska je príliš vzdialené od sídla navštevovanej strednej školy. Je určený pre žiactvo materských, základných i stredných škôl. Pre potreby nášho výskumu budeme ďalej rozoberať ŠI pre žiactvo stredných škôl (tzv. stredoškolský internát).

V podmienkach ŠI je žiactvo centrom výchovnej práce vychovávateľov a vychovávateľiek. Výchova v ŠI nadväzuje na školské vzdelávanie a umožňuje individuálny rozvoj osobnosti každého žiaka/žiačky, rozvoj záujmov, potrieb, poznatkov, spôsobilostí, zručností, postojov a hodnôt, pripravuje ho na život v otvorenej informačnej spoločnosti, motivuje ho k celoživotnému vzdelávaniu, aktívnemu využívaniu voľného času a k aktívnemu občianstvu, posilňuje jeho úctu k rodičom, k ľudským právam a základným slobodám, k porozumeniu a znášanlivosti, tolerancii, kultúrnym a národným hodnotám a tradíciám štátu. Obsah, ktorý ponúka ŠI je vnímaný ako prostriedok rozvoja osobnosti žiactva a prostriedkom rozvíjania jeho kľúčových kompetencií (vzťah k celoživotnému vzdelávaniu, komunikačné, pracovné, sociálne, občianske a kultúrne kompetencie) (Tvorba výchovných programov, 2009).

Obsah výchovnej činnosti v ŠI vychádza z výchovného programu, ktorý je základný pedagogický dokument. Výchovný program je základným a záväzným dokumentom školského zariadenia, podľa ktorého sa uskutočňuje výchovno-vzdelávacia činnosť v školských zariadeniach uvedených v § 113 a 120 (podľa školského zákona 245/2008). Je členený do viacerých tematických oblastí výchovy (spoločenská výchova, mravná výchova a výchova k hodnotám, pracovná výchova a rozumová výchova, estetická výchova, telesná výchova, rodinná výchova a výchova k manželstvu a rodičovstvu, ekologická výchova). Každý výchovný program obsahuje výchovné štandardy, výchovný plán a výchovné osnovy. Výchovný plán je vypracovaný pre všetky výchovné skupiny a príslušné ročníky na školský rok. Výchovné osnovy sú vypracované

najmenej v rozsahu ustanovenom výchovnými štandardami ŠI. Vymedzujú výchovno-vzdelávacie ciele, obsah a rozsah (počet výchovno-vzdelávacích činností/aktivít v jednotlivých oblastiach výchovy pre deti/žiacov jednotlivých ročníkov).

Predmetom nášho záujmu je téma sexuálneho obťažovania. ŠI je na jednej strane miestom bezpečia a istoty, rozvoja plnohodnotnej osobnosti, priestorom pre výchovu a vzdelávanie, pre elimináciu rôznych negatívnych sociálnych prejavov (napr. sociálno-patologické javy, rizikové sexuálne správanie, sexuálne obťažovanie...) no na strane druhej ŠI ako školské zariadenia môže byť priestorom pre sexuálne obťažovanie rôznej povahy. Z pohľadu predmetnej problematiky má téma sexuálneho obťažovania prienik podľa nášho názoru do viacerých tematických oblastí výchovy - spoločenská výchova, mravná výchova, rodinná výchova a výchova k manželstvu a rodičovstvu.

Výskumná časť

Výskyt alebo eliminácia sexuálneho obťažovania v ŠI nie je výskumne sledovaná na Slovensku, čím sa pre nás otvára priestor pre výskum. Ako vyplýva zo Slovenských, vyššie uvádzaných výskumov, sexuálne obťažovanie (najmä online) existuje a dotýka sa aj mladých ľudí v období strednej školy.

Cieľom nášho príspevku je na základe mapovania problematiky sexuálneho obťažovania v základných pedagogických dokumentoch troch vybraných ŠI zistiť či v programoch existuje priestor pre elimináciu tohto javu. Stanovili sme si výskumné otázky:

- Akým spôsobom sa v charakteristike školského internátu vo výchovných programoch prezentuje dodržiavanie ľudských práv a závažné narušenie ľudskej dôstojnosti?
- Existuje vo výchovných štandardoch/výchovných osnovách školských internátov priestor pre elimináciu porušovania ľudskej dôstojnosti a sexuálneho obťažovania?

Vo výskume sme použili obsahovú analýzu textových dokumentov. Išlo o pojmový a myšlienkový rozbor a výklad významu a zmyslu textu v jeho

kontexte k predmetnej téme. Analytickými kategóriami boli slovné spojenie a vety. Tie sme potom spájali do spoločných javov.

Výskumnú vzorku tvorili tri „Výchovné programy“ ŠI v Banskej Bystrici. Naším záujmom bolo analyzovať viac výchovných programov, ale tie neboli zverejnené na webových stránkach zariadenia. Výchovné programy, ktoré sme analyzovali, sú verejné dostupné na internetových stránkach škôl, školských zariadení.

Pri analýze výchovných programov sme postupovali nasledovne. V prvej fáze sme si rozdelili výchovné program na dve časti. Prvá časť bola zameraná na charakteristiku výchovného programu (*veľkosť, charakteristiky žiakov, dlhodobé projekty, programy, spolupráca s rodičmi, vlastné ciele a poslanie, zameranie internátu, formy výchovy, personálne zabezpečenie, materiálno-technické a priestorové podmienky, podmienky pre zaisťovanie bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci, vnútorný systém kontroly a hodnotenia žiakov, vnútorný systém kontroly a hodnotenia zamestnancov, požiadavky na kontinuálne vzdelávanie pedagogických zamestnancov*), druhá časť bola zameraná na analýzu výchovných štandardov (*obsahové a výkonnové, výchovné osnovy*).

Výsledky

Prezentované výsledky členíme do dvoch častí.

Analýza školského internátu - charakteristika

V analýze sme sledovali akým spôsobom vymedzujú výchovu, ako vymedzujú vlastný prístup ku žiactvu, či explicitne uvádzajú stanovisko k bezpečnosti a k bezpečiu žiacka či majú stanovené jasné pravidlá, čo zdôrazňujú v cieľoch, čo je ich poslaním a či sa nejakým spôsobom vymedzujú voči násiliu (neočakávali sme, že v charakteristike bude explicitne uvedená téma sexuálneho obťažovania).

Jav: Tvorivo humanistické princípy výchovy a vzdelávania

Analytické kategórie:

- výchovno-vzdelávacia činnosť sa realizuje na princípoch tvorivo-humanistickej výchovy

- preferujeme prepojenosť jednotlivých oblastí výchovy najmä v rozvoji samostatnosti, zodpovednosti... tolerance
- kladieme mimoriadny dôraz na vytváranie spoločenstva lásky v rámci jednotlivých výchovných skupín, ale aj internátu ako celku, naučiť žiaka životu v spoločenstve, ohľaduplnosti, tolerancii, ale i empatii a asertívnemu správaniu, jedným slovom vytváranie spoločenstva lásky
- chráni ľudský život
- snažíme sa o maximálne humanistický prístup ku žiakom
- preferované princípy práce so žiakmi (výchova k demokracii a ľudským právam)
- aktívny prístup k uspokojovaniu potrieb (k potrebe bezpečia)
- vo vzťahu ku žiakom uplatňujeme partnerský prístup a motivačné humanistické hodnotenie

Jav: Jasné pravidlá

Analytické kategórie:

- internát ... je ideálnym priestorom pre výchovu ku vzájomnému porozumeniu, ... priestorom pre komunikáciu, kultúrne správanie, ale i riešenie vzájomných konfliktov a problémov
- používa kultúrne prejavy v styku s ostatnými ľuďmi
- stanovením jasných pravidiel pre správanie žiakov

Jav: Medziľudské vzťahy

Analytické kategórie:

- vytváranie pozitívnych medziľudských vzťahov medzi vychovávateľmi a žiakmi i medzi žiakmi navzájom
- vychovávateľ ochotne pomáha ostatným spolužiakom
- rešpektuje názory ostatných ľudí
- stanovením jasných pravidiel pre správanie žiakov

Jav: Ľudské práva

Analytické kategórie:

- chceme byť internátom, v ktorom je realizované právo na slobodu
- uvedomuje si dodržiavanie ľudských práv a boja proti rasizmu a xenofóbii
- našou ambíciou je byť internátom, v ktorom je realizované právo na slobodu, šťastie
- preferujeme vzt'ah ... k ľudským právam a základným slobodám

Jav: Ďalšie vzdelávanie vychovávateľov

Analytické kategórie:

- zameranie a ciele výchovného programu ako aj analýza súčasného stavu ďalšieho vzdelávania vychovávateľov poukazuje na potrebu orientácie ďalšieho vzdelávania vychovávateľov najmä na ... ochranu detských a ľudských práv, predchádzanie diskriminácii a intolerancie
- kvalitu výchovnej a vzdelávacej činnosti chceme zvyšovať orientovaním ďalšieho vzdelávania vychovávateľov na ... ochranu detských a ľudských práv a predchádzanie všetkým formám diskriminácie a intolerancie
- chceme umožniť posilňovať úctu...k ľudským právam a základným slobodám, k porozumeniu a znášanlivosti, tolerancii

Jav: Riešiť prejavy násilia

Analytické kategórie:

- žiaci nesmú vo vzájomnom vzt'ahu využívať vydieranie a útlak (šikanovanie). Takéto konanie môže mať za následok vylúčenie zo ŠI
- sa zameriavame na prevenciu sociálno-patologických javov

Výchova a vzdelávanie realizované na ŠI sa realizuje podľa jednotného dokumentu (Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov), kde sa uvádza, že školské zariadenia má vypracovaný Výchovný program ako záväzný dokument na rôznu dĺžku trvania. Výchovný program pramení zo základných princípov školského zákona, kde sa uvádza v § 3, bod d, j (princípy výchovy vzdelávania), že sa v škole a školských zariadeniach

musí uplatňovať zákaz všetkých foriem diskriminácie a pripravovať na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti v duchu porozumenia a znášanlivosti, rovnosti muža a ženy.

Analýza výchovných štandardov

Základnými dokumentmi pre tvorbu výchovných štandardov je školský zákon, vyhláška o ŠI, dokument Tvorba výchovných programov v školských zariadeniach, Pedagogicko-organizačné pokyny, z čoho vyplýva, že jednotlivé školské zariadenia by nemali mať v zásade odlišné výchovné štandardy.

Z pohľadu problematiky sexuálneho obťažovania je žiaduce, aby vo výchovných štandardoch bola téma sexuálneho obťažovania zaradená. Z analýzy výchovných štandardov vyplýva, že téma sexuálneho obťažovania je veľká neznáma, resp. explicitne sa v obsahu výchovnej činnosti neuvádza. Preto bolo našim zámerom na základe analýzy hľadať možnosti realizácie sexuálneho obťažovania. Pomenovali sme javy a k nim vytvorili kategórie, ktoré je možné chápať ako priestor pre realizáciu i elimináciu sexuálneho obťažovania.

Jav: Slušné správanie

Analytické kategórie:

- aplikovať základné zásady spoločenskej etiky a etikety, kurz spoločenského správania
- uvedomuje si rozdiel medzi vulgárnym a kultúrnym správaním sa
- pochopiť význam správania sa a kultúrneho presadzovania sa
- kultúra vyjadrovania sa (vulgarizmy, slang)
- komunikovať kultúrnym spôsobom

Jav: Komunikácia, kombinácia v konflikte

Analytické kategórie:

- kultúra vyjadrovania sa, vulgarizmy, slang
- rozvíjať komunikačné zručnosti – aktívne počúvanie
- preberá zodpovednosť za svoje komunikačné správanie
- rešpektovať názory ostatných ľudí

- neverbálna a verbálna komunikácia
- používať pozitívne prvky komunikácie v konflikte
- mediácia konfliktu – metóda riešenia konfliktu
- samostatne a kriticky riešiť konflikty
- uplatňuje komunikačné zručnosti pri tvorivom a kritickom riešení problémov

Jav: Šikanovanie

Analytické kategórie:

- prejavy a formy šikanovania v škole a na pracovisku
- prejavy a formy šikanovania ...v internáte

Jav: Partnerské vzťahy

Analytické kategórie:

- rozvíjať schopnosť tvoriť kvalitné medziľudské vzťahy
- vernosť, spolupráca, dôvera, rešpekt
- sexuálne kontakty – následky, zodpovednosť, spolupráca, dôvera
- pochopiť úlohu muža a ženy v rodine aj v spoločnosti
- základné práce v domácnosti
- rizikový partner

Jav: Hodnoty

Analytické kategórie:

- orientovať sa vo všeľudských hodnotách
- pochopiť význam pozitívnych hodnôt ako sú zodpovednosť, spolupráca, tolerancia
- vie sa orientovať v základných humanistických hodnotách
- vyjadriť postoj k pozitívnym hodnotám

Jav: Zodpovednosť

Analytické kategórie:

- zaujať pozitívne postoje k zodpovednému vzťahu k partnerstvu
- sexuálny kontakt (následky a zodpovednosť)
- vedieť prevziať zodpovednosť za svoje správanie

- pochopiť význam zodpovedného vzťahu k partnerstvu, k sexuálnemu životu k manželstvu a k rodičovstvu
- rozvíjať schopnosť zodpovednosti za svoje zdravie, za svoje správanie
- uvedomuje si potrebu prevzatia zodpovednosti za svoje konanie

Jav: Sebaregulácia

Analytické kategórie:

- sebahodnotenie, silné a slabé stránky
- nepoužívame vulgárne slová a ponižujúce slová
- dodržiavať školský poriadok a režim dňa
- uplatňovať vlastnú autonómiu
- vyjadriť a pomenovať svoje pocity a emócie

Jav: Úcta

Analytické kategórie:

- prejavovať úctu k rodičom, k starším ľuďom
- vyjadrovanie – nepoužívame vulgárne slová a ponižujúce
- prejavovať úctu ... k spolubývajúcim
- sebaúcta

Jav: Práva

Analytické kategórie:

- základné ľudské práva
- pochopiť význam dodržiavania ľudských práv a základných slobôd
- schopnosť dodržiavať základné princípy ľudských práv a osobných slobôd v spoločenstve v ŠI
- porušovanie ľudských práv
- detské práva
- práva a povinnosti žiaka
- tolerancia (stereotyp, predsudok diskriminácia)
- prejavy týrania v rodine
- diskriminácia
- vyjadrovanie – nepoužívame vulgárne slová a ponižujúce

- rozvíjať právne vedomie
- pochopiť mravné a právne aspekty rodinného života
- dodržiavať školský poriadok a režim dňa

Diskusia

Analýzou výchovných programov sme zistili, že vo všetkých troch školských zariadeniach sa deklarujú tvorivo-humanistické princípy výchovy a vzdelávania, ale ich charakteristika sa odlišuje. Vo výchovných programoch sa zdôrazňuje úloha **humanizácie** cez partnerský prístup k žiakom a žiačkam, čo ovplyvňuje kvalitu medziľudských vzťahov aj vzťahov vychovávateľov/vychovávateľiek a žiactva. V dvoch ŠI bola spomenutá aj ochrana ľudského života, resp. potreba bezpečia. Ak chceme eliminovať akékoľvek prejavy sexuálneho obťažovania v škole, alebo v ŠI, je dôležité, aby boli stanovené jasné pravidlá (napr. režim dňa, práva a povinnosti žiaka v ŠI, ale aj pravidlá v oblasti správania sa žiactva, jednoznačná netolerancia násilia a porušovania práv). V charakteristike iba jedného školského zariadenia sme zaznamenali **jasné pravidlá**. V dvoch ostatných ŠI toto explicitne nebolo vyjadrené. Akékoľvek prejavy nevhodného správania môžeme eliminovať len tým, že mladých ľudí budeme viesť k zodpovednosti za svoje činy, za svoje konanie, čo deklarovali všetky tri ŠI.

ŠI je miestom pre strety rôznych ľudí a aj priestorom pre rozvoj medziľudských vzťahov. Je dôležité, aby pozitívne **medziľudské vzťahy** boli budované nielen medzi žiactvom navzájom, ale aby vychovatelia a vychovávateľky vytvárali pozitívne vzťahy a mali aj jasné pravidlá v týchto vzťahoch.

Pri výchove je dobré rozvíjať **zdravé sebavedomie**. Je dôležité v žiakoch a žiačkach pestovať úctu k sebe, ako základný predpoklad eliminácie akýchkoľvek prejavov násilia aj sexuálneho. Iba v prípade jedného ŠI bolo vo výchovnom programe uvedené, že žiactvo má prejavovať úctu k učiteľom, spolužiakom.

Celá problematika sexuálneho obťažovania začína a končí **ľudskými právami**, nielen ich poznaním, ale aj ich rešpektovaním a aj ich

uplatňovaním vo vlastnom živote ako aj v živote ŠI. Vo vlastných charakteristikách školských zariadení je tejto téme vymedzený pomerne veľký priestor. Explicitne sa vo výchovných programoch uvádzajú ľudské a detské práva, ale vôbec sa neuvádzajú ďalšie napr. sexuálne a reprodukčné práva. Aby však bolo možné takúto výchovu k ľudským právam realizovať je potrebné, aby vychovávatelia a vychovávateľky boli vzdelávaní v tejto oblasti. Analýzou sme zistili, že dve z troch zariadení (okrem cirkevného) majú ambíciu sa ďalšej rozvíjať v oblasti ochrany detských a ľudských práv.

Vo vzťahu k predmetnej téme je dôležité, aby v základnom dokumente akým je výchovný program sa školské zariadenie vymedzilo voči akémukoľvek druhu násilia, prejavom diskriminácie, intolerancie alebo šikanovania. V závere dokumentu jedného výchovného programu sa vymedzujú autori/autorky voči vydieraniu alebo útlaku, ale len medzi žiakmi navzájom. V druhom výchovnom programe je spomínané, že školské zariadenie sa zameriava na prevenciu sociálno-patologických javov. V cirkevnom školskom zariadení prejavy netolerancie násilia sa žiadnym spôsobom neuvádzajú, chýbajú.

Tabuľka 1 Vyhodnotenie charakteristík výchovných programov školských internátov

Pozitívne konotácie	Negatívne konotácie/nedostatky
• úloha humanizácie cez partnerský prístup a pocit bezpečia • tvorivo-humanistické princípy výchovy • jasné pravidlá (školský poriadok): ▫ správania a medziľudských vzťahov ▫ riešenie prejavov násilia • posilňovať sebavedomie: ▫ úcta k sebe ▫ úcta k iným • ochrana ľudských a detských práv: ▫ ďalšie vzdelávanie	• chýba explicitne vymedzenie školských internátov voči akémukoľvek druhu násilia vrátane sexualizovaného • prevencia sociálno-patologických javov (akých?) ▫ iba šikanovanie? • pojem dôstojnosť sa vo výchovných programoch v charakteristikách školských internátoch nevyskytuje • chýba vzdelávanie vychovávateľov a vychovávateľiek v oblasti sexuálnej výchovy

Z analýzy výchovných štandardov vyplýva, že priestor pre elimináciu nevhodných verbálnych, ale aj neverbálnych prejavov sexuálneho obt'azovania existuje. Zistili sme, že je tomu tak vo všetkých troch výchovných programoch. Existuje celá rada obsahových štandardov. V súvislosti s predmetnou témou je veľká pozornosť venovaná **komunikácii**. Je dôležité, aby mladí ľudia boli komunikačne pripravení na život, na rôzne situácie i na situácie, ktoré môžu byť nepríjemné. V komunikácii je dôležité prejavovať kultúru, rešpekt voči inej osobe, ale aj aktívne počúvanie, alebo rešpekt názorov iných, čo sú prejavy zručnosti v komunikácii. Z pohľadu sexuálneho obt'azovania je dôležité sa mladí ľudia vedeli účinne brániť verbálnym ale i neverbálnym rôznym prejavom (výsmech, pískanie, potľapkania po zadku cez gestikuláciu, mimiku až po slovné prejavy, pozvanie na kávu a pod.) nielen vo vzťahu rovnocennom žiak – žiačka, ale aj v iných vzťahoch. Je dôležité, aby sme akékoľvek prejavy sexuálneho obt'azovania neprehliadali, alebo na ne reagovali úsmevom, smiechom, pretože takéto správanie môžeme len posilniť. Naopak je dôležité naučiť, aby mladí ľudia si „útočníka“ buď nevšímali, ignorovali jeho prejavy, alebo naopak slovne ho napomenuli čím môžeme eliminovať nárast prejavov sexuálneho obt'azovania. Ešte zvlášť je dôležité vedieť správne **komunikovať a argumentovať v konflikte**. Vo všetkých troch výchovných programoch tomu bola venovaná primeraná pozornosť. Mladých ľudí je potrebné pripravovať na situácie, kedy budú musieť sami robiť zodpovedné rozhodnutia a používať pri tom komunikačný nástroj. O to viac je dôležité ich pripravovať na situácie konfliktné, kde môžu nastať nepredvídané okolnosti, kde pod vplyvom emócií mladí ľudia reagujú prudko a bez zodpovedných rozhodnutí v návale emócií.

Ďalšia téma, ktorá sa objavila vo všetkých troch výchovných programoch je téma **šikanovania**. V jednom ŠI bola táto téma explicitne vymedzená nielen v prejavoch a formách šikanovania na škole a na pracovisku, ale aj v ŠI.

Aj keď sexuálne obt'azovanie je vnímané skôr v pracovnom prostredí, môže a existuje aj v školskom prostredí, ale i v rodinnom. V rámci všetkých troch výchovných programov je téme **partnerské vzťahy** venovaná veľká pozornosť. V rámci výchovných štandardov rozlišujeme samostatnú tematickú oblasť výchovy – rodinná výchova a výchova k manželstvu a rodičovstvu. V rámci tejto kategórie je možné mladých ľudí informovať od prejavov tolerance a porozumenia v partnerských vzťahov až po prejavy týrania v rodine. Už utváraním pevných, morálnych, tolerantných, úctivých partnerských vzťahov, poznaním rizikových partnerov/partneriek dávame dobrý základ eliminácii sexuálneho obt'azovania.

Prevenencia a eliminácia sexuálneho obt'azovania je vyjadrením postoja k **hodnotám**. Vo všetkých troch výchovných programoch je téma hodnôt v živote uvádzaná. Na základe analýzy však nevieme ďalej zistiť k akým hodnotám sú mladí ľudia v ŠI vychovávaní, čo by mohlo byť predmetom záujmu ďalšieho výskumu.

Významnú úlohu pri eliminácii sexuálneho obt'azovania v ŠI je prebranie **zodpovednosti** za svoje konanie a vôbec téma zodpovednosti, čomu všetky tri internáty podľa výchovného programu venujú primeranú pozornosť. Zodpovednosť je predmetom nielen povedomia mladých ľudí, ale aj pochopenia tejto témy, rozvíjania schopnosti byť zodpovedným a prebrať na seba zodpovednosť. Iba ak si je človek vedomý svojho konania, plne prijíma následky za svoje správanie, je tou osobnosťou, ktorá pozná svoje hranice konania, ale aj hranice iných ľudí, pretože pozná a rešpektuje práva.

So zodpovednosťou veľmi úzko súvisí aj **schopnosť regulovať svoje správanie** a konanie. Vo všetkých troch výchovných programoch, ale v rôznej miere tomu venovaná pozornosť. Pritom nejde len o vôľovú stránku rozvoja osobnosti (dodržiavanie školského poriadku a režimu dňa), ale aj emocionálnu a kognitívnu stránku rozvoja osobnosti (vyjadriť a pomenovať svoje pocity a emócie, sebahodnotenie, silné

a slabé stránky, nepoužívame ponižujúce slová, uplatňovať vlastnú autonómiu).

Domnievame sa, že rozvoj **sebaúcty** je dôležitým predpokladom eliminácie prejavov sexuálneho obt'azovania nielen v ŠI, ale aj v ďalších možných sociálnych priestoroch (škola, rodina, diskotéka, práca...). Oceňujeme, že vo vzťahu k sebaúcte si v rámci výchovných programov uvedomujú aj úctu k iným, zvlášť si ceníme, že pre jeden ŠI je dôležité si prejavovať úctu k spolubývajúcim.

V neposlednom rade asi najväčší priestor pre pochopenie problematiky sexuálneho obt'azovania v ŠI, cez všetky možné jej prejavy umožňuje poznanie **základných ľudských práv**. A nielen porušovanie ľudských alebo detských práv, ale aj dodržiavania a rešpektovanie práv vo všetkých možných aspektoch sú prejavom eliminácie, prejavom úplného nesúhlasu s nátlakom, násilím, diskrimináciou v oblasti sexuálneho obt'azovania.

Tabuľka 2 Vyhodnotenie výchovných štandardov školských internátov

Pozitívne konotácie	Negatívne konotácie/nedostatky
• eliminácia nevhodných verbálnych, ale aj neverbálnych prejavov: ▫ rozvoj komunikácie ▫ aj komunikácie v konflikte • šikanovanie • partnerské vzťahy • postoj k hodnotám • rozvoj zodpovednosti • schopnosť regulácie správania • rozvoj sebaúcty • poznanie ľudských, detských práv	• explicitne sa vo výchovných štandardoch nenachádzajú témy: ▫ sexuálne obt'azovanie ▫ sexuálne a reprodukčné práva

Záver

Výchovné programy všetkých troch ŠI sú najmä po stránke výchovných štandardov veľmi podobné. Menšie rozdiely sme zaznamenali v charakteristikách ŠI. Na základe analýzy výchovných programom môžeme konštatovať, že sexuálne obťažovanie ako samostatná téma nie je explicitne uvádzaná ani v jednom programe. V charakteristikách školských zariadení sa uvádzajú iba súčasti, ktoré napomáhajú eliminácii prejavov sexuálneho obťažovania, porušovania ľudských práv a prejavom diskriminácie. Ani vo výchovných štandardoch sme nenašli tému sexuálneho obťažovania. Avšak v obsahu majú svoje pevné miesto témy ako – slušné správanie, komunikácia, komunikácie v konflikte, šikanovanie, partnerské vzťahy, hodnoty v živote, rozvoj zodpovednosti, úcta, sebaregulácia správania a základné ľudské práva.

Ako odporúčania uvádzame realizovať výskum s vychovávateľmi a vychovávateľkami a žiakmi a žiačkami ŠI. Pre výskum s vychovávateľmi a vychovávateľkami je dôležité si objasniť, ako sa realizujú vymedzené témy. S kým spolupracujú ŠI pri téme sexuálneho obťažovania. Aké sú možnosti, ale aj limity realizácie témy sexuálneho obťažovania. Zistiť cez aké dokumenty a aktivity kontroluje zabezpečovanie bezpečia, ochrany žiakov a žiačok. Taktiež nás bude zaujímať zmapovanie priestorov, ktoré by zvyšovali pravdepodobnosť výskytu rôznych prejavov sexuálneho obťažovania (napr. spoločné hygienické zariadenia, šatne pri telocvičniach a pod.). Zistiť či existujú interné pravidlá správania sa vychovávateľov a vychovávateľiek voči žiakom a žiačkam (etický kódex vychovávateľov/vychovávateľiek).

Z pohľadu žiactva je dôležité zistiť povedomie o téme sexuálneho obťažovania. Zistiť či sú ich práva porušované vo vzťahu k predmetnej téme medzi žiakmi a žiačkami navzájom, ale aj vo vzťahu k vychovávateľom a vychovávateľkám.

Zoznam použitej literatúry

Akčný plán rodovej rovnosti v SR na roky 2014 – 2019. Dostupné na: http://www.aspekt.sk/sites/default/files/akcny_plan.pdf

Celoštátna stratégia rodovej rovnosti v SR na roky 2014 – 2019. Dostupné na: http://www.aspekt.sk/sites/default/files/celostatna_strategia.pdf

FASTING, K. - CHRONI, S. - KNORRE, N. 2014. The experiences of sexual harassment in sport and education among European female sports science students. In *Journal Sport, Education and Society*. Volume 19, 2014, Issue 2, p. 115-130. Dostupné na: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13573322.2012.660477>

FITZGERALD, L. F. – GELFAND, M. J. – DRASGOW, F. 1995. Measuring Sexual Harassment: Theoretical and Psychometric Advances. In: *Basic and Applied Social Psychology*, 1995, 17(4), p. 425-445. Dostupné na: <https://pdfs.semanticscholar.org/46a7/39a2bebc254a5c3583ffd16907a3a1f4feaf.pdf>

FRA - Agentúra Európskej únie pre základné práva. Násilie páchané na ženách, 2014. Dostupné na: fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_sk.pdf
http://psychkont.osu.cz/fulltext/2010/Karikova,Nabelkova_2010_1.pdf

GREGUSOVÁ, M. – TOMKOVÁ, J. – BALÁŽOVÁ, M. 2011. *Dospievajúci vo virtuálnom priestore. Záverečná správa z výskumu 2010*. Dostupné na http://www.vudpap.sk/sub/vudpap.sk/images/info-z-cinnosti/vyskumna_sprava_sk.pdf

GRUBER, J. - FINERAN, S. 2016. Sexual Harassment, Bullying, and School Outcomes for High School Girls and Boys. *Violence Against Women* 2016, Vol. 22 (1), p. 112–133. Dostupné na: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1077801215599079>

HALAMA, P. 2000. Teoretické a metodologické prístupy k problematike zmyslu života. In: *Československá psychológia*, roč. 44, č. 3, s. 216-236, 2000. ISSN 0009-062X

HOLUBOVÁ, B. 2007. *Sexuálne a šikanózne obťažovanie žien na pracovisku. Záverečná správa VÚ č. 2219*. Dostupné na: <http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2007/Holubova.pdf>

HOLUBOVÁ, B. *Správa o násilí páchanom na ženách na Slovensku za roky 2012 a 2013*. Záverečná správa z VÚ č. 2287. Dostupné na: <http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2014/Holubova/2287.pdf>

JANIŠ, K. – ČÍŽKOVÁ, Š. 2007. *Slovník frekventovaných pojmu k rodinné a sexuální výchově*. Hradec Králové : Gaudeamus. 2007. 59 s. ISBN: 978-80-7041-153-7

KARIKOVÁ, S. – NÁBĚLKOVÁ, E. 2010. Mobbing – špecifická forma násilia v edukačnom prostredí. In *Psychologie a její kontexty*, Roč. 1, č. 1 (2010), s. 3-14. ISSN 1803-9278. Dostupné na: http://psychkont.osu.cz/fulltext/2010/Karikova,Nabelkova_2010_1.pdf

KRAHÉ, B. - TOMASZEWSKA, P. - KUYPER, L. – Vanwesenbeeck, I. 2014. Prevalence of sexual aggression among young people in Europe: A review of the evidence from 27 EU countries. *Aggression and Violent Behavior*. Volume 19, Issue 5, September–October 2014, p. 545-558. Dostupné na: https://ac.els-cdn.com/S1359178914000755/1-s2.0-S1359178914000755-main.pdf?_tid=67b77920-c46c-11e7-98bc-00000aab0f02&acdnat=1510135733_42bfd2d2f488868fe02caca77d40734f

Národný program ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia v SR. Dostupné na: <http://www.rodicovstvo.sk/nporz.htm>

NEMCOVÁ, L. – ROVNANOVÁ, L. Násilie páchané na ženách (rodovo podmienené násilie) ako sociálny problém a možnosti jeho

riešenia In Zborník vedeckovýskumných prác Katedry pedagogiky (11). Banská Bystrica : Belianum, 2015, s. 84-95. ISBN 978-80-557-0927-7.

NEMCOVÁ, L. 2016. Násilie páchané na ženách. In Acta sociopathologica : rizikové chováni a jeho prevence v česko-slovenských souvislostech / rec. Peter Ondrejko, Kamil Janiš. 3. - 1. vyd. - Hradec Králové : Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové, 2016, s. 272-289. ISBN 978-80-7435-637-7. -

OČENÁŠOVÁ, Z. 2015. Skúsenosti žien so sexuálnym násilím – kvalitatívny výskum. In KOŠECKÁ, D. (ed.) 2015 *Obete kriminality. Zborník príspevkov zo seminára s medzinárodnou účasťou*. Bratislava : IRIS, 2015, s. 88 - 98. Dostupné na: <http://www.paneuromi.com/wp-content/uploads/2017/03/zbornik-obete-kriminality-2015.pdf>

PAVLÍK, P. - SMETÁČKOVÁ, I. 2011. Sexuální obtěžování na vysokých školách: Teoretické vymezení, metodologický přístup, výskumné výsledky. In: *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 2011, Vol. 47, No. 2, s. 361 – 386. ISSN 2336-128X. Dostupné na: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/99c2c21a9ec6ae04d0e8b2e8a462d588fb3bcab3_SmetackovaPavliksoccas2011-2.pdf

SMETÁČKOVÁ, I. – PAVLÍK, P. 2012. Genderově motivované a sexuální obtěžování na středních školách: Hranice vhodného chování. In: *Sociální studia* 3/2012, s. 11–30. ISSN 1214-813X

TIMMERMAN, M. C. - BAJEMA, C. W. 1999. *Sexual harassment in northwest Europe - A cross-cultural comparison*. In: *European journal of womens studies*, 6(4), 419-439. ISSN: 1350 5068.

Tvorba výchovných programov v školských zariadeniach, 2009. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/4107.pdf>

VALIHOVÁ M. – HOLÁKOVÁ, B. 2015 Kyberšikana ako forma agresívneho správania na školách a jej prevencia. *Školský psychológ / Školní psycholog* 16 (1), 2015, 12-19. ISSN: 1212-0529 Dostupné na: <http://testforum.cz/domains/testforum.cz/index.php/skolnipsycholog/article/view/66/58>

VASKOVÁ, K. – LOVÁŠ, L. 2011. Sexuálne obt'azovanie v škole. In *Sociálne procesy a osobnosť 2010. Zborník príspevkov*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV. 2011, s. 376 – 383. ISBN 978-80-89524-01-3

VASKOVÁ, K. – LOVÁŠ, L. 2014. Sexuálne obt'azovanie v škole - teoretické vymedzenie a zistenia výskumnej štúdie na Slovensku. *Psychologie pro praxi*. Roč. 49, č. 1-2 (2014), Praha : Univerzita Karlova v Prahe. 2014, s. 21-37. ISSN 1803-8670

Zákon č. 365/2004 Z. z. Zákon o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon). Dostupné na: <http://www.zakonypreludi.sk/zz/2004-365>

Zákon č. 85/2008 Z. z. Zákon, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 308/1993 Z. z. o zriadení Slovenského národného strediska pre ľudské práva v znení neskorších predpisov. Dostupné na: <http://www.zakonypreludi.sk/zz/2008-85>

Mgr. Livia Nemcová, PhD. (livia.nemcova@umb.sk)

Katedra pedagogiky, Pedagogická fakulta

Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

RODIČOVSTVO V SOCIÁLNE ZNEVÝHODNENOM PROSTREDÍ

/EN: Parenthood in a socially disadvantaged environment/

Eleonóra Liptáková & Erika Polgáriová

Abstrakt: Príspevok je súhrnom a prezentáciou práce rodičovského centra pre maloletých a mladistvých rodičov v lokalite s vysokým zastúpením rodín zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia (SZP). Zároveň uvádza rôzne možné príčiny a dôvody, ktoré maloletých a mladistvých zo SZP v tejto lokalite vedú k predčasnému rodičovstvu. Tiež poukazuje na súvisť stúpajúceho počtu maloletých matiek a klesajúci vek prvorodičiek s ďalšími sociálno-právnymi aspektmi.

Kľúčové slová: maloleté a mladistvé matky, prevencia, rodičovstvo, sociálne znevýhodnené prostredie, rodičovské centrum.

Abstract: The contribution is a summary and presentation of work of the parent centre for juvenile and underaged parents in the locality with the high number of parents from socially disadvantaged environment. It also describes different possible causes and reasons which lead the juvenile and underaged people from socially disadvantaged environment in this locality to premature parenthood. It also reveals relationship of the increasing number of underaged mothers and decreasing age of primigravid women with other aspects of social law.

Key words: minor and underaged mothers, prevention, parenthood, socially disadvantaged environment, parent centre.

Život v SZP veľmi často nezvratne deformuje životný štýl mladých ľudí. Práve preto sa mnohokrát predčasne stávajú rodičmi. Okrem vhodnej a efektívnej prevencie je nevyhnutné zaoberať sa aj príčinami tohto stavu a snažiť sa ich eliminovať.

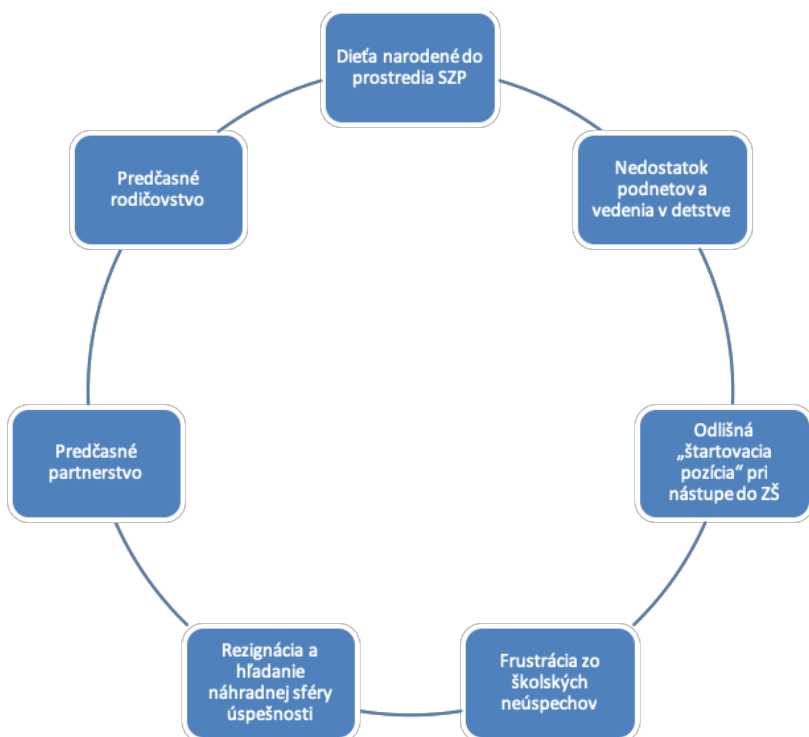
V tejto prípadovej štúdii popisujeme skúsenosti s prácou s maloletými a mladistvými rodičmi v rodičovskom centre fungujúcom ako občianske združenie v malom mestečku na východnom Slovensku. Zároveň uvádzame informácie, ktoré sme získali počas dlhoročnej práce s deťmi a rodičmi zo SZP v tejto lokalite.

Na základe pravidelnej činnosti, dlhodobým pozorovaním a porovnávaním s počiatočnými rodičovskými zručnosťami, môžeme konštatovať, že maloletí a mladiství rodičia, ktorí sa zapojili do aktivít OZ Detstvo deťom sú po troch rokoch aktívnej účasti pripravenejší kompetentne reagovať v rôznych zložitých rodičovských situáciách, zodpovedne pristupujú k výchove potomkov, ich ďalšie rodičovstvo je vo väčšine prípadov plánované, deti sú vedené k systematickej činnosti a rodičia rozvíjajú ich schopnosti vo všetkých oblastiach a úrovniach, rozširovanie rodičovských aj detských obzorov, dosahujeme prvé čiastočné úspechy vo vzdelávacej oblasti. Grantová podpora: Goldman Sachs Gives, Karpatská nadácia.

Dohovor o právach dieťaťa priznáva práva každému dieťaťu, ale reálna vymožiteľnosť týchto práv u mnohých detí zo SZP je otázna. Hovoríme o deťoch, ktoré sú zanedbané, špinavé, zapáchajúce, zavšivavené, hladné, nevyspaté, zanedbané, bité, sexuálne zneužívané, ako maloleté sa stávajú matkami, vo veku 16 rokov nezriedka dvojnásobnými. Toto je realita mnohých detí v našom blízkom okolí. Práve preto bolo v roku 2012 založené OZ Detstvo deťom, ktoré sa snaží tieto negatívne javy meniť a eliminovať.

Predpokladom k zmene je poznanie reality. Na základe našich dlhoročných skúseností s prácou s deťmi a rodičmi zo SZP, dlhodobým pozorovaním, častými rozhovormi, veľmi často dôvernými, si dovoľujeme formulovať nasledovný cyklus, ktorý podľa nášho názoru spôsobuje replikáciu nevhodných vzorcov správania sa v komunite SZP v našom okolí. Ide o prvotný návrh možného cyklu, ktorý vyžaduje ďalšie štúdium a výskum.

Napriek tomu, že vychádzame z lokálnych skúseností, v rámci spolupráce s kolegami v podobných lokalitách vieme, že sú ich skúsenosti minimálne podobné.

1. DIEŤA NARODENÉ DO SZP

Matky zo SZP mnoho krát ignorujú pravidelné prenatálne prehliadky, počas tehotenstva nezriedka požívajú alkohol, fajčia, užívajú nevhodné lieky. Životospráva je u mnohých nevhodná. Po pôrode dieťa prichádza do bytových a životných podmienok, ktoré nie sú vyhovujúce. Obývané sú často chatrče bez tečúcej vody, s hlinenou podlahou. Priestory sú nevetrané, zafajčené, mnohokrát plesnivé a studené. V jednej izbe žije niekedy aj viac ako 10 ľudí.

2. NEODSTATOK PODNETOV A VEDENIA V DETSTVE

Veľa krát sme boli svedkami toho, že matka s malým dieťaťom takmer nehovorí (argumentom bolo, že ono ešte nevie hovoriť). Chudobné je však okrem slovnej zásoby aj podnecovanie rôznych motorických činností. Deti sú takmer pravidelne zverované do starostlivosti starších súrodencov (väčšinou sestier), alebo sa ako staršie bez dozoru hrajú von. SZP nie je (ako sa to často hovorí) prostredie málo podnetné, sme presvedčení, že vhodnejší by bol pojem „inak podnetné“, pretože dieťa sa stretáva s mnohými podnetmi (od triedenia kamienkov, cez hru s inými deťmi, pobyt v prírode, so zvieratami...), avšak chýba niekto, kto by dieťaťu sprostredkoval informácie o okolitom svete, kto by objasňoval, vysvetľoval, zdôvodňoval. Deti vyrastajú bez vedenia. V ich každodennosti nie je žiadny systém, žiadne pravidlá. Napriek tomu, že rôzne literárne zdroje uvádzajú iné poznatky o živote v minoritných kultúrach, túto lokalitu a život detí s ktorými prichádzame denne do styku tieto charakteristiky nevystihujú.

3. ODLIŠNÁ ŠTARTOVACIA POZÍCIA PRI VSTUPE DO ŽŠ

Deti zo SZP majú pri vstupe do školy absolútne odlišnú pozíciu oproti deťom z majoritného prostredia. Dovtedy slobodne trávili voľný čas bez obmedzení, bez nutnosti rešpektovať mnoho pravidiel, ktoré sú v školskom prostredí nevyhnutnosťou. Zrazu majú sedieť v lavici 4 krát po 45 minút, podriaďiť sa pokynom učiteľa/ky, dodržiavať určité pravidlá správania sa. Okrem toho k nim hovoria jazykom, ktorému väčšinou nerozumejú, predkladajú im úlohy, s ktorými sa doteraz nestretli (strihanie nožničkami, stavenie z kociek, kreslenie farbičkami) a nepoznajú ich. Ďalšou oblasťou, kde deti zo SZP narážajú na iné podmienky je odlišný hygienický štandard. Deti zo SZP veľmi často nepoznajú tečúcu vodu či splachovaciu toaletu, mnoho detí trpí pedikulózou, má svrab, časté sú žltacky typu A, neliečený strabizmus... Už spomínaná slovná zásoba, ktorá sa od malička rozvíjala v menšej miere, často úplne absentuje vo vyučovacom jazyku. Tieto deti sú „odsúdené“ na zlyhávanie od

prvého dňa na pôde školy predovšetkým pre zanedbávajúce prostredie, z ktorého do školy prichádzajú.

4. FRUSTRÁCIA ZO ŠKOLSKÝCH NEÚSPECHOV

Každé dieťa chce byť úspešné. Deti vedia porovnať svoje výkony s výkonmi spolužiakov. A ak aj napriek ich (často veľkej) snahe a snahe ich učiteľov, nie sú schopní dobehnúť to, čo vo veku 0-6 zameškali prichádza frustrácia. S narastajúcou frustráciou narastá aj potreba hľadať si inú oblasť, kde by mohli prežiť pocit úspechu.

5. REZIGNÁCIA A HĽADANIE NÁHRADNEJ SFÉRY ÚSPEŠNOSTI

S nástupom do 5.ročníka, vo veku 10-11 rokov sa už veľmi často stretávame s absolútnou ľahostajnosťou žiakov k akejkoľvek činnosti školského typu, žiaci si do školy neprinesú ani základné písacie potreby, bojkotujú všetky vzdelávacie aktivity. S pribúdajúcim vekom u nich narastá agresivita, arogancia, ignorujú pravidlá a požiadavky školy. Z výpovedí žiakov jednoznačne vyplýva, že vo vzdelaní nevidia hodnotu. Chlapci si už ako 13 roční navzájom opisujú svoje sexuálne zážitky a dievčatá sa snažia chlapcov zaujať provokatívnym až lascívnym správaním sa. Na pôde školy sme sa niekoľko krát stretli s osočovaním dievčat, ktoré ešte vo veku 11-12 rokov nemajú partnera. Spolužiačky, ktoré partnera majú sa im vysmievajú, nezriedka 12-13 ročné dievčatá, ktoré už majú aj sexuálny vzťah verbálne ponižujú spolužiačky, ktoré ešte pohlavný styk nemali. Tento predčasný záujem o partnerstvo a sexuálnu oblasť má, podľa nášho názoru, čiastočne korene aj v domácom prostredí, kde je dieťa často svedkom sexuálnych aktivít členov domácnosti, ako mnohokrát vyplynulo z rozhovorov so žiakmi. Domácnosť obýva mnoho (niekedy desiatky) ľudí a deti veľmi často spia v rodičmi v posteli alebo aspoň v izbe. Sexuálne aktivity a kopulačné pohyby imitujú už žiaci prvého ročníka.

6. PREDČASNÉ PARTNERSTVO

Predčasné partnerstvo vnímame čiastočne aj ako únik z bezútešnej domácej situácie. Chlapci ťažko pracujú v lese, nosia domov drevo na kúrenie, nezriedka v čase keď by mali byť v škole, dievčatá sú doma zatťažované rôznou prácou od varenia, stráženia súrodencov až po ťažké práce, ako nosenie vody z potoka, ručné pranie v potoku...večer už rodičia na dievčatá nedohliadnu a tie často utekajú von za rovesníkmi. Mama, ktorá má doma viacero ďalších mladších detí nemôže v noci hľadať staršiu dcéru a tak sa neskoré príchody, často prespávanie mimo domu, väčšinou toleruje. V mnohoretnosti (nezriedka má jeden pár aj viac ako 7 detí) však čiastočne určite spočíva aj ďalšia z motivácií k predčasnému partnerstvu. Deti v mnohopočetných rodinách nemajú možnosť získať primeranú dávku pozornosti rodiča, staršie sú často prehliadané, bez dotyku, pohladenia, prítulenia. Túto citovú dimenziu nachádzajú u partnera, kde sa často po prvý krát cítia výnimočné, žiadané, milované, oceňované. Svedčia o tom mnohé výpovede našich žiakov z dôverných rozhovorov. Dievčatá si často neuvedomujú, že predčasné partnerstvo, ktoré je väčšinou spojené s odst'ahovaním sa k rodine partnera, je len prechodom do podobného štýlu života ako fungoval v ich primárnej rodine.

7. PREDČASNÉ RODIČOVSTVO

Predčasné partnerstvo väčšinou veľmi rýchlo vedie aj k predčasnému zahájeniu aktívneho sexuálneho života, nezriedka vo veku 12-13 rokov. Keďže pred otehotnením sa partneri nijak nechrania, skôr či neskôr situácia vedie k rodičovstvu. To nie je vnímané ako prekážka, či komplikácia, keďže legislatívne si dieťa maloletej alebo mladistvej matky osvojí starý rodič a poberá na neho finančné prostriedky.

8. DIEŤA NARODENÉ DO SZP

...kolobeh začína od začiatku...

Dôvody založenia OZ Detstvo det'om boli mnohé, sumárne sú to však dôvody, o ktorých sme presvedčení, že sú príčinou celého cyklu zlyhávania diet'aťa zo SZP.

- Diet'a, ktoré príde na pôdu školy zo sociálne znevýhodneného prostredia (SZP), z rodiny, ktorá od jeho narodenia primerane nesaturovala jeho potreby, bez znalosti vyučovacieho jazyka, s výraznými deficitmi v komunikácii a reči ako takej, má minimálne šance uspieť v školskom prostredí pod náporom školských nárokov.
- Zaostávanie týchto detí (takmer bez výnimky) nie je možné dobehnúť na pôde školy.
- Diet'a, ktoré nemá uspokojené základné potreby nedokáže primerane prosperovať v procese vzdelávania. Hladné, choré, zavšivavené, zbité, unavené a premrznuté diet'a potrebuje najprv zabezpečiť tieto potreby, až potom môže prísť záujem o vzdelávanie.
- Deti, ktoré prídu absolútne nepripravené do školy v 6 rokoch života, už nemajú šancu svoje zaostávanie dobehnúť. Je potrebné s babätkom začať pracovať hneď od prvého roku života...na každom dni záleží.
- Je nevyhnutné poskytnúť det'om zo SZP optimálne rodinné a výchovné prostredie od narodenia.
- Rodič je primárnym imitačným vzorom pre diet'a.

Kľúčové oblasti, ktoré podľa nášho názoru, a skúseností z práce s det'mi a mladými rodičmi, môžu zlepšiť súčasnú situáciu

- Preventívne pôsobenie na rizikových žiakov v zmysle výchovy k zodpovednému prístupu k vlastnému telu, intimitě a sexualite.
- Eliminovať nevhodné a nezodpovedné sexuálne správanie, a tým aj počet tehotných žiačok.
- Podnecovať rodičov plnohodnotne sa starať o svoje deti a zodpovedne sa postaviť k plneniu rodičovských povinností.

- Snažiť sa o zmeny v legislatíve, aby nebolo prehliadané zneužívanie maloletých, týranie (fyzické aj psychické) detí zo strany rodičov a neľudské podmienky, v akých žijú niektoré deti.

Filozofia OZ Detstvo det'om

- Základným princípom, ktorým sa riadi OZ Detstvo det'om je, že rodič by nemal mať len práva, ale vo vzťahu k det'om predovšetkým povinnosti. Pri primeranom vedení sa každý rodič môže plnohodnotne postarať o svoje deti.
- Rodičovské centrum pre maloletých a mladistvých rodičov a ich deti je priestor, kde rodičia pravidelne podporujú svoje rodičovské zručnosti, získavajú nové skúsenosti, podporujú všestranný rozvoj svojich detí. Na obdobnej báze by mohli fungovať podobné centrá v rizikových oblastiach či centrá včasnej intervencie pre deti zo SZP.
- Deti pod vedením rodičov a za asistencie „facilitátorov“ rozvíjajú svoje zručnosti, schopnosti a psychofyzické danosti. Rodič je primárny vzor pre napodobňovanie detí, nikto iný pre nich nebude autentickým modelom.

Mottom OZ Detstvo det'om je, „aby každé dieťa malo možnosť prežiť bezstarostné, šťastné a dôstojné detstvo“. Zámerom projektu rodičovského centra Detstvo det'om je preto ponúknuť det'om a mladistvým rodičom zo sociálne znevýhodnených prostredí šancu prežiť plnohodnotné detstvo a počas neho si osvojiť základné zručnosti a návyky, ktoré im pomôžu k dobrému životu.

Keďže rodič je primárnym vzorom dieťaťa pre napodobňovanie, je dôležité začať pracovať práve s rodičmi, nielen s detmi.

Detstvo det'om sa zameriava okrem rodičov a detí aj na prevenciu predčasného rodičovstva a to krúžkom „BABINEC“. Je to akási alternatívna forma krúžkovej činnosti zameraná na dievčatá v rizikovom veku, z rizikového prostredia. Obsahom sú rozpracované, prispôsobené a doplnené učebné osnovy „Výchovy k manželstvu a rodičovstvu“. Dievčatá si osvoja základné vedomosti ohľadom zodpovedného

správania v období dospievania, vzťahov medzi dievčatami a chlapcami, ale aj ľudmi navzájom. Obsahuje témy ako partnerské vzťahy, láska, zamilovanosť, prevencia pred zneužívaním, závislosťami, ženské telo a procesy v ňom, ale aj témy, ako: pohlavné choroby, antikoncepcia, sexuálne násilie, rozmnožovanie, tehotenstvo, pôrod, či oblasti ako: starostlivosť o dieťa, život v rodine, hospodárenie s rodinným rozpočtom a vízie svojej budúcnosti... Mladé dievčatá tento čas vnímajú ako malý únik z každodennej reality a kolotoča povinností. Niektoré však nedokážu ani tento čas získať len pre seba a často sa stane, že donesú so sebou aj mladších súrodencov, ktorých majú na starosti.

Základom, na ktorom stavíme je dôvera mladých, ktorú sme si získali už počas ich pobytu na pôde základnej školy, kde boli našimi žiakmi a žiačkami. Na celom budovaní centra sa všetci aktívne podieľali, čo je predpokladom k zodpovednému správaniu sa k priestorom a vybaveniu. Detské ihrisko budovali v jeho prvej fáze samotní otcovia, deti ich s hrdosťou pozorovali („môj ocko robil toto ihrisko“). Jednotlivé rodiny s deťmi navštevujú rodičovské centrum pravidelne. Okrem toho, že sa venujú rozvíjajúcim aktivitám s deťmi, majú možnosť doniesť si vypraté oblečenie do automatickej pračky (aby nemuseli prať v potoku), k dispozícii je im aj šijací stroj na opravu textílu, v rodičovskom centre majú možnosť okúpať seba a deti v teplej vode, vďaka dobrovoľným darom od ľudí si môžu nájsť oblečenie ktoré potrebujú pre seba a deti... Detstvo deťom pravidelne organizuje rôzne druhy výletov (zoologická záhrada, kino, divadlo, kúpalisko, návšteva pamiatok...), kde znova rodič sprostredkúva svojim deťom nové zážitky a skúsenosti. V rodičovskom centre sme organizovali kurz líčenia, starostlivosti o pleť, kurz viazania bábätiak do babyšatky, pravidelne organizujeme návštevu kaderníctva, posedenie v kaviarni pre mamičky, alebo raz ročne slávnostnú večeru v reštaurácii. Všetky tieto aktivity podporujú rodičovské kompetencie, rozširujú obzory všetkých, učia spoločenskému správaniu, bontónu...

Filozofia Detstva det'om, na ktorej sú založené aktivity:

- Preberanie zodpovednosti za nezodpovedných rodičov vedie len k ďalšiemu regresi SZP. Nepreberajme zodpovednosť, naučme zodpovednosti.
- K zodpovednému prístupu je potrebné rodičov zo SZP viesť, pretože nemajú zažité potrebné vzorce zodpovedného rodičovského správania.
- Ak sa od narodenia rodičia dieťaťu primerane venujú a stimulujú jeho rozvoj po všetkých stránkach, aj v prostredí chudoby z nich môžu byť žiaci plne pripravení prosperovať v školskom prostredí.

Úspešnosť projektu budeme môcť zhodnotiť až neskôr, pri plnení povinnej školskej dochádzky, pri štúdiu na strednej škole, pri uplatňovaní sa na trhu práce..., avšak malé, čiastkové úspechy vidíme už dnes. Z konzultácií s triednymi učiteľkami detí je zrejmé, že deti majú pri vstupe do materskej školy a základnej školy v porovnaní so spolužiakmi z rovnakého sociálneho prostredia bohatšiu slovnú zásobu v slovenskom jazyku, majú zvnútornené spoločenské a morálne pravidlá, hygienický štandard je na primeranej úrovni, deti sú šikovné, flexibilné, samostatné, v materskej škole veľmi dobre prosperujú, naši prváci v triede primerane prosperujú. Rodičia sa snažia byť deťom vzorom, viesť ich, aktívne ich učiť nové veci, zručnosti, sú sebavedomejší, majú pocit kompetentnosti, ďalšie tehotenstvá sú vo väčšine prípadov plánované, majú dlhodobé ciele a zodpovedne sa starajú o všestranný rozvoj svojich detí.

Viac o rodičovskom centre Detstvo det'om sa môžete dozvedieť na stránke <https://www.facebook.com/DetstvoDetom>

RNDr. Eleonóra Liptáková

a

PaedDr. Erika Polgáriová

OZ Detstvo det'om, Jarková 342, Dobšiná 04925

detstvodetom@gmail.com

tel.: 0915209338

Manželstvo a kohabitácia: Ideológia maskovaná vo vedeckom diskurze

/EN: Marriage and cohabitation: Ideology disguised in scientific discourse/

Miroslav Popper

Abstrakt: Cieľom príspevku je analyzovať, ako sa dá zaujato napísať publikácia jednoznačne a otvorene znevažujúca iné ako manželské spolužitie spôsobom, ktorý sa tvári ako nezaujatý, objektívny a vedecký. Poukazuje sa na spôsob výstavby pseudoargumentov, tendenčné definovanie a kategorizovanie kohabitácie za účelom jej zneváženia, používanie tvrdení a poznatkov zavádzajúcim spôsobom, kombináciu navzájom nesúvisiacich faktov. V závere sa konštatuje, že je potrebné realizovať také výskumy, ktorých cieľom je získať reálne, ideológiou čo najmenej zaťažené poznatky o kvalite života rodičov a detí v manželských aj alternatívnych formách partnerského a rodinného spolužitia.

Kľúčové slová: manželstvo, kohabitácia

Abstract: The aim of the paper is to analyze how a publication evidently derogating any other than matrimonial coexistence can be written in a biased way though the writing behaves as unbiased, objective and scientific. It points to a way of the construction of pseudoarguments, tendentious defining and categorization of the cohabitation aimed at its disparagement, use of arguments and knowledge in a misleading manner, and a combination of facts bearing no relation to one another. The necessity to carry out such research whose purpose is to achieve real knowledge about the quality of life of parents and children in marital as well as in alternative forms of partner and family coexistence as little burdened by ideology as possible is underlined.

Key words: marriage, cohabitation

Alternatívne formy spolužitia a rodičovstva

S Druhým demografickým prechodom, ktorý v USA a Škandinávii prebieha od druhej polovice 20 storočia a postupne sa šíril do ďalších krajín západnej Európy a neskôr aj do strednej, južnej a východnej Európy, súvisia viaceré zásadné zmeny v rodinnom a reprodukčnom správaní. Medzi ne možno zaradiť (Lesthaeghe, 2010) nárast: veku uzavretia prvého manželstva, rozvodovosti, kohabitácií, rodičovstva v rámci kohabitácií, individuálnej autonómie, seba aktualizácie, symetrie v rodových rolách, a zároveň pokles v/vo: podiele manželstiev, opätovných manželstiev, fertility, sociálnej kohézii a uznávaní autorít.

Medzi významné charakteristiky Druhého demografického prechodu patrí nárast kohabitácie, t.j. partnerského života mimo manželského vzťahu. Sobotka a Toulemon (2008) uvádzajú, že dôležitosť manželstva v Európe neustále klesá a najčastejšia podoba partnerského vzťahu je mimomanželská. Kiernanová (2001) na základe analýzy dát Eurobarometra 1998 ukazuje, že skôr rodičovský než partnerský status sa zdá byť dôležitejší pri definovaní rodiny. T.j. za rodinu sú skôr považovaní rodičia, ktorí majú deti, než zosobášení partneri.

Napriek tomu vedecká ani odborná literatúra dostupná v slovenskom jazyku tieto zmeny dostatočne nereflektuje. Publikácií, ktoré sa zaoberajú (okrem iných tém) špecificky kohabitáciou, je na slovenskom knižnom trhu zopár. Dve základné sú: Pavlůvčíková, E. (2015): Psychologické aspekty partnerstva (VŠ učebnica) a Institute for American Values (2015): Prečo na manželstve záleží. Tridsať záverov spoločenskovedných výskumov (Slovenské vydanie). Druhá z nich je v príspevku podrobnejšie analyzovaná.

Cieľ analýzy publikácie

Cieľom analýzy publikácie Prečo na manželstve záleží je ukázať, ako sa dá zaujato napísať publikácia znevažujúca všetko okrem manželstva spôsobom, ktorý sa tvári ako nezaujatý, objektívny a vedecký. Dokumentovať, že autori publikácie, používajúci kresťanský diskurz

podopierajúci predstavy o posvätnosti manželstva, sa snažia účelovou manipuláciou a skresľovaním informácií spochybniť akékoľvek iné spôsoby a vzorce partnerského spolužitia. Príspevok pomocou množstva príkladov – priamo citovaných pasáží z publikácie *Prečo na manželstve záleží* – ilustruje, ako sú jednotlivé časti diskurzu rétoricky usporiadané, aby pôsobili čo najpresvedčivejšie, respektíve aké interpretatívne repertoáre (napr. argumenty) a diskurzívne stratégie (Potter & Wetherell, 1987) autori používajú na vytvorenie zdania objektívne sprostredkovanej vedeckej pravdy.

Analýza publikácie „Prečo na manželstve záleží. Tridsať záverov spoločenskovedných výskumov“

Hneď v Úvode (s. 13) autori konštatujú: „*Dnes je nárast počtu kohabituujúcich párov s deťmi najväčšou, no zároveň pomerne málo známou brožbou pre kvalitu a stabilitu života detí*“. Za takýmto zásadným tvrdením by čitateľ očakával pádne a presvedčivé argumenty, ktoré ho podporia, zvlášť, ak si vie predstaviť množstvo iných rizík, ktoré reálne ohrozujú kvalitu a stabilitu života detí, ako napr. vojny, chudoba, hlad a pod., avšak žiadne zdôvodnenia bezprostredne nenasledujú. Aký zmysel má takéto radikálne a nepodopreté tvrdenie? Okrem toho, že dáva najavo ideologickú zaujatosť a jasný postoj ku kohabitácii, má za cieľ mobilizovať emócie. Chce vyvolať strach, vinu, pochybnosti, či nebodaj výčitky svedomia u párov, ktoré žijú spolu a prípadne vychovávajú aj svoje deti bez toho, aby sa spolu zosobášili?

Už z ďalšej kapitoly začína byť odpoveď jasná. Hneď prvá téma (s. 14) hovorí: „*Život v kohabituujúcich domácnostiach prospieva deťom menej v porovnaní s prostredím nenarušenej (intact) rodiny založenej na manželstve*“. Aké zvláštne je však toto porovnanie. Na jednej strane sa nachádzajú kohabitujuce rodiny, kým na druhej strane *nenarušené* rodiny založené na manželstve. To implikuje, akoby manželstvo zaručovalo nenarušenosť alebo ide o snahu účelovo porovnať všetky kohabitujuce rodiny s len istou (úspešnou) časťou manželstiev. Poctivý výskum by komparoval buď kohabitácie s manželstvami alebo nenarušené kohabitácie

s nenarušenými manželstvami. Porovnanie, ktoré robia autori publikácie je však falošné, klamlivé a podobne ako v úvode, nezaprie nahrádzanie poctivých faktov netolerantnou a bojovne naladenou ideológiou. Navyše nie je jasné, čo sa myslí pod „nenarušenou“ rodinou. Ako je operacionalizovaná? To sa z publikácie nedozvieme.

Namiesto toho nasleduje ďalšia téma (s. 14): „*Nestabilita rodiny vo všeobecnosti škodí deťom*“. Voči tomu ťažko niečo namietat'. Až záver odseku však ukazuje, kam autori mieria: „*Výskum naznačuje, že deti, ktoré sa rodia do manželstiev, sú obvykle menej vystavené rôznym formám rodinnej nestability a rizikám, ktoré nestabilita predstavuje pre ich emocionálny, spoločenský a vzdelanostný vývoj*“ (s. 14). Základná podmienka pri uvádzaní výsledkov výskumu je uviesť zdroj, aby sa dali fakty overiť. Čitateľ sa však nielenže nedozvie, aký výskum a od akých autorov majú autori na mysli, ale musí byť zaskočený aj vágnosťou celej formulácie. Čo znamená „naznačuje“ a čo znamená „obvykle“? Ak sa autori odvolávajú na kvantitatívny výskum, výpovedná je štatistická významnosť. Pokiaľ sa jedná o kvalitatívny výskum, z toho nemožno vyvodit' všeobecný záver, že v manželstvách je nižšia rodinná nestabilita.

V podobnom duchu formulujú autori aj iné tvrdenia. Napr. „Zdá sa, že v bohatších a vzdelanejších komunitách sa inštitúcia manželstva naopak posilňuje“ (s. 16). Slovo „zdá sa“ opäť pôsobí zneisťujúco a vytvára dojem, že nejde o fakty, ale o dojmológiu. Buď existujú empirické dôkazy, ktoré potvrdzujú rozdiely medzi komunitami z hľadiska bohatstva a vzdelania a treba ich doložiť alebo takéto jednoznačné dáta nie sú k dispozícii a v tom prípade nemajú tvrdenia o tom, čo sa komu zdá, v publikácii tváriacej sa, že vychádza z vedeckých poznatkov miesto.

Predseda len sa však v texte dajú miestami nájsť aj časti, ktoré sa čiastočne snažia o objektívnejšie sprostredkovanie reality. Autori napr. (na s. 23) uvádzajú: „*Existujú dôkazy, že ani kohabitujúci biologickí otcovia, ktorí žijú so svojimi deťmi, nie sú tak angažovaní a citovo naviazaní na svoje deti ako ženatí biologickí otcovia, ktorí žijú s deťmi v jednej domácnosti*“. Vzápätí však dodávajú,

že „Na druhej strane, však existujú aj štúdie, ktoré ukazujú, že medzi týmito dvoma typmi otcovstva neexistuje rozdiel, ba dokonca niektoré štúdie poukazujú aj na pozitívny vplyv kohabitácie“. Stále však nezaprú svoju ideologickú optiku, ktorá je jasná z výrazu „ba dokonca“, ktorý sa používa na vyjadrenie prekvapenia, neviery. Fráza: „ba dokonca niektoré štúdie poukazujú aj na pozitívny vplyv manželstva“ by pôsobila presne v opačnom smere. To, ako je pôvodná veta formulovaná, implikuje, že autori predpokladali, že kvalita a schopnosti otcovstva (či rodičovstva) súvisia s tým, či je dieťa vychovávané vo formálne uzavretom manželskom vzťahu alebo nie.

Autori sa nevyhýbajú ani nadmerným zovšeobecneniam. Napr. (na s. 28) konštatujú: „Ďalším problémom je, že kohabitujujú rodičia majú tendenciu investovať menej peňazí do výchovy a vzdelávania detí“. Argumentujú takto: „Podľa jednej štúdie kohabitujujú rodičia na rozdiel od manželských párov, míňajú viac na alkohol a tabak a menej na vzdelanie detí“. Keď sa poctivým spôsobom hľadajú nejaké zákonitosti, vyžaduje to realizovať množstvo výskumov v rôznych podmienkach, prostrediach, sub/kultúrach. Autori sa však odvolávajú na jednu štúdiu a ani o tej neposkytujú žiadne špecifické informácie.

Úplne demagogické je tvrdenie (na s. 40): „Zdá sa, že rozvod rodičov (alebo neschopnosť vstúpiť do manželstva) zvyšuje riziko zlyhania detí v škole“. Veta začína opäť dojmologicky, akýmsi zdaním. Zároveň vytvára klamnú predstavu, že rozvod a nevstúpenie do manželstva je tá istá kategória. Nehovoriac už o tom, že nevstúpenie do manželstva je tu tendenčne chápané ako neschopnosť. Pritom rozhodnutie nevstúpiť do manželstva môže byť aktívne, cielené a dobrovoľné a vôbec nemusí odrážať žiadnu neschopnosť.

Podobne účelová je aj ďalšia kategorizácia (s. 45): „Ženatí muži a vydaté ženy vykazujú v priemere nižšiu spotrebu alkoholu aj mieru alkoholizmu oproti slobodným osobám (vrátane kohabitujujúcich osôb). Tu tvoria kohabitujujú spoločnú kategóriu so slobodnými, čo poukazuje jednak na účelovosť kategorizácie, jednak opäť na nereflektovanie súčasnej vzostupnej tendencie úmyselne vytvárať kohabitujujúce partnerské zväzky namiesto

manželstva. Jedincov žijúcich v dlhodobom partnerskom nemanželskom vzťahu nemožno potom zaradiť do kategórie slobodných. Ako iné vysvetlenie zaradenia slobodných a kohabituujúcich osôb do jednej spoločnej kategórie sa ponúka snaha autorov zámerne skresľovať fakty.

Pomáha im to aj pri ďalšom porovnaní (s. 46): „*Zdá sa [znovu to zdanie], že ľudia žijúci v manželstve zvládajú choroby lepšie, dôslednejšie si navzájom sledujú svoj zdravotný stav, majú vyššie príjmy, kumulujú viac bohatstva a vo všeobecnosti žijú zdravším životným štýlom než ich slobodní rovesníci*“. Či sú tu manželstvá porovnávané s tými, ktorí sa rozhodnú zostať single, alebo aj s kohabituujúcimi, prípadne ovdovenými, či rozvedenými, je ťažko jednoznačne určiť.

Tendenčné používanie informácií ukazujú autori aj pri ďalšej téme. Najprv uvádzajú (s. 52), že: „*Predškólení kohabituujúcich nevlastných rodičov uvádzajú vo vyššej miere pocit smútku a osamelosti než deti, ktoré žijú v spoločnej domácnosti so zosobášenými biologickými rodičmi*. Vzápätí však konštatujú, že: „*U detí, ktoré žijú s biologickými kohabituujúcimi rodičmi sa výsledky nelíšia od detí, ktoré žijú s vlastnými zosobášenými rodičmi*. Prvá veta teda porovnáva neporovnateľné – kohabituujúcich *nevlastných* rodičov so zosobášenými *biologickými*. Druhá veta ukazuje, že pri adekvátnom porovnávaní rozdiel nie je. Prečo tam však tá prvá veta zostala, keď je úplne zavádzajúca? Aby oslabilu pravdivosť druhého, zmysluplného konštatovania?

Rozpačito pôsobí aj ďalšie konštatácia (s. 56): „*Výskumy zamerané na vzťah medzi výchovou kohabituujúcich párov a trestnými činmi resp. delikvenciou mladistvých, sú stále v začiatkoch*. Napriek tomu je zřejmé, že u adolescentov z kohabituujúcich domácností je vyššie riziko delikventného správania, podvádžania a vylúčenia zo školy“. Ak sú tieto výskumy ešte len v začiatkoch, znamená to, že zatiaľ nie je k dispozícii dostatok empirických dát k tomu, aby sa z nich dalo urobiť zovšeobecňujúce komparatívne tvrdenie. Preto zaráža konštatovanie, že napriek tomu je už zřejmé vyššie riziko delikventného správania v kohabituujúcich rodinách. Pri tendenčnej manipulácii s informáciami však takéto logické rozpory nie sú prekvapujúce.

V ďalšej téme (s. 59) zaoberajúcou sa zneužívaním, sa tiež účelovo kombinujú dva rôzne vplyvy: „*Deťom, ktoré nežijú so svojimi zosobášenými biologickými rodičmi, hrozí vyššie riziko zneužívania*“. Vo všeobecnosti platí, že deťom, ktoré nežijú s biologickými rodičmi, hrozí vyššie riziko zneužívania. Rozhodujúce kritérium teda nie je zosobášenosť, ale nebiologický rodič, bez ohľadu na to, či sa jedná o kohabitáciu alebo (ďalšie) manželstvo (po rozvođe).

Záver publikácie len potvrdzuje tendenčnosť jej autorov a úplne absentujúcu snahu pozrieť sa nezaujate na kvalitu rôznych foriem partnerského spolužitia. Zreteľne je to vidieť z formulácie (s. 63): „*Pre posilnenie postavenia manželstva je potrebné viac investovať do takých výskumov, ktoré budú schopné nasmerovať nové verejné politiky, spoločenské iniciatívy a verejné kampane na podporu inštitúcie manželstva...*“. Ako sa to dá dosiahnuť? Preverovaním výskumníkov žiadajúcich o finančnú podporu a vyžadovaním od nich sľubu, že získajú poznatky v prospech manželstva? A ak tomu empirické výsledky budú odporovať, majú ich manipulovať, či zatajiť? Až militantne pôsobí ďalšia výzva autorov (s. 63): „*Potrebuje odpovede na nasledujúce otázky: ... Ako zabrániť výchove detí mimo manželstiev ...?*“ Tu už o žiadne poznanie nejde. To je jednoznačný apel na boj proti všetkým ľuďom, ktorí sa rozhodnú žiť v partnerských nezosobášených vzťahoch. Treba im v tom zabrániť, lebo autori publikácie si osobujú právo rozhodovať za všetkých a nerešpektovať slobodné rozhodnutie jedincov a dvojíc zvolit' si také partnerské a rodinné spolužitie, ktoré im najviac vyhovuje.

Zhrnutie

Ideológia maskovaná vo vedeckom diskurze má neraz silný vplyv na verejnú mienku, najmä pri nekritickom čítaní pseudofaktov. Preto je potrebné upozorňovať na texty, ktoré hrubo zavádzajú, nepracujú systematicky s empirickými dátami, manipulujú nimi a pritom sa tvária ako vychádzajúce z množstva seriózných vedeckých poznatkov.

Zároveň sa ukazuje veľmi silná potreba realizácie takých výskumov, ktoré majú za cieľ priniesť reálne (ideológiou čo najmenej zat'azené)

poznatky o kvalite života rodičov a detí v manželských aj alternatívnych formách partnerského a rodinného spolužitia.

Cieľom poznania nemôže byť netolerantne vnucovať jedinú možnú formu vzťahu, ale reflektovať kvalitu rôznorodých foriem vzťahov a mieru spokojnosti s nimi.

Zoznam použitej literatúry

Institute for American Values National Marriage Project (2015). *Prečo na manželstve záleží. Tridsať záverov spoločenskovedných výskumov*. Rovinka: Inštitút pre ľudské práva a rodinnú politiku, o.z.

Kiernan, K. (2001). The Rise of Cohabitation and Childbearing Outside Marriage in Western Europe. *International Journal of Law, Policy and Family*, 15, 1-21.

Lesthaeghe, R. (2010). *The Unfolding Story of the Second Demographic Transition*. Research Report 10-696, Population Studies Center, University of Michigan, January 2010.

Pavluvcíková, E. (2015): *Psychologické aspekty partnerstva*. Prešov: Prešovská univerzita.

Potter, J. & Wetherell, M. (1987). *Discourse and social psychology: Beyond attitudes and behaviour*. London: Sage.

Sobotka, T., Toulemon, L. (2008). Changing Family and Partnership Behaviour: Common Trends and Persistent Diversity Across Europe. *Demographic Research*, Volume 19, Article 6, pp. 85-138. Book 1: *Childbearing Trends and Policies in Europe*.

Text vyšiel v rámci riešenia grantovej úlohy Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied vied číslo VEGA 02/0027/17 „Tradíčné a alternatívne rodičovstvo 21.storočia: motivácie, dilemy a konzekvencie“.

Mgr. Miroslav Popper, CSc. (miroslav.popper@savba.sk)

Ústav výskumu sociálnej komunikácie, Slovenská akadémia vied

PROTEKTÍVNE FAKTORY DLHODOBÉHO PARTNERSTVA Z POHLADU ÚSPEŠNÝCH MUŽOV

/EN: Protective factors of long-term relationships from the perspective of successful men/

Helena Štrbavá & Denisa Šukolová

Abstrakt: Cieľom štúdie bolo popísať protektívne faktory dlhodobých vzťahov úspešných mužov vzhľadom na charakter ich partnerstva podľa typológie, ktorú koncipoval Sternberg (2008). Charakter partnerstva sme zisťovali originálne vytvoreným dotazníkom, ktorý reprezentoval skrátené opisy Sternbergovej typológie príbehov lásky. V druhej fáze sme realizovali pološtruktúrované rozhovory s 15 mužmi vo veku od 40 do 48 rokov. Dáta boli spracované prostredníctvom obsahovej analýzy. Výsledky poukazujú na rozdelenie vzťahov úspešných mužov do dvoch kategórií – asymetrické a spolupracujúce príbehy lásky.

Kľúčové slová: dlhodobé partnerstvo, muži, úspech, protektívne faktory.

Abstract: The aim of the study was to describe the long-term relationships of successful men with regard to the character of their partnership according to the typology formulated by Sternberg (2008). The type of the partnership of men was determined by an original questionnaire, which represented short descriptions of Sternberg's typology of love stories. In the second phase, we conducted semi-structured interviews with 15 men aged 40 to 48. Data was processed through content analysis. The results point to the division of successful men's relationships into two categories - asymmetric and collaborative love stories.

Key words: long-term partnership, men, success, protective factors.

ÚVOD

Úlohou strednej dospelosti je stabilizácia pracovného a partnerského (manželského) života, medzi ktorými badať na mnohých úrovniach prepojenie a vysokú úroveň vzájomnej závislosti. Obe tieto oblasti sú však ohrozované niekoľkými zásadnými faktormi ako: kríza stredného veku a s ňou spojené kompenzačné mechanizmy; vysoké pracovné nasadenie produkujúce vysokú mieru záťaže a stresu; viacpočetná rodina, ktorá je na manželov odkázaná vo viacerých sférach; stereotypné vzorce, ktoré sa vkrádajú do partnerského a manželského spolužitia či kultúrne normy a očakávania, ako by sme sa mali s týmito problémami vyrovnávať. Viaceré štúdie naznačujú v mnohých spomínaných oblastiach genderové diferencie, ktoré často prinášajú stereotypný obraz o mužoch samotných, a mužoch s vyšším sociálnym statusom, najmä pokiaľ ide o krajiny s konzervatívnejším a tradičnejším hodnotovým zameraním – akou je aj Slovensko. Valná väčšina týchto štúdií má však kvantitatívny charakter a obmedzuje sa tak na sledovanie menšieho počtu premenných v súvislosti s uvedenou problematikou. Rozhodli sme sa preto načrtnutý rámec premenných v komplexných vzťahoch poňať doplnujúco a skúmať dlhodobé partnerstvá a manželstvá mužov s vysokým sociálnym statusom kvalitatívne.

Partnerské a kariérne aspekty v období strednej dospelosti

Stredná dospelosť sa vymedzuje 35. až 50. rokom života (Thorová, 2015) a chápe sa ako posledná evolučná fáza, po ktorej nasleduje involúcia. Vyznačuje sa duševnou, telesnou aj psychickou stabilitou, kedy jednotlivec hľadá zmysel svojho života, zbavuje sa ilúzií a zároveň akceptuje vlastné obmedzenia (Končeková, 2010).

V strednej dospelosti väčšina jednotlivcov dlhodobo žije v manželskom alebo partnerskom zväzku. Partneri sa poznajú, vedia, čo môžu od seba očakávať, vzťah sa vo väčšine prípadov mení na stereotypný. V

partnerstve je dôležitá jednotná výchova detí a vzájomné podporovanie sa v oblasti kariéry (Holoubková, 2010; Končeková, 2010). Uspokojivé manželstvo nie je len výsledkom vývojového zrenia partnerov, ale odráža aj ich vzájomnú zhodu, ktorá sa realizuje najčastejšie na základe dvoch princípov – podobnosti (asortatívne párovanie) alebo komplementarity (doplňujúcej voľby) (Buss, 1985; Langmeier, Krejčířová, 1998). Za dominantnú činnosť možno považovať v tomto období realizáciu v pracovnej oblasti (Končeková, 2010), kedy je jednotlivec odborníkom a má pevnú pracovnú pozíciu (Kopecká, 2011). Dôležitou skutočnosťou je preto súvislosť zrelosti so seberealizáciou v rozvoji a uskutočnení najlepších osobnostných predpokladov (Maslow in Langmeier, Krejčířová, 1998). Úlohou strednej dospelosti je teda udržanie profesie, ale tiež stabilizácia rodiny, snaha o pozitívne vzťahy s partnerom deťmi a rodičmi.

Stabilizácii a akceptácii tohto obdobia, ktorá je považovaná za vrchol zrelosti, zodpovednosti a pripravenosti (Vágnerová, 2008), však v mnohých prípadoch predchádza takzvaná kríza stredného veku, ktorú sprevádza lúčenie sa s mladosťou (Kopecká 2011). Jednotlivec bilancuje a hodnotí vlastné výsledky, zvažuje rozhodnutia, ktoré vykonal počas svojho života (Langmeier, Krejčířová, 1998). Podstatná je zmena pohľadu na svet, pocit emocionálneho aj sociálneho osamostatnenia a snaha kompenzovať stratu mladosti (Hrdlička, Kuric, Blatný, 2006). Keďže pre väčšinu mužov je stredná dospelosť obdobím vrcholného vývinu a úspechu (Vágnerová, 2008), reakcia na krízu identity môže predstavovať sústredenie na moc, duševnú a sexuálnu výkonnosť či orientáciu na úspech (Fula, 2005).

Tradičné poňatie maskulinity v kontexte sexuality a partnerstiev

Výskumné zistenia podporujú stereotypný obraz o mužoch, ktorých máme v porovnaní so ženami tendenciu vnímať ako polygamnejšie orientovaných a menej sociálne a emocionálne zručných. Muži udávajú vyššiu frekvenciu masturbácie, vo väčšom množstve vlastnia rôzne erotické pomôcky a materiály (filmy, fotografie) (Fisher, Moore,

Pittenger, 2012), v partnerstve prejavujú vyššiu úroveň sexuálnych pohnútok a potrieb a v súvislosti s nimi sa správajú oproti ženám aj viac asertívnejšie (Petersen, Hyde, 2010). Dokladovaná bola aj ich vyššia úroveň vzrušivosti (Fisher, Moore, Pittenger, 2012) a s tým súvisiace častejšie sexuálne túžby, pocity a genitálne zmeny (Wenner, 2010). V manželstve dochádza u mužov signifikantne menej často ku znižovaniu sexuálneho apetítu v porovnaní s ich manželkami (Traeen et al., 2007). Muži sú v emočných prejavoch menej expresívni a sebaodhaľujúci (Dindia, Allen, 1992), prejavujú menej ochoty konfrontovať sa v prípade partnerských problémov a v porovnaní so ženami častejšie volia stratégie oddiaľovania a defenzívy (Gottman, 1994). Z pohľadu partnerskej stratégie sa orientácia na krátkodobé či dlhodobé partnerstvo odvíja u mužov od viacerých aspektov ako príležitosti, hodnota partnerstva, rodičovské vplyvy, panujúce kultúrne normy a iné faktory sociálneho a osobného kontextu (Buss, 1994; Gangestad, Simpson, 2000). Vo všeobecnosti však môžeme konštatovať, že mužské stratégie združovania sú v porovnaní so ženskými orientované častejšie polygamne, najmä pokiaľ ide o mužov s vysokým sociálnym statusom (Buss, Schmitt, 1993; Gangestad, Simpson, 2000; Miller, 2000). Muži s tradične maskulínnymi postojmi majú viac sexuálnych partneriek a menej hlbších intímnych vzťahov (Pleck, Sonenstein, Ku, 1993). Konformita s tradičnou maskulinitou spôsobuje u mužov v intímnych dlhodobých partnerstvách rolový konflikt s negatívnymi dopadmi (Rochlen, Mahalik, 2004). Partnerská a manželská spokojnosť sa totiž spája u mužov s feminínnejšími vlastnosťami ako jemnosť, láskavosť a zameranie na iných (McGraw, 2001), voči čomu sa maskulínnejšie typy prirodzene psychologicky a sociálne vyhrávajú (Burn, 1996).

Partnerská a manželská spokojnosť v kontexte externej zát'aže

Manželstvá, ktoré disponujú fyzickou, sociálnou a emocionálnou spriaznenosťou, v ktorých sa partneri cítia emočne podporovaní, milovaní, oceňovaní a rešpektovaní, trvajú dlhšie a sú šťastnejšie. Hovoríme o manželskej spokojnosti, ktorá je vo všeobecnosti

najsledovanejším aspektom dlhodobých partnerstiev (Sokolski, Hendrick, 1999). Metaanalýzy venované otázkam genderových rozdielov v oblasti partnerskej a manželskej spokojnosti dnes už jednoznačne hovoria o tom, že zažívaná kvalita dlhodobého vzťahu nie je otázkou toho, či ste muž alebo žena (Jackson, Miller, Oka, Henry, 2014; Hayli, Durmuş Kış, 2017). Spokojnosť vo vzťahu však preukázateľne môžu formovať externé stresory, ktoré zvyšujú výskyt negatívnych foriem správania medzi partnermi (Schulz et al., 2004) a v konečnom dôsledku znižujú aj celkovú spokojnosť s partnerstvom (Randall a Bodenmann, 2009/2016). Mnoho ľudí zažíva stres súvisiaci s financiami, rodičovstvom, zdravotným stavom a konfliktmi v medziľudských vzťahoch (Randall, Bodenmann, 2016). Medzi významné vonkajšie stresory je možné zaradiť aj pracovnú záťaž, ktorej prežívanie je determinované rôznymi osobnými a sociálnymi faktormi (Randall, Bodenmann, 2016). Zásadnú rolu vo zvyšovaní zažívanej miery pracovnej záťaže môže zohrávať počet detí (s každým pribúdajúcim sa miera pocítovanej záťaže zvyšuje), manželský status, úroveň stredného manažmentu (zodpovednosť za nižšie úrovne pracujúcich a zodpovedanie sa vyšším úrovniam vedenia) a tiež vek (starší ľudia sa môžu cítiť menej technologicky kompetentní) (Vokić, Bogdanić, 2007). Zistenia, ktoré sa týkajú prenosu stresorov na diády poukazujú aj na to, že v obdobiach, kedy jednotlivci zažívajú vysokú mieru pracovnej záťaže, sú ženy v partnerstvách viac agresívnejšie a muži majú tendenciu skôr ustupovať (Schulz et al., 2004).

Diadický coping v kontexte partnerskej ideológie genderových rol

Podľa systemického-transakčného modelu (STM – Bodenmann, 1997) sa zažívaný stres jednotlivca prenáša na partnera v dôsledku jeho verbálneho i neverbálneho komunikovania. Negatívne dopady popisovaného prenosu však môžu byť zmiernené, pokiaľ si partneri navzájom pomáhajú záťaž zvládať (Randall, Bodenmann, 2009/2016). Funkčné formy dyadického copingu majú pozitívny dopad na partnerskú a manželskú spokojnosť, dôveru a zažívanú mieru intimitity (Hilpert et al.,

2015). Podľa výsledkov niekoľkých štúdií možno za zásadné faktory, ktoré formujú copingové diadické stratégie považovať (okrem iného) genderové roly a komunikáciu (Falconier et al., 2016).

Genderové roly odrážajú kultúrne normy súvisiace s očakávaným správaním mužov a žien v partnerstvách. V spoločnostiach, kde muži a ženy zdieľajú rovnostárske postavenie, môžu byť aj procesy zvládania záťaž vyrovnané – muži aj ženy môžu podporu rovnako často vyhľadávať a tiež poskytovať (Bodenmann, 2005). Proces sa stáva viac jednostranným v spoločnostiach, kde sú roly asymetrické – ženy sú skôr poskytovateľmi podpory a muži skôr jej prijímateľmi (Shek, 2006; Hilpert et al., 2016). Iné zistenia naznačujú, že v západných kultúrach, kde sú partnerstvá egalitárne, robia partneri v náročných partnerských a manželských obdobiach rozhodnutia spoločne. V tradičnejších kultúrach robia rodinné rozhodnutia častejšie muži (Wagner et al., 1990). Pokiaľ ide o zistenia, ktoré súvisia s presadzovaním moci, štúdie prinášajú závery, ktoré sa zhodujú so stereotypným genderovým vnímaním mužov – oproti ženám využívajú drsnejšie a agresívnejšie taktiky (Eagly, 1995). Vzťahy, v ktorých sa objavujú tieto taktiky sú spájané s nižšou mierou maritalnej spokojnosti ako tie, v ktorých sú využívané zmierlivejšie taktiky presadzovania moci (vyjednávanie, altruizmus a pod.) (Schwarzwald, Koslowski, Izhak-Nir, 2008).

Explicitne definované ciele štúdie

Teoretické východiská naznačujú, že dlhodobé partnerstvá a manželstvá úspešných mužov v strednej dospelosti môžu predstavovať špecifický biodromálny kontext, v ktorom sa stretáva niekoľko zásadných faktorov. Ako sme uviedli, väčšina výskumov, ktoré prinášajú pohľad na túto problematiku má kvantitatívny charakter a mužská optika je len čiastkovo riešeným problémom – závery pre túto oblasť sú teda vyvodzované v mnohých prípadoch až sekundárne.

V štúdiu si preto kladieme za cieľ položiť dlhodobé partnerstvá a manželstvá úspešných mužov v strednej dospelosti do centra záujmu a ku ich skúmaniu obohatiť kvalitatívnym prístupom, ktorý je síce

z pohľadu generalizácie „mäkší“, v tak komplexnom probléme však môže byť efektívnym spôsobom dokresľujúcim prvkom už zhromaždených zistení. Zameriavame sa na tri hlavné oblasti, podľa ktorých sme rámcovali taktiež zber a analýzu dát: (1) protektívne faktory dlhodobého partnerstva, (2) hlbší popis prekonávania krízy v dlhodobom partnerstve, a (3) vnímanú súvislosť medzi partnerským vzťahom a významnou pracovnou pozíciou.

METÓDY

Dizajn výskumu má kvalitatívny deskriptívny charakter, vzhľadom na špecifiká výskumnej vzorky a komplexnosť skúmanej témy, ktorú sme mali v úmysle zmapovať skôr intenzívne ako extenzívne.

Výber výskumnej vzorky

Výskumu sa zúčastnilo 15 mužov vo veku od 40 do 48 rokov. Výber bol zámerný. Sledovali sme obdobie strednej dospelosti, partnerský alebo manželský zväzok trvajúci minimálne 20 rokov a vysoký sociálny status definovaný nadštandardnou finančnou situáciou a výraznými pracovnými úspechmi. V tabuľke 1 uvádzame prehľad charakteristík jednotlivých participantov.

Tabuľka 1 Prehľad participantov

PARTICIPANT	VEK	DĹŽKA VZŤAHU (v rokoch)	SÚČASNÁ PROFESIA
A	47	30	podnikateľ
B	43	21	majiteľ kamennej PC firmy
C	44	22	majiteľ rodinného podniku
D	41	20	manažér výroby
E	44	23	poslanec
F	40	21	právnik

G	45	25	riaditeľ súkromnej firmy
H	43	20	podnikateľ
I	40	20	majiteľ agentúry
J	42	22	podnikateľ
K	44	23	poslanec
L	43	20	manažér firmy
M	45	22	podnikateľ
N	43	22	poslanec
O	48	23	riaditeľ súkromnej firmy

Metódy zberu a analýzy dát

V prvej časti výskumu sme predkladali participantom vytvorené skrátené opisy príbehov lásky podľa typológie Sternberga (2008)¹⁰⁷, medzi ktoré sa participant zaradil podľa vlastnej preferencie. V tabuľke 2 uvádzame prehľad príbehov lásky. V druhej časti výskumu sme realizovali pološtruktúrované rozhovory pozostávajúce z troch hlavných tematických okruhov: (1) protektívne faktory dlhodobého partnerstva, (2) prekonávanie krízy v dlhodobom partnerstve, (3) súvislosť medzi partnerským vzťahom a významnou pracovnou pozíciou. Dáta sme následne analyzovali prostredníctvom obsahovej analýzy.

¹⁰⁷ Typológia bola z mnohých teórií a typológií lásky vybraná tak, aby: (1) patrila medzi novšie teórie lásky; (2) zahŕňala dva najrozšírenejšie modely združovania – asortatívne alebo komplementárne stratégie, ale pri tom sa na nich neobmedzovala; (3) spĺňala vzhľadom na nami zvolený kvalitatívny prístup pravidlo tvorby teórie „zdola-hore“ – teda od dát ku teórii, čo vyžaduje vysokú úroveň ekologickej validity. Výskumníčka pri zbere dát vedela podrobne opísať jednotlivé typy lásky a tiež vymenovať niekoľko indikátorov, podľa ktorých sa participant mohol do opisov v dotazníku zaradiť.

Tabuľka 2 Skrátené opisy typológie vzťahov podľa Sternberga (2008)

Asymetrické príbehy lásky	Partnerský vzťah je tvorený dominantným a submisívnym partnerom. Jeden dáva pokyny a druhý ich plní. Častým asymetrickým príbehom je príbeh sebaobetovania v prospech vzťahu, v ktorom má jeden z partnerov prevahu nad druhým.
Predmetné príbehy lásky	Partner a vzťah sú prostriedkami k dosiahnutiu cieľa. Rozlišujeme dva typy. Prvý typ si partnera cení kvôli role, ktorú hrá (tajuplnosť partnera, partner ako súčasť zbierky, kvôli fyzickej kráse). Druhý typ považuje vzťah za prostriedok na dosiahnutie niečoho dôležitého, čo existuje mimo vzťahu (napr. stabilný a krásny domov, príbeh uzdravenia).
Spolupracujúce príbehy lásky	Hlavnou túžbou partnerov v spolupracujúcom príbehu je snaha niečo spolu vytvoriť alebo zachovať. Tento príbeh lásky sa vyznačuje spoločnými prioritami, cieľmi, pestovaním vzťahu, rodinného zázemia alebo iného významného aspektu.
Rozprávačské príbehy lásky	Tieto príbehy sú špecifické tým, že mimo vzťahu existuje určitý druh príbehu, ktorý predpisuje spôsob, akým by sa mal vzťah uberať a taktiež určuje spôsob správania sa partnerov, prípadne rolu, ktorú v partnerstve zastupujú (napr. rozprávkový vzťah - princezná a princ).

Žánrové príbehy lásky	Zdôrazňujú spôsob bytia partnerov, štýl fungovania v partnerstve na základe hlavného žánru, ktorý tvorí vzťah (napr. vojnový príbeh, humorný príbeh).
-----------------------	---

VÝSLEDKY

Výsledky prezentujeme kvôli prehľadnosti v tabuľkách, ktoré sú delené podľa troch hlavných tém. V rámci každého prezentovaného tematického okruhu uvádzame identifikované kategórie významov a tiež prepisy rozhovorov, ktoré dokladujú identifikované významy. Zároveň zistenia prezentujeme v komparatívnej podobe vzhľadom na identifikované typy partnerstva u mužov.

Charakter vzťahov podľa vlastného zaradenia participantov

U mužov sme identifikovali na základe vlastného zaradenia dva prevažujúce typy partnerstiev, ktoré podľa Sternberga (2008) možno popísať ako asymetrické (n=6) alebo spolupracujúce príbehy lásky (n=9). V tabuľke 3 uvádzame prehľad príkladov výpovedí participantov, ktorými komentovali vlastné zaradenie do typológie.

Tabuľka 3 Porovnanie partnerských vzťahov z pohľadu typológie

Spolupracujúce príbehy lásky	Asymetrické príbehy lásky
Ako charakterizujete Váš vzťah k partnerke? Ako by ste popísali Vaše spoločné spolužitie?	
n (početnosť) = 10	n (početnosť) = 7
<i>„Spolu vytvárame budúcnosť, budíme sa k sebe povahovo, výzorom, rovnako zmyšľame a taktiež nás spája spoločné podnikanie.“</i> <i>„Základ nášho partnerstva je spoločné stanovenie cieľov, plánovanie</i>	<i>„S manželkou máme asymetrický vzťah z toho dôvodu, že sa nerozumie do môjho biznisu, nechápe náročnosť časovú, finančnú, budovanie klientely a pod. Je submisívna, skôr zameraná na rodinu, výchovu detí. Ja som</i>

<i>budúcnosti, podnikanie aj osobné záujmy. Trávime spolu väčšinu času. Spolupracujeme na spoločnom podnikaní a utvárame spolu rodinu."</i> <i>„S manželkou spolupracujeme na našom vzťahu. Staráme sa o deti spoločne, obaja sme vo vedúcich pozíciách, kde spolupráca a vzájomná opora je náš príbeh."</i> <i>„Snažíme sa vytvoriť určitý druh spoločnej domácnosti, budujeme spoločný život, pracovný priestor pre rozvoj našich kvalít v pracovnej aj súkromnej oblasti."</i> <i>„Spolupracujeme na vytváraní rodiny a hodnôt pre deti. Podporujeme sa vo všetkom, spája nás láska ku športu, turistike, kultúre. Absolvujeme spoločenské akcie, pomáhame si vo všetkých oblastiach. Vytvárame záujem pre ďalšie generácie."</i>	<i>dominantný v oblasti financií, spoločenských akcií, v rozhodovaní rodinných záležitostí a obchodu. "</i> <i>„Partnerka je o 15 rokov mladšia, takže ja som blava rodiny. Rozhodujem o výchove detí, narábaní s financiami až po jej šatník, keďže ma často reprezentuje na spoločenských udalostiach. Partnerka sa rada venuje záhrade, rodičom a vareniu. "</i> <i>„Moja práca vyžaduje rýchlu analýzu situácie a preniká to aj do môjho manželstva. Zaisťujem cieľový stav v manželstve, mám vlastné názory, diametrálne odlišné od manželkiných, mám vidinu ako majú iste veci dopadnúť. Či už sa týkajú dovolenky, výchovy detí, prestavby domu. "</i>
--	--

Protektívne faktory dlhodobých partnerstiev úspešných mužov

V tabuľke 4 uvádzame prehľad zistení, ktoré sa týkali protektívnych faktorov partnerstiev. Zistenia naznačujú, že vo vzťahoch bez ohľadu na (a)symetriu je dôležitá vzájomná podpora a potreba byť dobrým vzorom pre deti. Spolupracujúce príbehy boli navyše definované cez silnú emocionálnu väzbu a intímne spojenie, spoločné hodnoty, záľuby a tiež spoločné pracovné aktivity. V asymetrických partnerstvách boli navyše u mužov prítomné pocity zodpovednosti za rodinu, zohľadňovanie

spoločenského tlaku na predstavu o tradičnej a usporiadanej rodine, a tiež nové spoločné zážitky s partnerkami.

Tabuľka 4 Protektívne faktory dlhodobých partnerstiev.

Spolupracujúce príbehy lásky		Asymetrické príbehy lásky	
Čo považujete v partnerstve za kľúčové faktory jeho udržiavania?			
Spoločné hodnoty a záujmy	„...k výchove pristupujeme jednotne. Venujeme sa spoločne športovaniu, chodíme na rodinné dovolenky, alebo s priateľmi na chatu.“	Pocit zodpovednosti	„Mám pocit zodpovednosti za manželstvo aj rodinu.“
Vzájomná podpora	„Podporovali sme sa počas celého štúdia a môžem povedať, že cítim u nej oporu vo všetkých oblastiach života a aj pri podnikaní.“	Vzájomná podpora	„Snažím sa pomáhať manželke, usmerňujem ju v tvorbe jej projektov, dodávam jej silu a sebavedomie“
Pozitívny vzor pre deti	„Spolu vychovávame dve dcéry, snažíme sa im byť osobnými príkladmi.“	Pozitívny vzor pre deti	Chceme, aby si naše deti do ich života priniesli vzor rodiny a správne hodnoty.“

Spoločné pracovné aktivity	„Obaja sme úspešní v práci a moja partnerka ako úspešná riaditeľka je pre mňa nenahraditeľným radcom v mojej práci a aj v spoločnom podnikaní.“	Spoločenský tlak	„S manželkou trávimе málo času a v manželstve nás držia tradície spoločnosti, kde žijeme a vzor pre deti.“
Emocionálna väzba	„Máme medzi sebou silné puto, neustálu vášeň a lásku. Intimita sa prejavuje aj v neustálej potrebe mať partnerku vo svojej blízkosti.“	Spoločné zážitky	„Moja manželka je mladá a rád si s ňou užívam život, dovolenky, veľa cestujeme. V našom manželstve nás spájajú spomienky, aké to bolo kedysi, prípadne nové aktivity, ktoré naplánujem.“

Spôsoby prekonávania partnerských problémov

V tabuľke 5 uvádzame prehľad zistení, ktoré sa týkali spôsobov zvládania partnerských konfliktov a kríz. Výsledky naznačujú, že v tomto smere je (a)symetria zásadným prvkom, ktorý súvisí so spôsobom riešenia partnerských problémov. Muži, ktorí sa identifikovali so spolupracujúcimi príbehmi lásky komunikovali v čase krízy potrebu intenzívnejšej komunikácie a trávenia spoločných chvíľ. Naproti tomu, muži ktorí sa identifikovali s asymetrickými príbehmi lásky dávali prednosť potrebe získať odstup, niekedy formálne problém ignorovať a na znak uzmierenia partnerku prípadne obdarovať.

Tabuľka 5 Riešenie partnerských konfliktov

Spolupracujúce príbehy lásky	Asymetrické príbehy lásky
Akým spôsobom prekonávate krízy vo Vašom partnerskom vzťahu?	

Komunikácia	<i>„Prekonávame to časťami telefonátmi a komunikáciou o všetkých záležitostiach dňa.“</i>	Obdarovanie	<i>„Počkám, kým partnerka vychladne a vrátim sa s darčekom, poprípade ju vezmem do spoločnosti a kríza je vyriešená.“</i>
Spoločné trávenie voľných chvíľ	<i>„Krízy vo vzťahu prekonávame časom tráveným spolu. Ideme na pobyt, do prírody, alebo na turistiku, zaradíme do činnosti aj fyzickú aktivitu.“</i>	Únik/odstup	<i>„Keď máme krízu jednoducho odídem. S kamarátmi na lyžovačku alebo na chatu. Vezmem von deti, vyventilujem sa a prídem na iné myšlienky a krízu z odstupom času vidím jasnejšie a aj prekonanie je potom menej náročné.“</i>

Súvislosti vzťahov a významného pracovného postavenia

V tabuľke 6 uvádzame prehľad zistení, ktoré sa týkali vnímaných paralel medzi vzťahmi a pracovným postavením, či úspechmi mužov. Spoločnými znakmi bez ohľadu na (a)symetriu bol princíp vzájomnej výpomoci, ktorý sa prenáša obojsmerne z práce do partnerstva a tiež opačne. U mužov, ktorí sa identifikovali so spolupracujúcimi príbehmi lásky sme ďalej zaznamenali prirovnanie partnerstva ku prenosnému princípu neustáleho rastu v prospech dotknutej okolnosti, ďalej ku princípu harmonických vzťahov a muži komunikovali tiež uvedomenie si silného prepojenia pracovnej a vzťahovej sféry, z ktorého profitujú. U mužov, ktorí sa identifikovali s asymetrickými príbehmi lásky sme ďalej zaznamenali prirovnanie partnerstva ku prenosnej potrebe dominancie a úspechu v práci, ktorá ich motivuje k stanoveniu nových cieľov a k princípu deľby práce podľa silných stránok, ktorý uplatňujú v oboch prostrediach. Vo výpovediach bola zaznamenaná ďalej prenosná potreba naplňovať potreby iných a tiež výraznejšia potreba stability a nemennosti v týchto oblastiach.

Tabuľka 6 Vnímaná súvislosť partnerstva a pracovného úspechu.

Spolupracujúce príbehy lásky		Asymetrické príbehy lásky	
Ako vnímate súvislosť medzi Vaším partnerským vzťahom a významným pracovným postavením? Existujú princípy, ktoré uplatňujete aj doma aj v práci?			
Potreba rastu	„Neustály rast - rast v partnerstve aj v práci, rozvíjanie kladných vlastností aj v prospech úspechu firmy.“	Potreba dominancie a úspechu	„Áno, dominancia doma a aj v práci, úspech (v manželstve aj v práci) vo mne podnecuje stanovenie nových cieľov a dosiahnutie týchto cieľov ma robí šťastným.“
Vzájomná pomoc	„Súvislosť vidím v pomoci, v práci aj partnerstve je pomoc vzájomná.“ „Vidím súvislosť v pomáhaní, je to aj princíp v rámci nášho podnikania.“	Vzájomná pomoc a rešpekt	„Súvislosť v rešpekte, pomáhaní a tvrdej práci rovnako v práci a aj vo vzťahu.“
Potreba harmónie vo vzťahoch	„Hlavne neubližovať ani zamestnancom a ani vzťahu, žiť v harmónii...“	Deľba práce podľa silných stránok	„Súvislosť v zmysle deľby práce, podľa toho, kto v akej oblasti vyniká...tak sa snažím viesť aj zamestnancov aj členov rodiny.“
Vzťah a profesia ako prepojené oblasti	„...úspech v partnerstve ma posúva ďalej... zvyšovanie výkonnosti v práci a takto sa prehlbuje opäť náš vzťah a dôvera.“	Potreba uspokojovať potreby iných	„Sústredenie sa na spokojnosť zamestnancov a aj manželky...“

Potreba stability	„Nehľadám problémy, tam kde nie sú, či sa to týka rodiny, manželstva, pracovných aktivít a taktiež nemenil by som nič na mojej manželke a ani na práci.“
-------------------	--

DISKUSIA

V úvode komentovaného rámca zistení chceme podotknúť, že štúdia má podľa zámerov deskriptívny charakter, čo limituje naše interpretačné stanoviská, ktoré prezentujeme v mnohých ohľadoch skôr ako postrehy a návrhy do ďalšieho skúmania. Zároveň si nenárokuje na generalizáciu zistení, nakoľko pri zbere dát nebola naplnená podmienka saturácie dát. Napriek uvedeným obmedzeniam ponúkame diskusný rámec k závažnejším zisteniam.

1. Všetci úspěšní muži vo výskumnej vzorke sa zaradili do dvoch typov stratégie výberu partnera – buď do komplementárnej alebo asortatívnej voľby, aj napriek tomu, že zvažovali viacero alternatívnych možností. Uvedené zistenie podporuje závery iných autorov (Buss, 1985; Buss, Schmitt, 1993; Langmeier, Krejčířová, 1998) o tom, že uvedené stratégie predstavujú dva kľúčové princípy dlhodobého párovania. Na druhej strane by bolo vhodné overiť na bežnej populácii predpoklad, či sa ostatné príbehy lásky podľa Sternberga (2008) nevyskytujú skôr v krátkodobějších stratégiách združovania vzhľadom na ich „dobrodružnejší“ a zištnejší charakter (predmetné, rozprávačské, žánrové).
2. Vo vzťahoch bez ohľadu na (a)symetriu bola dôležitá vzájomná podpora a potreba byť dobrým vzorom pre deti. Uvedené zistenie je v súlade s vývinovými úlohami tohto obdobia (Holoubková, 2010; Končeková, 2010). Dodatočné zistenia, že spolupracujúce príbehy boli navyše definované cez silnú emocionálnu väzbu, intímne spojenie, spoločné hodnoty, záľuby a tiež spoločné pracovné aktivity

sú v súlade so Sternbergovým (2008) popisom princípov týchto partnerstiev. V asymetrických partnerstvách boli navyše u mužov prítomné pocity zodpovednosti za rodinu a zohľadňovanie spoločenského tlaku na predstavu o tradičnej a usporiadanej rodine. Toto zistenie môžeme považovať za rozporné s predpokladmi o konformite s tradičnou maskulinitou a sociálnym tlakom na mužov, ktoré sa spájajú s nižšou úrovňou maritálnej spokojnosti (Rochlen, Mahalik, 2004), pretože naši participanti považovali uvedené faktory za výrazne protektívne z pohľadu udržateľnosti dlhodobého partnerstva. Zistenie by bolo vhodné ďalej skúmať.

3. Muži, ktorí sa identifikovali so spolupracujúcimi príbehmi lásky vyjadrovali v čase krízy potrebu intenzívnejšej komunikácie a trávenia spoločných chvíľ s partnerkou. Naproti tomu, muži ktorí sa identifikovali s asymetrickými príbehmi lásky dávali prednosť potrebe získať odstup, niekedy formálne problém ignorovať a na znak uzmierenia partnerku prípadne obdarovať. Uvedené zistenie plne korešponduje so závermi iných autorov, ktorí poukazujú na to, že u mužov možno častejšie badať v období krízy stratégiu úteku (Gottman, 1994; Schulz et al., 2004), ktorá je pravdepodobne častejšie využívaná mužmi, ktorí sú dominantní a teda konformnejší s tradičným obrazom maskulinity (Burn, 1996). Pravdepodobne sú viac vyhranení voči zmierlivému správaniu, ktoré môžu považovať za príliš feminínne.
4. U mužov, ktorí sa identifikovali so spolupracujúcimi príbehmi lásky sme zaznamenali potrebu neustáleho rastu (v partnerstve i práci), zatiaľ čo u mužov, ktorí sa identifikovali s asymetrickými príbehmi lásky sme zaznamenali opačnú tendenciu smerujúcu skôr k stabilite a nemennosti v týchto oblastiach. Toto zistenie možno interpretovať iba veľmi opatrne, domnievame sa však, že u asymetrických párov, kde je dominantnejší partner by mohlo ísť o vyjadrenie (podvedomej) potreby vyššej miery kontroly. Zistenie považujeme opäť za námet do ďalšieho skúmania.

ZÁVER

Vychádzajúc z predpokladu, že v našich kultúrno-spoločenských podmienkach bude prevládať u úspešných mužov s vysokým sociálnym statusom asymetrický typ v združovacích stratégiách sa nepotvrdil. To, že prevládalo homogamné párovanie, nemožno považovať za generalizovateľný fakt, napriek tomu štúdia vyvracia toto stereotypné očakávanie. Okrem toho ponúka tiež náhľad do modelu partnerského života, ktorý môže byť dlhodobý, hodnotený a uspokojivý aj napriek tomu, že jeden z partnerov je dominantný a sebaapresadzujúci (čo nie je v súlade s niektorými zisteniami – napr. Schwarzwald, Koslowski, Izhak-Nir, 2008). Podobne, ako to vyplýva zo záverov iných výskumov (Sternberg, 2008; Pleck, Sonenstein, Ku, 1993; McGraw, 2001), aj my môžeme konštatovať, že rovnostárske partnerstvá sa javia ako intímnejšie a proaktívnejšie či flexibilnejšie v čase partnerských konfliktov. Z tohto pohľadu sa javí ako hodnotné skúmať v budúcnosti komplementárne páry s vysokou mierou partnerskej a maritálnej spokojnosti, v porovnaní s tými, kde je spokojnosť nízka.

V neposlednom rade štúdia priniesla zistenie, že výrazné pracovné zaťaženie u vysoko postavených mužov nemusí byť iba stresorom, ale môže partnerstvo prostredníctvom osvedčených a prenosných princípov z pracovného prostredia taktiež obohacovať.

Zoznam použitej literatúry

- BODENMANN, G. 1997. Dyadic coping: asystemic-transactional view of stress and coping among couples: theory and empirical findings. *European Review of Applied Psychology*, 47,137–141.
- BODENMANN, G. 2005. “Dyadic coping and its significance for marital functioning,”in *Couples Coping with Stress: Emerging Perspectives on Dyadic Coping*, eds. T. A. Revenson, K. Kayser, G. Bodenmann, Washington ,DC: American Psychological Association ,33–49.
- BURN, S. M. 1996. *The social psychology of gender*. New York: McGraw-Hill.
- BUSS, D. M. 1985. Human Mate Selection. *American Scientist*, 73, 47-51.
- BUSS, D. M. 1994. *The Evolution of Desire: Strategies of Human Mating*. New York: Basic Books, 1994. 262 p. ISBN 0-465-07750-1.
- BUSS, D. M., SCHMITT, D. P. 1993. Sexual Strategies Theory: An Evolutionary Perspective on Human Dating. *Psychological Review*, 100(2), 204-232.
- DINDIA, K., ALLEN, M. 1992. Sex differences in self-disclosure: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 112, 106 –124.
- EAGLY, A. H. 1995. The science and politics of comparing women and men. *American Psychologist*, 50, 145–158.
- FALCONIER, M. K., RANDALL, A. K., BODENMANN, G. 2016. *Couples Coping with Stress :A Cross-Cultural Perspective*. New York, NY: Routledge.
- FISHER, T. D., MOORE, Z. T., PITTENGER, M. 2012. Sex on the brain?: An examination of frequency of sexual cognitions as a function of gender, erotophilia, and social desirability. *Journal of Sex Research*, 49, 69-77.

- FULA, M. 2005. *Antropologický pohľad na vzťah muža a ženy* [online]. [cit 2017-11-15]. Dostupné na internete: http://www.uski.sk/frames_files/ran/2005/ran-2005-2-06.pdf
- GANGESTAD, S. W., SIMPSON, J. A. 2000. The Evolution of Human Mating: Trade-Offs and Strategic Pluralism. *Behavioral and Brain Sciences*, 23, 573–644.
- GOTTMAN, J. 1994. *Why marriages succeed or fail*. New York: Simon & Schuster.
- HAYLI, R. G., DURMUŞ, E., KIŞ, A. 2017. Investigating the marital satisfaction in terms of gender: A meta-analysis study, *International Journal of Human Sciences*, 14(4), 3328-3342.
- HILPERT, P., KUHN, R., ANDEREGG, V., BODENMANN, G. 2015. Comparing simultaneously the effects of extra-dyadic and intra-dyadic experiences on relationship outcomes. *Family Science*, 6, 129–142.
- HILPERT, P. et al. 2016. The Associations of Dyadic Coping and Relationship Satisfaction Vary between and within Nations: A 35 - Nation Study, *Frontiers in Psychology*, 7, 1106.
- HOLOUBKOVÁ, M. 2010. *Kvalitní partnerské vztahy*. Praha: Vydavatelství Miroslava Holoubkové, 2010, 328 s. ISBN 978- 80-904026-1-4.
- HRDLIČKA, M., KURIC, J., BLATNÝ, M. 2006. *Kříže středního věku – úskali a šance*. Praha: Grada, 2006, 167 s. ISBN 80-7367-168-9.
- JACKSON, J. B., MILLER, R. B., OKA, M., HENRY, R. G. 2014. Gender differences in marital satisfaction: A meta-analysis. *Journal of Marriage and Family*, 76(1), 105–129.
- KONČEKOVÁ, Ľ. 2010. *Vývinová psychológia*. Prešov: Vydavateľstvo Michal Vašek, 2010, 312 s. ISBN 978-80-7165-811-5.
- KOPECKÁ, I. 2011. *Psychologie 1. Díl*. Praha: Grada, 2011, 187s. ISBN 978-80-2473-875-8.
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. 1998. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 1998, 339 s. ISBN 80-7169-195-X.

MCGRAW, S. L. 2001. Masculinity ideologies, men's relationship behavior, and relationship satisfaction in heterosexual couple relationships. *Dissertation Abstracts International*, 62(3), 1588B.

MILLER, G. 2000. *The Mating Mind: How Sexual Choice Shaped the Evolution of Human Nature*. New York: Doubleday, 2000. 528 p. ISBN 0-385-4951.

PETERSEN, J. L., HYDE, J. S. 2010. A meta-analytic review of research on gender differences in sexuality, 1993-2007. *Psychological Bulletin*, 136, 21-38.

PLECK, J. H., SONENSTEIN, F. L., KU, L. C. 1993. Masculinity ideology: Its impact on adolescent males' heterosexual relationships. *Journal of Social Issues*, 49, 11-29.

RANDALL, A. K., BODENMANN, G. 2009. The role of stress on close relationships and marital satisfaction. *Clinical Psychology Review*, 29, 105-115.

RANDALL, A. K., BODENMANN, G. 2016. Stress and its associations with relationship satisfaction. *Current Opinion in Psychology*, 13, 96-106.

ROCHLEN, A. B., MAHALIK, J. R. 2004. Women's perceptions of male partners' gender role conflict as predictors of psychological well-being and re-relationship satisfaction. *Psychology of Men & Masculinity*, 5, 147-157.

SHEK, D. T. L. 2006. Chinese family research: puzzles, progress, paradigms, and policy implications. *Journal of Family Issues*, 27, 275-284.

SCHULZ, M. S., COWAN, P. A., PAPE COWAN, C., BRENNAN, R. T. 2004. Coming home upset: gender, marital satisfaction, and the daily spillover of work day experience into couple interactions. *Journal of Family Psychology*, 18, 250-263.

SCHVARZWALD, J., KOSLOWSKY, M., IZHAK-NIR, E. B. 2008. Gender Role Ideology as a Moderator of the Relationship between Social Power Tactics and Marital Satisfaction, *Sex Roles*, 59, 657-669.

- SOKOLSKI, D. M., HENDRICK, S. S. 1999. Marital satisfaction. *American Journal of Family Therapy*, 26(1), 39-49.
- STERNBERG, R. 2008. *Láska je příběh*. Vydavatelství Ikar- Pegas, 2008, 200 s. ISBN 978-80- 551- 1643-3.
- THOROVÁ, K. 2015. *Vývojová psychologie*. Praha: Portál, 2015, 424 s. ISBN 978-80-262-0714-6.
- TRÆEN, B., MARTINUSSEN, M., ÖBERG, K., KAVLI, H. 2007. Reduced sexual desire in a random sample of Norwegian couples. *Sexual and Relationship Therapy*, 22(3), 303-322.
- VÁGNEROVÁ, M. 2008. *Vývojová psychologie II: dospělost' a stáří*. Univerzita Karlova v Praze: Nakladatelství Karolinum, 2008, 459 s. ISBN 978-80-246-1318-5.
- VOKIĆ, N. P., BOGDANIĆ, A. 2007. Individual differences and occupational stress perceived: a Croatian survey, *Working Paper Series*, Zagreb-Croatia: University of Zagreb, 1-15.
- WENNER, C. A. 2010. Is Sex Important to Marital Satisfaction or is Marital Satisfaction Important to Sex? Top-down and Bottom-up Processing in the Bedroom. [online]. [cit 2017-11-15]. Dostupné na internetu: http://trace.tennessee.edu/utk_gradthes/672/

Mgr. Denisa Šukolová, PhD. (denisa.sukolova@umb.sk)

a

Bc. Helena Štrbavá (denisa.sukolova@umb.sk)

Centrum edukačného výskumu, Pedagogická fakulta

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

SEXUALITY X

medzinárodná interdisciplinárna vedecká konferencia
Bratislava | 9. - 10. 11. 2017

Hlavné organizujúce inštitúcie:

ÚSTAV VÝSKUMU SOCIÁLNEJ
KOMUNIKÁCIE

SLOVENSKÁ AKADEMIA VIED

FAKULTA SOCIÁLNYCH A

EKONOMICKÝCH VIED

UNIVERZITA KOMenskÉHO, BRATISLAVA

ODDĚLENÍ GENDER & SOCIOLOGIE,

SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV

AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY, V.V.I.

KATEDRA PEDAGOGIKY

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ

BYSTRICI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

UNIVERZITA KARLOVA PRAHA

FACULTY OF HEALTH AND SOCIAL CARE

THE ROBERT GORDON UNIVERSITY,

ABERDEEN

v spolupráci s ďalšími akademickými, profesijnými a občianskymi inštitúciami:

CENTRUM KULTURÁLNIČ, MEDIÁLNIČ A
KOMUNIKAČNÍČ STUDÍÍ, FILOZOFIGKÁ

FAKULTA, UNIVERZITA PALACKÉHO

V OLOMOUCI

ÚSTAV PEDAGOGICKÝCH A PSYCHOLOGICKÝCH
VĚD, FAKULTA VĚŘEJNÝCH POLITIK, SLEZSKÁ

UNIVERZITA V OPAVĚ

ÚSTAV SOCIÁLNÍ PRÁCE, UNIVERZITA HRADEC
KRÁLOVĚ

SPOLEČNOST PRO PLÁNOVÁNÍ RODINY A
SEXUÁLNÍ VÝCHOVU ČR

SPOLEČNOSTĚ PRE PLÁNOVANĚ RODIČOVSTVO,
BRATISLAVA

ASOCIÁCIA ŠKOLSKÉJ PSYCHOLÓGIE SR A ČR
SLOVENSKÁ SEXUOLOGICKÁ SPOLOČNOSTĚ

VEDECKÝ VÝBOR KONFERENCIE:

Doc. PhDr. Gabriel Bianchi, CSc. - *ÚVSK SAV, Bratislava*

Mgr. Jana Fúsková, PhD. - *ÚVSK SAV, Bratislava*

doc. PhDr. PaedDr. Kamil Janiš, CSc.- *VP, SU, Opava*

Doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D. - *Univerzita Jana Amose Komenského*

PhDr. Alena Křížková, PhD. - *Sociologický ústav AV ČR, v.v.i - Praha*

Prof. PhDr. Ivan Lukšík, CSc. - *Pedagogická fakulta TU, Trnava*

Prof. PhDr. Dagmar Marková, PhD. - *Filozofická fakulta UKF, Nitra*

PhDr. Robert Mathé, PhD. - *Filozofická fakulta UK, Bratislava*

Mgr. Miroslav Popper, CSc. - *FSEV, UK a ÚVSK SAV, Bratislava*

Mgr. Mike Sutherland M.Sc. - *FHSC, RGU, Aberdeen*

PRÍPRAVNÝ VÝBOR KONFERENCIE:

Doc. PhDr. Gabriel Bianchi, CSc., *ÚVSK SAV, Bratislava*

Prof. PhDr. Ivan Lukšík, CSc., *PF TU, Trnava*

Prof. PhDr. Dagmar Marková, PhD., *FF UKF, Nitra*

Mgr. Miroslav Popper, CSc. , *ÚVSK SAV, Bratislava*

PaedDr. Lenka Rovňanová, PhD. , *PF UMB, Banská Bystrica*

Doc. PhDr. Marta Valihorová, CSc., *PF UMB, Banská Bystrica*

PhDr. Radomír Masaryk, PhD., *FSEV UK, Bratislava*

ORGANIZAČNÝ VÝBOR KONFERENCIE:

Mgr. Michaela Bartušová, *ÚVSK SAV, Bratislava*

Mgr. Jana Fúsková, PhD., *ÚVSK SAV, Bratislava*

Mgr. Lucia Hargašová, PhD. , *ÚVSK SAV, Bratislava*

Doc. PhDr. Dagmar Marková, PhD., *FF UKF, Nitra*

PaedDr. Lenka Rovňanová, PhD., *PF UMB, Banská Bystrica*

Mgr. Zdeněk Sloboda, *FF UP, Olomouc*

Doc. PhDr. Marta Valihorová, CSc., *PF UMB, Banská Bystrica*

PhDr. Radomír Masaryk, PhD., *FSEV UK, Bratislava*

SEXUALITY X

**Recenzovaný zborník príspevkov
z medzinárodnej vedeckej konferencie
Sexuality**

**Jana Fúsková & Lucia Hargašová
(Eds.)**

**Vydal Ústav výskumu sociálnej komunikácie
Slovenská akadémia vied v edícii
HUMAN COMMUNICATION STUDIES**

Korigovali autori a autorky textov
Rozsah 154 strán, elektronické vydanie

CD-ROM - ISBN 978-80-970234-7-8

ONLINE - ISBN 987-80-970234-8-5